

**TOPONYMIE
VAN HELEN-BOS**

**Een geschiedkundige
en toponymische studie**

DOOR

dr. Paul T.C. KEMPENEERS

D/0891/2005/4 – ISSN 0774-8396

INHOUD

1.	LEEUEWSE GEMEENTEN	219
1.1.	Zoutleeuw in Vlaams-Brabant	219
1.2.	De buurgemeenten	219
1.3.	Oude grenspalen	220
1.4.	Indeling in secties	220
1.5.	Het bodemgebruik	221
1.6.	Eenvoudige lieden	221
2.	NEDERZETTINGSNAMEN	223
2.1.	Helen als oude waternaam	223
2.2.	Bos in de struiken	224
2.3.	Rommaal in Helen	225
3.	VLOEIEND EN STILSTAAND WATER	227
3.0.	Algemeen	227
3.1.	De Gete	227
3.2.	Eeuwenoude grachten	231
3.3.	Andere beken in Helen-Bos	233
3.4.	De bronnen van Helen-Bos	235
3.5.	Stilstaand water : Plas	237
4.	OVER BERG EN DAL	238
4.1.	De hoogten in Helen-Bos	238
4.2.	Inzinkingen in het landschap	238
5.	BOSSEN EN BOMEN	240
5.1.	Bosrooiingen	240
5.2.	Verdwenen bossen	240
5.3.	Alleenstaande bomen	241
5.4.	Uitgestrekte boomgaarden	241
5.5.	Een schaarse wijngaard	242
6.	GRASLANDEN	243
6.1.	Alluviale gronden	243
6.2.	Malse Broeken	243
6.3.	De gemeenschappelijke vroente	244
6.4.	Beemd, een banale weide	244
6.5.	Weiden van een mindere kwaliteit	247
6.6.	Weidebenamingen in Helen-Bos	248
6.7.	Andere specifieke weidenamen	251

7.	AKKERLAND	256
7.1.	Kouter, oud cultuurland	256
7.2.	Verbindingen met land.	257
7.3.	Verbindingen met veld.	257
7.4.	Een aaneengesloten Blok	260
7.5.	Een oppervlakte als tweede lid	261
7.6.	Andere specifieke landbenamingen	261
8.	KERKELIJKE GEBOUWEN	264
8.1.	De Sint-Laurenskerk van Helen	264
8.2.	Een huis voor de pastoor	267
8.3.	De Kapel van Bos	267
8.4.	Het Klooster van de 7 weeën	268
8.5.	Twee kapellen voor Bethania	270
8.6.	Zorg voor de armen.	272
8.7.	Grieken in het Begijnhof	272
8.8.	Oude en nieuwe kapellen	273
9.	BURGERLIJKE BOUWWERKEN	275
9.1.	Schaarse boerderijnamen.	275
9.2.	De Molens van Helen	277
9.3.	Bruggen	278
9.4.	Andere constructies	280
10.	WEGEN EN VOETPADEN	281
10.1.	Type I versus Type II	281
10.2.	Algemene benamingen	281
10.3.	De Hoofdwegen van Helen-Bos	282
10.4.	Secundaire wegen	288
10.5.	Verdwenen voetpaden	292
10.6.	Uitgang van de weiden.	294
11.	ILLUSTRATIES	296
12.	AFKORTINGEN.	302
13.	GERAADPLEEGDE BRONNEN	303
13.1.	Onuitgegeven bronnen.	303
13.2.	Uitgegeven bronnen	310
13.3.	Kaarten en atlassen	312
13.4.	Tijdschriften en reeksen.	314
14.	ATLAS	315
15.	KLAPPER	329

1. Leeuwse gemeenten

1.1. ZOUTLEEUW IN VLAAMS-BRABANT

Zoutleeuw behoort met zijn 7.832 inwoners (1 januari 2003) tot het arrondissement Leuven (Wegwijs, 2004, 191). Vanaf 1 januari 1995 maakt Zoutleeuw deel uit van de nieuwe provincie Vlaams-Brabant. Het Koninklijk Besluit (KB) van 31 maart 1970 voegde het kleine Dormaal toe aan Halle-Booienhoven. Op hetzelfde ogenblik gebeurde er een kleine grenscorrectie tussen Halle-Booienhoven en Halmaal, deelgemeente van Sint-Truiden (Lexicon der gemeenten van België, 1976). Hierbij werd de oude spoorweg naar Sint-Truiden de nieuwe grens (k. NGI 33/5-6, uitgave 1979, en 33/6 Noord, uitgave 2000). Het KB van 8 december 1970 vergrootte Zoutleeuw met Helen-Bos. De gemeente Zoutleeuw verkreeg zijn huidige oppervlakte echter door het KB van 17 september 1975. Zoutleeuw, dit is de stad met Helen-Bos, werd uitgebreid met Budingen, en verder met Halle-Booienhoven waartoe al Dormaal behoorde (Lexicon, o.c.). Aldus bestaat Zoutleeuw uit de zuidelijke fusiegemeenten Dormaal en Halle-Booienhoven, het middendeel met de Stad en het landelijke Helen-Bos, en Budingen in het noorden. Zie kaart 1.

1.2. DE BUURGEMEENTEN

Helen-Bos heeft een gemeenschappelijke grens met Budingen in het noorden en grenst aan Zoutleeuw aan de oostzijde. Het dorp raakt Dormaal slechts over een kleine afstand, doordat Orsmaal met een inham Helen scheidt van Dormaal. Deze grillige grens bestaat nog altijd. Melkwezer vormt de westgrens van Helen. Ten slotte raakt He-

len-Bos in het noordwesten aan Drieslinter, eertijds Neerlinter genoemd.

In 1661 werd Helen-Bos als een deel van Leeuw beschouwd. In genoemd jaar vormde de Reetsestraat tot aan de brug over 's-Hertogengracht de grens tussen Neerlinter (nu Drieslinter) en Leeuw (nu Helen-Bos): *de reetsche straete tot aen de brugge ouer s'hertoghen gracht gelyck den pael tusschen neerlinther ende Leeuwe is afscheydende* (KAB 14.690, f. 5).

1.3. OUDE GRENSPALEN

Oudtijds heette een grens «paal». Een smalle strook heette in 1661 *de kaluere straet* (lees : Kalverstraat) en was toen *scheydende alsoo die paelen tusschen Leeuw* (dit is Helen-Bos) *ende Bungen* (KAB 14.690, f. 7v).

De Fransen verdeelden vanaf 9 vendémiaire van het jaar 4 (1 oktober 1795) de Belgische provincies in 9 departementen. Zoutleeuw maakte deel uit van het Departement van de Dijle en was de hoofdplaats van een kanton. Voor Helen-Bos werd een oplossing uitgewerkt op 14 thermidor van het jaar 11 (2 augustus 1803). Op 25 mei 1808 keurde de prefect het plan goed. Het proces-verbaal voor de definitieve afbakening werd opgesteld op 18 december 1827 (Wauters, 1887, p. 111).

1.4. INDELING IN SECTIES

Het kadaster verdeelt Helen-Bos in 3 secties. Op de kaart van Guiot telt sectie A of het *Boschveld* 236 percelen. Sectie B of het *gehucht Bosch* kent 302 nummers en sectie C of het *Dorp Heelen* 202. Sectie B met het gehucht Bos heeft de grootste oppervlakte. Bij Wauters zijn de bena-

mingen verkeerd. In 1865 zijn de 740 nummers van de 3 secties door splitsing aangegroeid tot 820.

1.5. HET BODEMGEBRUIK

Als ik de gegevens van het bodemgebruik in 1834, aangehaald door Wauters in ha, a en ca, omzet in procenten, kom ik voor Helen-Bos tot onderstaande tabel. Hieruit blijkt duidelijk het agrarische karakter van Helen-Bos. Akkers en weiden vormen samen 96 % van het grondgebied. In tegenstelling tot Budingen bezat Helen-Bos geen bossen. In Budingen was in 1834 nog 10 % van het gebied bedekt met bossen en boomkwekerijen. Zie Kempeneers, Toponymie van Budingen.

<i>Bodemgebruik HBos 1834</i>	<i>ha</i>	<i>a</i>	<i>ca</i>	<i>procent</i>
Akkers	390	58	20	51,85
Moestuinen	02	79	20	0,37
Lusthoven	—	—	—	—
Weiden	334	23	70	44,37
Boomgaarden	03	73	20	0,49
Vijvers, poelen	—	03	60	0,01
Gebouwen	01	42	80	0,19
Kerkhoven	—	17	80	0,02
Wegen	16	29	30	2,16
Beken	04	05	70	0,54
Boomkwekerijen	—	—	—	—
Bossen	—	—	—	—
Totaal	753	33	50	100,00

1.6. EENVOUDIGE LIEDEN

Helen-Bos was slechts dun bevolkt. De bevolkingslijst van 1796 geeft 83 personen + 33 kinderen beneden de

12 jaar, of een totaal van 116 (Jaar IV, p. 44v-45). Dit aantal is in 1844 gegroeid tot 179 (Tab).

2. Nederzettingnamen

2.1. HELEN ALS OUDE WATERNAAM

In 1794 werden de gehuchten Helen en Bos tot één gemeente samengevoegd. Gewoonlijk wordt voor Helen de grafie *Hildinam* uit 837 als oudste vorm opgegeven, met de verklaring uit Germaans *hille* «schuur» of *helde* «helling» (P. Avonds, in: Enc. van Vlaanderen, 1973, deel 3, p. 283, en Fr. Claes, in: Naamk. 1987, p. 53). Gysseling (1960, p. 469) kent de attestatie uit 837 niet, maar geeft wel als oudste vorm *Yelne* uit 1179, zonder verklaring.

Waarschijnlijk is Helen met een n-suffix ontstaan uit een waternaam. Gysseling noemt een aantal wortels van hydroniemen, zoals *kal-*, *kel-* «schitterend, uitbuigend», waaruit onder meer ontstonden Nederlands helder, Latijn *color* (Hand. 1982, p. 48, en 1983, p. 184). Door Germaanse klankverschuiving werd de Indo-Europese *k-* in de anlaut verschoven tot *h-*. Het prototype van de riviernaam, met n-suffix, is **kalina* of **kelina*. Beide vormen konden evolueren tot **helina* en later verdoffen tot Helen. De oude attestaties ondersteunen mijn hypothese. Voorbeelden: mei 1229 *apud Heelne juxta Lewis* (Bets, 1876, p. 220), 6 mei 1271 *Heelne* (De Ridder, in: Bijdr. I, p. 357), 8 oktober 1282 *ville de heelne* (KAB 10.934bis, f. 15), 1293 *prope heelene supra jaceam antiquam* (KAB 14.649, f. 73v).

In de 14de eeuw komen nagenoeg dezelfde vormen voor: maart 1321 *mathildis dicte bake [= genitief] de lewis in curia sua de heelne* (KAB 966, 30), 11 januari 1325 *infra helne et orsmale* (KAB 966, 32), 1330 *Helene* (KAB 14.649, f. 71), 1342 *willelmus de heelne* (SD 3, f. 257v), circa 1370 *prope helene* (R 44.699, f. 43v), 18 maart 1383 (nieuwe stijl) *onss dorps van heelene* (SG 7610, 42), 1383 *te heelne*

(KAB 10.934bis, f. 17), 1397 *retro ecclesiam de heelene* (KAB 3344, f. 2v).

Ook de 15de eeuw vertoont weinig wijzigingen : ca. 1400 *apud helene* (R 44.700, f. 75), 1456 *de helene ad orsmale* (SG 1520, f. 1), 1472 *Pauperes de helenne* (R 44.687). Pas op het einde van de eeuw verkort Helene tot Heelen : 1498 *Heelen* (R 44.705, f. 42). Deze verkorte vorm wordt daarna algemeen : 1535 *Heelen* (KAB 19.597, f. 26v), 1590 *binnen Heele* (SG 3786), 1731 *bij heelen* (KAB 14.620, f. 9), enz.

Opmerking. De bekende kroniekschrijver Jan van Heelu, alias Jan van Leeuw, leefde in de tweede helft van de 13de eeuw. Heelu berust waarschijnlijk op een verkeerde lezing van Heelne. Het is daarom beter om de naam te schrijven als Jan van Helen. Een foto van het oudste afschrift van het ridderepos bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag onder het nummer 76 E 23. Zie de afbeelding in Brabantse Folklore, nr. 281 (maart 1994), blz. 82.

2.2. BOS IN DE STRUIKEN

Bos, uit Germaans *busku-*, betekende struikgewas, maar kende een betekenisontwikkeling van struikgewas tot de huidige betekenis «bos». De oude attestaties vertonen weinig variatie : 1 mei 1235 *sub Bosch et Budingen* (KAB 966, 1), 1293 *versus buscum* (KAB 14.649, f. 80v), 21 mei 1322 *inter lewis et buscum*, dit is «tussen Leeuw en Bos» (KAB 966, 31), 1383 *tuschen bosche ende wesere* (KAB 10.934bis, f. 12), 13 juli 1394 *in busco* (KAB 969, 194), 16 sept. 1400 *retro villam de busco prope buscum* (KAB 969, 218), 1499 *te bossche* (KAB 1217, f. 223v), 14 sept. 1537 *twelt te bosche waert* (SG 7610, 48). De verkorte vorm Bosch komt, naast Bossche, voor vanaf de tweede

helft van de 16de eeuw : 1565 *tusschen bosschs ende die thienssche gheete* (Ro. 66, f. 13), 1634 *ontrent bosch rgt. die thiensche geete* (Ro. 65, f. 9v), 1643 *by Bosch int Haegensche broeck* (KAB 14.651, f. 368v), 1651 *Bossche, Bosche* (KAB 14.652, p. 12 en 301), 1731 *Bosch* (KAB 14.710, f. 37), 1747 *Boosch* (SG 2965), 1828 *het Gehucht van Bosch* (Kad. B), ca. 1860 *Bosch Hameau* (k. Popp). Sedert 1947 is *Bos* de normale schrijfwijze.

Enkel bij Bets (1887, I, p. 103) vond ik op 7 april 1431 in *Nemore seu Bosco* als vertaling van Bosch. *Nemus*, met genitief *nemoris*, betekent woud. Deze vertaling is zeldzaam. Bosch wordt volgens bovenstaande attestaties in het Latijn altijd vertaald als *Buscum* (acc.) of *Busco* (ablatief).

2.3. ROMMAAL IN HELEN

Rommaal : 1280 *henricus de rummala* (KAB 10.934bis, f. 17v), ca. 1370 *henricus scotte de rommale* (R 44.699, f. 56), 1383 *henricus de rummala* (KAB 10.934bis, f. 17), ca. 1400 *Walterus veltere ... te Rommale* (R 44.700, f. 75v), 1440 *Oliuiers van Rummale* (Lh. 6, f. 166v), 1455 *retro rommale* (SG 2957), 1 juli 1457 *te rommale* (KAB 10.931, 469), 1461 *apud rummale* (SG 1520, f. 46v). Vanaf de 16de eeuw slijt de eind-e af, zoals in 1546 *by Rommael* (KAB 10.246, f. 8v), 1685 *aghter roumael* (SG 7531 nr. 34), 1706 *tot Rommael* (SG 2959, f. 4).

Het element *-maal* heb ik in Orsmaal en Dormaal (Kempeneers, 2004, 97) verklaard als een aflopende heuvelrug of dalwand langs een waterloop. Gysseling (1960, p. 772) verklaart *maal* als «zak > depressie», wat overeenkomt met Iers *mála* (met lange a). De a van Dormaal, Orsmaal en Rommaal was oorspronkelijk kort : *maal* komt eerder overeen met Iers *mala*, met de betekenis

«brow, slope, incline», dus een helling (O Dónaill, 1998). Rommaal ligt op de helling van de waterscheidingslijn tussen de Moesbeek en de Kleine Gete. In Orsmaal is het eerste lid te verklaren uit Germaans *hrussa* «paard». Orsmaal betekent dan «hellend terrein geschikt voor paarden». Rommaal sluit bij deze betekenis aan, als we het eerste lid verklaren uit Germaans *hrunþiz* «rund», zoals in Rombies bij Valenciennes en Rumbeke bij Roeselare (Gysseling, 1960, p. 857 en 871). Rommaal betekent aldus «helling geschikt voor runderen», wat met de geografische werkelijkheid overeenkomt.

3. Vloeiend en stilstaand water

3.0. ALGEMEEN

Sommige waterlopen vloeien in Helen-Bos en Budingen. Daarom heb ik ze alle op 1 kaart samengebracht. De waterlopen van Budingen en Helen-Bos behoren, op de Walsbeek na, tot het bekken van de Gete.

De provincie Vlaams-Brabant onderscheidt de bekkens op handige wijze met een systeem van 4 cijfers. De Gete met nummer 4.001 begint met een 4, net als al zijn bijrivieren. *Hoe hoger het getal, hoe kleiner de beek.* Zo heeft de Moesbeek het nummer 4.024, maar het bijriviertje hiervan, de Gorse der Hazenberg in Melkwezer, het nummer 4.025. De belangrijker Kleine Gete daarentegen heeft het lagere nummer 4.003.

Voor een adequate beschrijving heb ik op mijn kaart 3 de waterlopen van Budingen en Helen-Bos genummerd van 1 tot 28. De waterlopen die enkel in Budingen vloeien, heb ik beschreven in mijn Toponymie van Budingen.

3.1. DE GETE

3.1.1. *De Tiense of Grote Gete [4.002 > 4.001]*

De Grote Gete [4.002] ontspringt in de gemeente Perwez nabij de Romeinse heerweg, kruist de weg Namen-Tienen en besproeit volgende gemeenten: Geest-Gerompont, Mont Saint-André, Bomal, Jauchelette, Geldenaken, Sint-Jans-Geest, Hoegaarden, Tienen, Oplinter, Neerlinter, Drieslinter en Budingen, waar ze over korte afstand de grens vormt met Helen-Bos. Van aan de oorsprong tot in Budingen is de Grote Gete ongeveer 51 km lang. In Budingen vloeit ze samen met de Kleine Gete om in de Demer,

na een loop van 12 km, uit te monden in Halen. De verenigde Gete heeft het nummer 4.001.

Gete : 14de eeuw *ultra Jaceam, op de gheete* (R 44.807, f. 16 en 17) in Tienen, 1400 *ultra jaceam* (R 44.686, f. 20) in Budingen, en verder in 1440 *die gheete* (Lh. 6, f. 273v), 1480 *den vliet vander gheten* (KAB 8394, f. 198v), 1530 *opte gheete* (Lh. 28, f. 422), 1547-1604 *die geet* (SG 6890, f. 7), 1729 *de geete* (Dal 12/5), ca. 1860 *Geet rivière* (k. Popp Helen-Bos), 1952 *De Gete nr. 4001* (AW).

De gewone benaming voor de Grote (en de Kleine Gete) is meestal Gete, in het Latijn Jacea.

Tiense Gete : 1480 *de thiensche gheete* (= onder Neerlinter) (KAB 8394, f. 193v), 1547 *die thiensche geet* (SG 6890, f. 7v), 1565 *die thienssche gheete* (Ro. 66, f. 13), 1587 *prope jaceam thenensem* (Vis. Z2), 1651 *die thiensche geet* (KAB 14.652, p. 309), 1680 *opde Thinsche gete in molenbrock*, onder Budingen (SG 7593, f. 34), en onder Helen-Bos op 3 aug. 1700 *op die tinsche gete* (KAB 1055, Helen-Bos), 1720 *die thiensche gete* (SG 6927, p. 53). Of met een omschrijving : 1574 *die gheete van thienen* (SG 6124, f. 60v), 1710 *die gheete van thienen* (KAB 8876, p. 4), 1820 *Geete de tirlémont* (Tab).

Om de 2 Geten te onderscheiden kreeg de Gete die van Tienen kwam de benaming Tiense Gete.

Grote Gete. In 1631 verkregen de nonnen van Maagdendaal in Oplinter, door mangeling, een beemd gelegen *aen die groote gete* (Jacobs, MS 1). Andere attestaties : 1661 *naer die groote gheete* (KAB 14.690, f. 5) onder Helen-Bos, en verder ca. 1778 *La G(rande) Geete Riv(ière)* (k. Ferraris), 1820 *la grande Ghète* (Tab), 1828 *Groote Geet Rivier* (k. Guiot), 1952 *Grote Gete nr. 4002* (AW).

De differentiatie met «groot» (tegenover klein dat later is geattesteerd) vond ik vanaf de 17de eeuw. De oudste vorm van de Gete dateert van 956 (kopie 13de eeuw): *villam Grimides* [= Grimde bij Tienen] *super fluvium Gattia*, in het cartularium van de abdij van Stavelot-Malmédy (Gysseling, 1960, p. 402). Gete is een voorhistorische waternaam. Volgens Gysseling is de oorspronkelijke vorm *Jatia*, die teruggaat op de stam *ajat* uit de wortel *ej*, *aj* «schitterend, inzonderheid roodbruin» (Gysseling, in: Hand. 1982, p. 52-53). Gete zou dan betekenen «de roodbruine [rivier]».

Volgens Devleeschouwer is Gete echter Oergermaans, met de betekenis «schreeuwster» (Devleeschouwer, in: Naamk. 1991, p. 142), zo genoemd wegens het geluid dat de rivier maakt. Deze uitleg klinkt vergezocht voor een rivier die enkel bij overstromingen lawaai maakt.

3.1.2. De Leeuwse of Kleine Gete [4.003]

De Kleine Gete vindt haar oorsprong nabij Ramillies op de plaats genoemd Bonne-Cens, op ongeveer 9 km van de oorsprong van de Grote Gete. Tot Orp-le-Grand heet ze met de Waalse naam *Jauche*, dit is Nederlands *Gete*. Ze besproeit achtereenvolgens de gemeenten Adorp (Orp-le-Grand), Pellen (Pellaines), Op- en Neerheilisse (Hélécine), Ezemaal, Eliksem, Wange, Overhespen, Orsmaal, Helen-Bos en Zoutleeuw. Na een loop van 36 km verenigt ze zich met de Grote Gete in Budingen.

Gete : 1256 *supra jaceam infra muros oppidi Liewensis* (SD 4, f. 228), dit is de Kleine Gete in Zoutleeuw, 30 dec. 1445 *juxta rommale ... Jaceam* (KAB 10.930, 439), 1498 *aende brugge te heelene rgt. ... die gheete* (R 44.705, f. 42), 1581 *die gete* (SG 2957), 1706 *den rommalschen molen rgt. die gete* (SG 2959, f. 4), 1820 *la Ghéte* (Tab), ca. 1860 *Geet rivièrè* (k.

Popp). — In Helen-Bos en Zoutleeuw heet de Kleine Gete meestal gewoon Gete.

Leeuwse Gete : 1668 *op die Leeuwsche Geete* (Ro. 57, f. 106), 1713 *bij die leeusche gete* (KAB 19.961, f. 3), 1720 *die watervliet comende uyt die leeuwsche gete naer het budinghen broeck* (SG 6927, p. 120), 1820 *Geete de Léau* (Tab), 1828 *Leeuwsche Geet* (k. Boonaerts), 1847 *Leuwensche Gette* (ABu Budingen, dp 9).

Om een onderscheid tussen de 2 Geten te maken, heette de Gete die van Zoutleeuw komt de Leeuwse Gete.

Kleine Gete : 1820 *Ghète (la petite)* (Tab), 1828 *De Kleine Geet* (k. Guiot), 1952 *Kleine Gete nummer 4003* (AW).

In tegenstelling tot Grote Gete vond ik de kwalificatie met klein pas vanaf de 19de eeuw. Merkwaardig is dat de Kleine Gete in Rommaal werd aangeduid met Grote Gete : 1661 *de groote gete tot aen de molenstraet van Rommael* (KAB 14.690, f. 6).

3.1.3. De Leugenbeek

Leugenbeek : 1661 *de leuge beke* (KAB 14.690, f. 6v).

Verdwenen bijrivier van de Gete, nl. bijarm bij de Molen van Rommaal, te vergelijken met de Leugengete, aftaking bij de molen van Orsmaal. Leugen heeft de betekenis van «onechte» rivierarm.

3.1.4. De Oude Gete [4.104]

Oude Gete : 1293 *prope helene supra jaceam antiquam* (KAB 14.649, f. 73v), 1610 *op die oude gete* (SG 3784, f. 48v), 1645 (beemd) *aende Oude Gheet* (KAB 14.650, f. 127), 1661 *op die aude ghete tot op die groote (= nu Klei-*

ne) ghete (KAB 14.690, f. 6v), circa 1690 *la vielle geete*, onder Orsmaal-Gussenhoven (KAB 8619, nr. 15.), 1708 *die oude gete*, in verband met overstromingen (SG 2959, f. 4v), 1820 *Vielle Ghéte* (Tab), en 1884 *Oude Gheet* (AW Gussenhoven).

De naam verwijst naar de vroegere bedding van de Kleine Gete in Helen-Bos. In Orsmaal vormt de Oude Gete de grens met Dormaal en Helen-Bos, in de noordoostelijke hoek van de gemeente. In Helen-Bos mondt ze in de Kleine Gete uit. Zie waterloop 27 op kaart 3.

3.2. EEUWENOUDE GRACHTEN

3.2.1. 's-Hertogengracht [4.023]

's-Hertogengracht werd gegraven tussen 1221 en 1235 op bevel van de hertog van Brabant, vandaar de naam (Bets, Zoutleeuw, I, p. 66-67; De Mecheleer, 1997, p. 660). Ze begint tussen Neerlinter en Wommersom, besproeit Melkwezer en vloeit verder door Helen-Bos en Budingen, waar ze in de *Omlleiding van de Molen* (1952, AW) uitmondt. Op mijn kaart 3 is 's-Hertogengracht aangeduid als waterloop 3.

Fovea ducis. De gracht wordt voor de eerste keer vermeld op 1 mei 1235 als (*juxta*) *foveam ducis*, bij de beschrijving van de goederen van de Sint-Sulpitiuskerk in Zoutleeuw (KAB 966, oorkonde 1). Toch vinden we in het Latijn meestal *fossa* of *fossata*: circa 1370 *supra fossata domini ducis* (R 44.699, f. 30), 1397 *prope fossam ducis* (KAB 3344, f. 16v), als vertaling van 's-Hertogengracht.

's-Hertogengracht: 1383 *op shertoghen gracht* (KAB 10.934bis, f. 16v), 1478 *supra fossatum dictum tshertogen-gracht* (SG 1520, f. 67), 1530 *opt tshertoghen grecht te buedin-*

gen (Lh. 28, f. 422v), 1540 *abeelen op den tsertoghen gracht* (KAB 1219, f. 5v) onder Helen-Bos, 1565 *den vliet genaemt t hertoghen gracht* (Ro. 66, f. 3), 1569 *op t sertoghen gracht* (SG 6543, f. 6), 1646-1700 *s'hertogen grecht* (R 44.714, nr. 44), 1718 *s'hertoghen gracht* (Dal 12/1, f. 45v.), 1820 *s'hertogen Gragt* (Tab Helen-Bos), 1828 *s'Hertoghen Gracht* (Kad. B, blad 2 Helen-Bos), 1847 *Satigrat* (ABu Budingen, dp 9), 1952 *'s Hertogengracht nr. 4023* (AW).

De volksmond heeft de waterloop verbasterd tot *Sattekesgracht* (Hendrickx, in: Brab. folkl. 1931-1932, p. 101). Deze dialectische uitspraak vinden we al terug als *Satigrat* in de Atlas der Buurtwegen in 1847.

3.2.2. Een indrukwekkende Vloedgracht [4.093]

Vloedgracht : voor Brabant 4.093, heet op 1 mei 1235 in vertaling *juxta ... foveam aque currentis* (KAB 966, oork. 1), maar in 1310 *fossatum dictum vloetgracht* (KAB 14.719, f. 75), en verder onder Helen-Bos : 1561 *aende gebrande brugge rgt. de vloetgracht* (SG 2973bis), 1661 *lanxt de vloetgracht tot op de kemmerstraete* (KAB 14.690, f. 4), 1729 *de vloetgracht* (Dal 12/5), circa 1771 *Vloet Ruisseau* (k. Ferraris), 1820 *Vloedt Gragt* (Tab), 1828 *Vloed Gracht* (k. Guiot), 1843 *De Vloetbeek Ruisseau* (ABu Zoutleeuw), ca. 1860 in Helen-Bos *De vloet gracht ruisseau*, maar in Zoutleeuw *Coulant d'eau* (k. Popp).

Gewoonlijk zijn Vloedgrachten in het Brabantse gebied weinig opvallende, kunstmatig aangelegde grachten om overtollig water af te voeren. In Helen-Bos is de Vloedgracht indrukwekkender dan de Kleine Gete. Ze behoedt de stad Zoutleeuw permanent voor overstromingsgevaar. De Vloedgracht verlaat met veel gedruis de Gete, vormt de grens met Helen-Bos en vloeit verder doorheen deze ge-

meente om net voor Budingen weer aansluiting te zoeken met de Kleine Gete.

Vloed, ook uitgebreider als Vloedgracht, is een typisch Brabants woord. De grootste concentratie van *Vloed*-toponiemen bevindt zich ten zuiden van de DD-lijn (Dijle-Demer). *Vloed* is een afleiding van Indo-Europees *pleu*-«vloeien» (Pokorny, 1959, 835), ablautend Germaans *flo*-, uitgebreid met Germaans d-suffix. In ons gebied werden veel Vloedgrachten vertaald als *Coulant d'eau*, later hervertaald als *Waterloop*. Door verfransing en hervertaling ging de benaming Vloedgracht op veel plaatsen verloren.

3.2.3. *Leigracht 14 als grens*

Leigracht (14): 1969 *Leigracht (Loopgracht) 4.022* (AW).

Dit is de vroegere **Loopgracht** op de grens van Helen-Bos, de voortzetting van de Grondgoot nummer 8 die onder de Gete doorloopt (zie Kempeneers, Toponymie van Budingen, 2005). Voor Vlaams-Brabant is dit het eerste deel van waterloop 4.022. Het tweede deel komt overeen met Leigracht 15, die vroeger een afzonderlijke waterloop was. De nummers 14 en 15 werden verbonden, zodat waterloop 4.022 nu uitmondt in de Graasbeek.

3.3. ANDERE BEKEN IN HELEN-BOS

3.3.1. *De Moesbeek uit Melkwezer [4.024]*

Moesbeek: 1709 *die Moesbeecke* (SG 2964), 1719 *int Craeshoeck rgt. ... die Moesbeke* (SG 2959, f. 13v), 1729 *in het reijt ... Moes-Beexken* (Dal 12/5), 1733 (onder Melkwezer) *de vliete oft de moesbeke* (SG 3885), 1748 *de moesbeeck* (SG 2959, f. 6), 1754 *Scholieren (= A 190) ouer het moes-*

beecxken (Dal 12/4, f. 14v), 1787 *de moesbeecke* (KAB 1045, p. 25), 1820 *Moes Beke* (Tab), 1828 *Mous Beek* (k. Guiot), ca. 1860 *Moons beek* (k. Popp).

De Moesbeek begon eertijds aan het Waterhof onder Melkwezer en vloeide naar de gemeente Helen-Bos, waar ze in 's-Hertogengracht uitmondt. Zie waterloop 25 op kaart 3. Thans is de gracht van het Waterhof verdwenen. De Moesbeek is nu een deel van de gracht en tevens de voortzetting van de Gorse van de Keiberg, ook Gos genoemd (Kempeneers, 2004, 117-119). De beek dankt haar naam aan de Morsborn, die ik bespreek bij de bronnamen.

Rijt : 1330 *juxta rijt, terra que vocatur rijt* (KAB 14.649, f. 71 en 80v), 1587 *een pleck bemps geheeten het ryt* (Vis. Z2), 1661 *landt geheeten t'reet, bempden geheeten t'reijt* (KAB 14.690, f. 3 en 3v), 1691 *eenen boomgaert nu landt jnt boschvelt genoempt t'reijt* (SG 7531 nr. 86), 1729 *in het reijt ... Moes-Beexken* (Dal 12/5).

Zoals Rijn is Rijt afgeleid van de Indo-Europese wortel **rei-* «stromen» (Kempeneers, 1982, 805 met bibliografie). In onze regio is de beeknaam al vlug overgegaan op het omringende land. In Helen-Bos is Rijt zeker de oude naam van de Moesbeek, maar in 1330 is het al een landnaam. Rijt is ook de naam van het Klein Bosveld. In 1754 bezaten de Scholieren een perceel *in t reijt*, namelijk B 83, en een ander perceel *bouen het reijt*, dit is B 99 (Dal 12/4, f. 13v). Zie kaart 8.

3.3.2. De Hazelaar aan de Dormaalsebeek [4.100]

Dormaalsebeek. Met omschrijvingen : 1 mei 1235 *juxta amnem venientem ex dormael* (KAB 966, 1), of in 1646 *die Beke Leydende van Dormael naer Leeuwe*, naast *die beke*

comende van Dormael naer Leeuwe (R 44.714, nr. 58 en 75), 1723 *die beke van Dormael* (SG 2959, f. 18v). Met vooropgeplaatste gemeentenaam Dormaal: 1771 *Dormaelsche Beek* (k. Ferraris), 1776 *bij de Dormaelsche beke* (R 4140, f. 28), 1820 *Dormael Beke* (Tab), 1828 *Dormaelsche Beek* (k. Guiot), ca. 1860 *Dormaelsche beek ruisseau* (k. Popp).

De Molenbeek ontspringt in Walshoutem, op de hydrografische kaart van Vlaams-Brabant genummerd 4.100. Wegens de watermolen in Walsbets, maar vooral wegens de bekende Molen van Roeferdingen, ontstond al vlug de samenstelling Molenbeek (Kempeneers, 2003, 55). Deze benaming is heden nog in gebruik en geldt dan voor de hele bovenloop van de Dormaalsebeek (Kempeneers, 2000, 33-38). Aan de Pas komt ze Zoutleeuw binnen. Ze mondt rechts in de Kleine Gete uit, op de grens van Zoutleeuw en Helen-Bos. Zie waterloop 28 op kaart 3. Al heel vroeg heet de beek gewoon «de rivier komende van Dormaal», Deze omschrijving leidde ten slotte tot de benaming Dormaalsebeek.

Hazelaarbeek: 1661 *naer de heselere beke opwaerts*, en *Helesele beke* (= verschrijving voor Heselere) (KAB 14.690, f. 6 en 6v), 1731 *de Hazelaere beke* (KAB 14.620, f. 9), 1748 *de heselaere becke* (SD 489, nr. 43).

Benoeming naar een hazelaar aan de beek. Eénmaal vond ik in 1601 *den vliet genaempt den horzels* (SG 1520/2, f. 23v), met horzel, een vervorming van hazelaar, of horzel «grote vlieg»?

3.4. DE BRONNEN VAN HELEN-BOS

De concentratie van bronnamen is uitzonderlijk groot ten zuiden van Dijle en Demer. Op kaart 33/1-2 van het NGI uit 1962 staan op het grondgebied van Helen-Bos nog

talrijke bronnen aangeduid. Het gewone woord is *borne*, later *born* en soms afgesleten tot *bon*. De bronnen zijn door een voorbepaling nader omschreven.

Morsborn: 1293 *inter wesere et morsborne* (KAB 14.649, f. 80), 1321 *prope moersborne* (KAB 1023, f. 1v), 1330 *versus morsborne* (KAB 14.649, f. 71 en 80), 4 maart 1370 *pratum situm supra morsborne* (KAB 968, 132), 25 feb. 1394 *prope moersborne* (KAB 969, 193), 17 okt. 1412 *int bosvelt ... by den moesborn* (KAB 970, 262), 29 juli 1420 *morsborn* (KAB 10.928, 337), 10 mei 1428 *prope moirsborne* (KAB 971, 331), 1539 *inden moirsborne* (SG 2973 bis), 1587 *byden moesborne* (SG 2973²), 1731 *de moersborne* (KAB 14.620, f. 21).

De Morsborn was dikwijls de naam voor de omgeving van de Moesbeek. Het eerste lid is verwant met moor/moer «slijk, slik, veengrond».

Onze-Lieve-Vrouwborn/Vrouwborn: 1426 *by onser vrouwen borne* (SG 6055), 1470 *jn helen supra fontem beate marie* (SG 1520, f. 57v), 1546 *op onse lieuer vrouwen borne*, in het Frans *sur la fontaine de nostre dame* (KAB 10.246, f. 6v en 42), ca. 1650 *aenden vrauwen borne* (SG 3904, f. 16v), 1719 (3 zillen) *tot heelen aen de vrou borne* (SG 2959, f. 6v), ca. 1730 *ontrent O.L.V. borne* (SG 3909, f.25), 1731 (Heelen) *den wegh gaende naer orsmael rgt. ... L. Vrouw borne* (KAB 14.620, f. 3).

Deze bron, verbonden met een heiligennaam, ligt aan de oorsprong van de Lievevrouwebeek in Orsmaal. Ze werd genoemd naar een eigendom van het Onze-Lieve-Vrouwaltaar van Orsmaal (Kempeneers, 2004, 124). De beek mondt op de grens met Helen-Bos in de Kleine Gete uit. Zie kaart 12.

Sint-Jansborne: 1321 *prope Sinte Jansborne* (KAB 1023, f. 16), 26 juli 1349 *non longe a fonte dicto sinte Jans-*

borne (KAB 967, 91), 1369 *in campo prope uel superius fontem sancti johannis de heelne* (SG 2957), 1397 *in heelene juxta fontem Sancti Johannis* (KAB 3344, f. 7v), 1440 *te heelen op sinte Jans borne* (Lh. 6, f. 170), 1487 *omtrint sint Jansborne* (SG 1520, f. 32v), 1546 *op die strate die te Sinte Jans borne gaet*, of in het Frans *sur la rue qui vat vers la fontaine de saint Jehan* (KAB 10.246, f. 8 en 44v), 1587 *hendrick luyten van synen huys ende hoff gelegen by sint Jansborne* (Vis. Z2), 1651 *by St Jans Borne rgt. den wech van Heelen naer Orsmael* (KAB 14.652, p. 5), 1746 *ontrent Sinte Jansborne* (SG 3903, f. 26). De bron lag op C 135, langs de huidige Jan van Heelustraet, nog aangeduid op de kaart 33/1-2 uit 1962.

3.5. STILSTAAND WATER : PLAS

Kwadeplas : 1 mei 1235 *sub Bosch juxta den quaedenplas* (KAB 966, 1), 1661 *de kemmerse straete nu geheeten den quaeden plas* (KAB 14.690, f. 3v), ca. 1700 *ontrent den quayenplas* (SG 2973), 1754 *den quaeden plas oft de kemestraet* (Dal 12/4, f. 13v).

De Kwadeplas lag bij de Maneschijn in de omgeving van B 227 aan weg 7 in Helen-Bos. Zie kaart 8 en 11.

4. Over berg en dal

4.1. DE HOOGTEN IN HELEN-BOS

De hoogteverschillen in Helen-Bos zijn weinig uitgesproken. Bergbenamingen komen derhalve nauwelijks voor.

Groenbergshken : ca. 1700 *ontrent het groenbergshken* (SG 2973).

Benaming voor een kleine verhevenheid van 32,5 meter (zie kaart NGI 33/1-2) in het Klein Bosveld in Helen-Bos.

Zavelberg : 1731 *in t'Weservelt op den Savelbergh ontrent den Linterschen wegh* (KAB 14.710, f. 39).

Zavel = zand. Benoeming naar de aard van de bodem. De Zavelberg, een heuvelrug tussen de Wouwerbeek in Melkwezer en de Moesbeek, is een uitloper van de Hazenberg.

Opmerking. Mertshuffel onder Helen-Bos is geen hoogte. Zie hiervoor bij de grasbenamingen.

4.2. INZINKINGEN IN HET LANDSCHAP

Ketelken : 1599 (beemd) *tot Rommael genaempt het ketelken* (SG 1520/2, f. 16), 1724 (beemd) *bij rommael genaempt het ketelken* (SG 2973/3 p. 61).

Ketel is in de toponymie bekend als terreinwoord voor een min of meer uitgesproken inzinking. In Helen-Bos vond ik zulke inzinking in Rommaal.

Kuit. Een inzinking in de bodem, bijvoorbeeld veroorzaakt door ontginning, heet *kuit*. Het Middelnederlands Woordenboek kent het woord in deze betekenis niet. In onze regio komt het onder meer voor in Hakendover, Hoe-

gaarden, Kuntich, Oplinter, Goetsenhoven, Landen en Melkwezer.

Mergelkuit : (onder Melkwezer) 1315 *in mergelcute* (SG 7610, 23 en KAB 989, f. 66), en in het Latijn van 1330 *juxta fossam marlosam* (KAB 14.649, f. 80v). In Helen-Bos : 1599 *jnde mergelcuYTE by wesere* (SG 2957), 1691 *tot Ouerbrock ontrent de mergelcuijte* (SG 7531 nr. 176), 1709 *inde melgercuYT* (SG 2964).

Mergel diende om het land te bemesten. Dikwijls hoorde mergelen tot de condities van verhuur, zoals in Goetsenhoven. Zo noteerde ik uit een conditie van 15 maart 1564 dat men moest *eenen arbeyder setten om dese voorschreven landen te helpen mergelen te weeten den mergel wigel te helpen layen ende ontlayen* (Kempeneers, Goetsenhoven, 2002, 34-35). In Melkwezer lag de Mergelkuit tussen de huidige Stationsstraat en de Wouwerbeek. Op 21 april 1384 sloten de abdij van Oplinter en Peter Zabel uit Helen een akkoord om samen de groeve te ontginnen (KAB 10.926, 186). De Mergelkuit liep verder tot in Helen-Bos.

5. Bossen en bomen

5.1. BOSROOIINGEN

Rot : 1651 *byt Rot* (KAB 14.652, p. 53), 1703 *in het rott geleghen naer den wauwer toe* (SG 2959, f. 2). Oudere attestaties vond ik onder Orsmaal : 1440 *jnt Rot* (Lh 6, f. 171), en onder Melkwezer, 1598 *jnt rot* (SG 3891, f. 1).

Het meest voorkomende woord voor een bosrooiing is Rot. Het Rot is de naam voor een groot gebied dat zich uitstrekt over drie gemeenten. Vanuit Orsmaal gezien liep de verdwenen Minnenweg naar het Rot : 1569 *op den minnenwech, wt orsmael nae trot ende nae lewe gaende* (SG 3903, f. 47). Deze Minnenweg liep verder naar Helen. In Melkwezer loopt de Moesbeek volgens de Atlas in 1820 doorheen het Rot. Let ook op de toponiemen in Wezer als het «Veld achter het Rot» en de «Rotweiden». Zo krijgen we een idee van het grote bos dat eertijds werd gerooid (Kempeneers, 2004, 136).

5.2. VERDWENEN BOSSEN

In de helft van de 19de eeuw was circa 1/10de van Budingen met bossen bedekt. In Helen-Bos echter waren alle bossen verdwenen. De algemene benaming was *bosch*, uit Germaans *busku-*, in het Latijn *buscus* : 1330 *ultra roeram ad buscum* (KAB 14.649, f. 81). Zoals ik bij de nederzettingsnaam Bos heb vermeld (2.2), betekende bos oorspronkelijk struikgewas. **Boskens**, 1709 *in die bosch-kens* (SG 2964), is de enige bosnaam die ik in Helen-Bos heb gevonden. Wel komen enkele opvallende bomen als merkpunt voor.

5.3. ALLEENSTAANDE BOMEN

Eik : 1536 *jnt boschvelt aen die eyckt* (SG 2957), 1576 *jnt boschvelt aen deyce* (SG 2973bis), 1651 *niet wyt vanden eycke te Bos* (KAB 14.652, p. 12). – Alleenstaande eik in het gehucht Bos.

Hazelaar : 1539 *den haselere* (SG 2973bis). – Hazelaar, waarnaar de Hazelaarbeek werd genoemd.

Kerselaar : 1685 *tot Rommael rgt. die kerselaar* (SG 7531, nr. 4). Gesitueerd bij de Gete in Rommaal.

Linde : 1708 *aen die linde tot heelen* (SG 2959, f. 4v). – Deze linde stond aan het kruispunt van de Jan van Heelustraet en de Kruisveldstraat, op C 20. Hij waaide in 1918 om.

Wilden Appelaar : 1610 *den wilden appelaer* (SG 3784, f. 5), 1661 *den wilden appeleer* (KAB 14.690, f. 5v en 7), 1997 *Wilden Appelaer* (Kad). – Benaming voor een beemd op B 237 nabij de Mertshuffel (kaart 11).

Wilgekens : 1546 *aende wielegens, empres les sauls* (KAB 10.246, f. 8v en 45v). – Hetzelfde handschrift situeert de Wilgen onder Melkwezer (Kempeneers, 2004, 142).

5.4. UITGESTREKTE BOOMGAARDEN

Een boomgaard, in het Latijn *pomerium* (letterlijk appelgaard), is een omheinde weide beplant met fruitbomen en vlak bij de woning gelegen. De geciteerde boomgaarden hebben meestal geen aparte naam, tenzij de vermelding van de eigenaar. Op C 125a, tegenover de Sint-Laurenskerk, lag de *boomgaard* van Henricus Lenaerts, burgemeester van Helen-Bos. De boomgaard bij de hoeve Lenaerts was 1 ha 10 a 90 ca groot. Verder vond ik slechts 1 specifieke benaming.

Opperste Boomgaard. In 1587 grensde een beemd van Anna Kempeneers, het Rijt genoemd, aan *den oppersten bogaert* (Vis. Z2).

5.5. EEN SCHAARSE WIJNGAARD

Budingen beschikt over hellingen die naar het zuiden zijn gericht. Toch heb ik hier geen enkele aanduiding over wijngaarden gevonden. Maar in Helen-Bos, dat zoveel vlakker is, herinnert de Wijngaardstraat aan de vroegere wijnbouw op het Zwartveld en het Kruisveld.

6. Graslanden

6.1. ALLUVIALE GRONDEN

Weiden vormen zich op natuurlijke wijze op de aanslibbingsgronden langs een waterloop. In Helen-Bos is het grasland zeer uitgestrekt. Bijna de helft van het grondgebied bestaat uit groene weiden, langs de Moesbeek, de Vloedgracht, de Grote en Kleine Gete, en 's-Hertogengracht. Op mijn kaarten heb ik de groene gebieden gearceerd. Naargelang van de kwaliteit van het grasland onderscheidde men broeken en beemden, naast dreften, driesen en aarden.

6.2. MALSE BROEKEN

Broek, uit Germaans *brōka*, wordt meestal verklaard als «moeras». Dit is onjuist. Een broek is altijd een goede, vette weide langs een beek. Broek staat meestal in composita.

Krasbroek : 1828 *Kras Broek* (k. Guiot), ca. 1860 *Kras broek* (k. Popp). Naam voor weiden langs de Moesbeek, voorheen **Krashoek** genaamd : 1719-1748 *int craeshoeck rgt. die Moesbeke* (SG 2959, f. 6 en 13v). Het eerste lid Craes is wellicht een verkorting van de familienaam Crauwels, zoals in Schaffen (Claes, 1996, 137 en 147).

Reetsenbroek : 8 okt. 1282 *prati siti in paludibus dictis reetscenbroec* (KAB 10.934bis, f. 15-15 v°), 1397 *apud reesenbroych* (KAB 3344, f. 16v).

Broek tussen 's-Hertogengracht en de Grote Gete, op de grens tussen Drieslinter en Helen-Bos. Zo genoemd naar de **Reets** : 1315 *in merghelcute apud rechen* (SG 7610, 23 en KAB 989, f. 66), ca. 1370 *in de reetse* (R 44.699, f. 29v),

1498 *inde Reetse* (R 44.705, f. 13v), 1546 *jnden hoecke by den Rytsel* (KAB 10.246, f. 28), 1549 (betaald om bomen te halen) *in die retse* (De Mecheleer, p. 438), 1652 *jnde reetse te Neerlinter weert* (SG 7531 nr. 2), 1661 *de geluystraete comende van de Reetse* (KAB 14.690, f. 3). Reetsen is een afleiding van reet, bijvorm van riet, zoals in Kuntich (Kempeners, in : Nk. 1993, 156 en 173).

6.3. DE GEMEENSCHAPPELIJKE VROENTE

Vroente is een afleiding van vroom «van de heer» en vandaar «openbaar». Vroenten konden echter privé-bezit worden. In Helen-Bos lag in 1661 een blok *vroente geweest synde*, dat toen eigendom was van de erfgenamen van meester Adriaen Hollanders. Deze voormalige vroente grensde aan de Vloedgracht en de Kokerelle (KAB 14.690, f. 4v) en komt dus overeen met B 234 en omgeving (zie kaart 11). In hetzelfde jaar was *eenen bempt genoemt vroente ... thiende vrije*. Deze vroente hoorde toe aan Willem van Hall en grensde aan de Brazestraat (o.c., f. 7 v°-8), overeenkomend met perceel B 250 (zelfde kaart 11).

6.4. BEEMD, EEN BANALE WEIDE

Beemd komt waarschijnlijk uit *ban-made*, een banale, dit is gemeenschappelijke hooiweide, met *ban* «rechtsgebied» en *made* «weide» (Etym. wdb., 2003, 244). Het is in Helen-Bos, zoals elders in Oost-Brabant, het meest gebruikte woord voor grasland. Een beemd is meestal grasland van goede kwaliteit, maar heeft minder waarde dan een broek. Beide woorden worden echter dikwijls verwisseld.

6.4.1. Benoeming naar een eigenaar

Griekenbeemden : 1661 *in die griecke bempden* (KAB 14.690, f. 8).

Zo genoemd naar het Hof van Grieken. Oorspronkelijk lag Grieken op het grondgebied van Helen-Bos. Vergelijk : 1 mei 1235 *sub bosch juxta dominum de grieken* (KAB 966, 1), en 1247 *prochie de heelne in locum vocatur grieken* (KAB 14.719, f. 5v). Volgens de overlevering werd op de plaats Grieken in 1242 een Begijnhof gesticht (uitgebreid bij Kempeneers, Zoutleeuw, 2003, p. 95-96).

Kapittelbeemd : 1661 *capittel bempt* (KAB 14.690, f. 7v). – Beemd in Helen-Bos, vroeger eigendom van het kapittel van Zoutleeuw.

Marselaersbeemd : 1661 *marselaers bempt* (KAB 14.690, f. 7v). – Beemd nabij de Vloedgracht in Helen-Bos. Vgl. 1707 *in den Molendyck rgt. Masselaert*, onder Orsmaal (SG 2959, f. 4v). – Marselaer is een persoonsnaam, volgens Debrabandere (2003, 822) afgeleid van een plaatsnaam met de betekenis «open plaats in een bos aan een grensscheiding».

6.4.2. Benoeming naar een constructie

Bruggebeemd : ca. 1400 *prati apud pontem de helene dictum den bruggebeempt* (R 44.700, f. 75), ca. 1470 *den brugbeemdt* (R 44.703, f. 89v). – Weide op C 108, naast de Getebrug (kaart 12).

Molenbeemd : 1539 *den molenbempt* (SG 2973bis), 1708 *twee boenderen bempts ... geheeten den molen bempt* (SG 2959, f. 4v). – Beemd tussen de Gete en de Oude Gete. In 1708 was deze beemd van 2 bunders eigendom van de heer Wachtendonck.

Gaarbeemd : 1586 *by de gaerbempt* (KAB 14.667, f. 26), 1645 *vanden maeneschijn oft garenbempt* (KAB 14.650, f. 125v). – Weide in Bos bij het begin van de Melkweg (zie kaart 8). Gaar = valgader, afsluiting.

6.4.3. Benoeming naar een eigenschap

Bergbeemd : 1480 thoff van Rummale metten huysengen ende drye bempden te weten *den berchbeempt* ... (SG 1520, f. 71). – Beemd in Rommaal.

Borgelbeemd : jan. 1416 inter opidum lewense et villam de heelene dicto *borgelbeempt* (KAB 10.928, 317). – Beemd bij de Borgel (= weide in Budingen), maar op grondgebied Helen-Bos. Borgel wordt gewoonlijk verklaard als een bosnaam, uit borg «berk» + lo «bosje op hoge zandgrond». Deze verklaring gaat in Budingen niet op. Juister is lo te verklaren uit Germaans **lahwa* «moeras, drassige bodem, broekland, natte weide» (Van Osta, 2001, 6). Het eerste lid borg is burg «burcht», dat verwijst naar het verdwenen gehucht Hever in Budingen.

Hoekbeemd : ca. 1590 *den houcbempt op de vloitgracht* (R 44.710, nr. 149), 1646-1700 *den hoeckbempt* (R 44.711, nr. 149). – Gesitueerd onder Bos aan de Vloedgracht bij de weg die leidt naar de Mertshuffel.

Korenbeemd : 1731 *den Cornbempt* (KAB 14.620, f. 20). – Beemd op C 161 nabij de Drie Schouwen en de Molensteeg. Idem als Rondebeemd.

Lange Beemd : 1746 *den langen bempt* (SG 3903, f. 28v). – In 1746 vijf zillen groot, gesitueerd in Helen.

Rondebeemd : 1706 *den ronden bempt rgt. de molenstege* (SG 2959, f. 3 en 4). – Opvallende ronde weide op C 161, eigendom van kapitein Novelino of Novelinx. Cf. Korenbeemd.

Vlaasbeemd : 1456 *vlaesbeempt* (KAB 14.649, f. 4v), 1459 (bijden wech daermen te surpel wert gaet) *der vlaesbeempt* (KAB 14.650, f. 9). – Idem als Vlaas op B 215 in Helen-Bos.

6.5. WEIDEN VAN EEN MINDERE KWALITEIT

6.5.1. *Aard* : weide en gebied

Een aard is volgens Van Osta (Naamk. 1989, 129) vochtig, woest terrein, ongeschikt voor de akkerbouw en o.a. gebruikt als veeweide. Mogelijk is **Aard**, 1546 *aende aerde* (KAB 10.246, f. 8v), in Helen-Bos zulke veeweide.

Aard heeft nog een andere betekenis, die ik in mijn Toponymie van Orsmaal-Gussenhoven al beschreven heb (Kempeneers, 2004, 84-85). In 1546 poogde de rentmeester van Rameien (= La Ramée) het grondgebied te verdelen in velden. Hij begint in Orsmaal-Gussenhoven en gaat dan verder naar Melkwezer en Helen-Bos. Een geheel van bouwlanden, gelegen tussen hoofdwegen, noemt hij kouter of aard. Zo spreekt hij van *dander deel vanden seluen aerde oft coutere*, namelijk de Wouwer op de zijde van Wezer, enz. In de Franse vertaling lezen we *champaigne ou saison* (KAB 10.246, f. 2, 12v en 33). Saison is te begrijpen als «saisine, puissance» (Greimas, 201, 540), dus als het bezit of de landerijen van een persoon of een instelling.

Dezelfde betekenis heeft *aard* in Budingén, bij de beschrijving van de landen van het Hof Terhagen (Kempeneers, Top. van Budingén, 2005). De abt somt een aantal eigendommen op die bij elkaar gelegen zijn in een bepaald gebied van Budingén. Zulk gebied noemt hij een *aard*.

6.5.2. *Dries, een schrale weide*

Dat dries in onze regio een schrale weide aanduidt, blijkt duidelijk uit een attestatie uit 1712. De pastoor van Budingen merkt dan op dat zijn drie zillen dries *niet en kunnen verhuert worden om dat de grondt niet randeert dan sleght en quaet gras* (KAB 2673).

Dries, in 1659 *Den Dries* (k. Averbode), komt in Bos overeen met perceel A 197 + A 197bis naast de Moesbeek (zie kaart 6). Soms is dries synoniem van **Dreft**: 1729-1754 *eenen driesch ofte dreft* (Dal 12/4 f. 12), 1729 *Straete van de maneschijn naer de drefte* (Dal 12/5), weide van de Scholieren van Zoutleeuw op B 214 en B 216 in Bos (zie kaart 8), in 1997 genoemd *Scholieren Dreeft* (Kad).

Meestal wordt dries nader bepaald, ofwel door een adjectief ofwel door een substantief als specificans.

Drogen dries: 1703 *den drooghen driesch* (SG 2959, f. 7v), 1719 *den droogen dries* (SG 2959, f. 13v). – Dries gesitueerd in het Rommaals veld in Helen.

Grote Dries: 1720 *den grooten driesch* (SG 2973/3, p. 25). – In 1720 dertien zillen groot, gesitueerd in Helen aan de Gete in Rommaal.

Sint-Leonartsdries: 1651 (Bossch) *achter St Leonarts dries* (KAB 14.652, p. 13), 1787 *st leonars dries* (KAB 1045, p. 10). – Eigendom van de Sint-Lenaartskerk van Zoutleeuw, gesitueerd onder Bos in de nabijheid van de Vee-weide.

6.6. WEIDEBENAMINGEN IN HELEN-BOS

Toponiemen gevormd met weide zijn meestal jong. Uitzonderingen op de regel vormen de Koppelweide en de Vee-weide.

Kalverweide : 1729 *caluer weijde* (Dal 12/5), 1754 *de kaluer weijde, het Kaluer weijken oft steeghsken* (Dal 12/4, f. 11v en 12). – Perceel 7 in het kaartboek van de Dalscholieren, dit is de smalle strook, voorheen een weg, in het noorden van perceel B 276 onder Bos op de grens met Budingen. Idem als Koeiestraat en Kalverstraat.

Kareelweide : 1729 *Careel weyde* (Dal 12/5), 1754 *eene weijde nu landt de Careel weijde* (Dal 12/4, f. 11). – Perceel 3 in het kaartboek van de Dalscholieren : oostelijk deel van B 259a, grenzend aan de Vloedgracht. Kareel : zo genoemd naar een kareeloven aldaar.

Koeiweide : 1729 *Koije weijde* (Dal 12/5, p. 5), 1754 *de scholieren met henne koije weyde* (Dal 12/4, f. 19v). – Perceel B 282 en het noordelijk deel van B 284 onder Bos. Zie ook Vetweide.

Grote Koeiweide : 1729 *grote Koije weijde* (Dal 12/5), 1754 *de scholieren met de groote koije weijde* (Dal 12/4, f. 11), *de groote koije weijde oock berauw oft manspriesters genoemd* (Dal 12/4, f. 11v). – Perceel 4 in het kaartboek van de Dalscholieren, overeenkomend met : B 276, B 274, B 277a + b, B 278a, B 281, B 284a westzijde, B 280a, B 279a en b. Zie kaart 11.

Koppelweide : 1397 *coppelweyde* (KAB 3344, f. 60v).

Volgens jongere bronnen lag deze weide tussen de O.L.Vrouwenborn (in Orsmaal) en de Gete (Kempeneers, 2004, 152). In 1709 lagen 12 royen bempts geheeten de *Coppelweyde* die had toebehoord aan Daniel Sijpers, in den vrouborne (SG 3900, f. 29). Middelnederlands *coppel* betekent dikwijls «gemeenschappelijk», zie talrijke voorbeelden bij Schönfeld (Veldnamen in Nederland, 1980, 165).

Maalweide : 1706 *de maeleweijde* (SG 2959, f. 4). – Gesitueerd bij de Molensteeg in Helen. Maal is een aflopende

heuvelrug, een dalwand langs een waterloop. Cf. namen als Orsmaal en Dormaal (Kempeneers, 2004, 98).

Peerdsweide : 1729 *peerts weijde* (Dal 12/5), 1754 *de scholieren met de peertsweijde* (Dal 12/4, f. 12). Ook **Grote Peerdsweide** : 1754 (Scholieren) *De groote peerts weijde* (Dal 12/4, f. 19).

Zeer grote weide, overeenkomend met E 487 + E 488 onder Budingen, en B 203 onder Bos. Peerdsweide is een paardenweide. De genoemde weiden liggen op de grens tussen Budingen en Bos. Toch is Middelnederlands *peerts*, Frans *perche*, «grenspaal» minder aannemelijk.

Veeweide : 1397 *supra veeweyde* (KAB 3344, f. 18), 26 sept. 1400 *dboschcouter iuxta triscum dictum de veeweyde* (KAB 969, 219), ca. 1400 (prati) *ande vedeweyde* (R 44.700, f. 75), 1415 *in loco wlgariter dicto veweye* (KAB 10.928, 314), 26 okt. 1432 *by de veeweide* (KAB 972, 359), 14 sept. 1537 *jnde veeweye* (SG 7610, 48), dec. 1538 (hout gehaald) *in de Weweye* (KAB 1238bis, f. 364v), 1567 (hout) *in den bempt in de feeweye* (KAB 1220, f. 422), 1651 *inde viewey* (KAB 14.652, p. 12), 1691 *eenen driesche gelegen in de wierweijde* (SG 7531 nr. 15), 1709 *inde veeweyde* (SG 2964), 1787 *onder bosch ontrent de vieweije* (KAB 1045, p. 10).

Weide op A 93a bis en A 94, naast de Moesbeek in de Boskouter. In Eksel was de Veeweide vochtig heidegebied, waar het vee werd gehoed, turf gestoken en hout gekapt (Mennen, 2992, 105). De naam komt ook in Melkwezer voor, eveneens aan de Moesbeek (Kempeneers, 2004, 152).

Vetweide : 1754 *eene weijde genoempt berauw oft manspriesters tegenwoordich vette weijde; de scholieren met de naervolgende vetweijde* (Dal 12/4, f. 11), 1784 *de scholieren met henne vet weijde* (Dal 12/4, f. 19v), 1942 *Vetweide*, Volksmond (Thomas, 1942, 197). – Identiek met de Koiweide op B 282 en de noordkant van B 284.

Vinckenboschweide : 1870-1890 *Vinckenboschweide* (Bevolking, mfm 4311). — Naam voor een straat, gesitueerd in Bos.

6.7. ANDERE SPECIFIEKE WEIDENAMEN

Achterste/Voorste Pedepad : 1659 *den achtersten pedepat, den voorsten pedepat* (k. Averbode).

Achterste Pedepad is de weide op A 205 langs 's-Hertogengracht, eigendom van de abdij van Averbode. Voorste Pedepad is de weide op A 203 en A 204.

Blankaard : 1474 *petiam prati dictam de blanckarde; op de beempde geheten de blanckarde* (SG 1520, f. 62v), 1500 *den blankart* (Ro. 186, f. 1v), ca. 1590 *die blanckaerden* (R 44.710, nr. 219), 1600 (beemd) *den blanckaert* (KAB 14.708, f. 164), 1651 *eenen dries oft bempt geheeten den blanckaert* (bijgevoegd: Jo. blanckaert, 1453) (KAB 14.652, p. 96), 1685 (beemd) *op den mertsheuvel genoempt den blanckaert* (SG 7531 nr. 29), 1997 *Blankaert* (Kad).

Weide op B 257 naast de Vloedgracht. Blankaard kan wijzen op een weide die geregeld blank staat. Zie talrijke voorbeelden bij Lindemans (Hand. 1928, 136). Ook een persoonsnaam is mogelijk. Vgl. 7 jan. 1397 *Renier Blanckart* (KAB 10.926, 213).

Bruul : 1709 (4,5 bunder beemd) *geheeten den bruel* (SG 2964). — In Helen-Bos, verder onbekend. Bruul wordt meestal verklaard uit Keltisch *brogilos*: omheind park voor herten of paarden.

Drinkwaert : 1691 *den drinckaert* (SG 7531 nr. 111), maar ook met spellingen als *drinckwaert* (o.c., nr. 117 en 153), en *t drinckwaeter* (nr. 174). — Gesitueerd in het Kruisveld. Vervorming van de naam van de eigenaar, borggraaf Dunckwaert, ook geschreven Drinckaert (o.c., nr. 56-58).

Fleuren : 1661 *op den voetpat comende van surpel oft fleuren, den bempt van Niclaes vander Eycken geheeten den fleuren, op den hoeck vanden fleûren* (KAB 14.690, f. 4, 5v en 7v). – De naam is ook bekend in Geetbets, door Lindemans-Borgers (1949, 63) verklaard als fleur «bloem», met de betekenis «het beste, vruchtbaarste gedeelte».

Half Bunder, 1659 *'t half bunder* (k. Averbode). – Wei-de op A 234 tussen 's-Hertogengracht en de Gete, eigen-dom van de abdij van Averbode. Benoeming naar de op-pervlakte.

Kokerelle : 1335 *de kokerelle* (KAB 3344, f. 36), 1397 *prato ... cokerelle* (KAB 3344, f. 12), 1586 *die Cocerelle* (KAB 14.667, f. 45), 1651 (beemd) *den kokerel, kokerelle, die Cokerelle* (KAB 14.652, p. 155, 227 en 231), 1718 (beemd) *op den vloedgracht geheeten die cokerelle* (Dal 12/1, f. 66v), 1787 *aenden cocorel* (KAB 1045, p. 67), 1997 *Coke-rel* (Kad).

Weide op B 233-234 bij de Vloedgracht, naast de Rettekensstraat. Volgens Gysseling (1960, 238) is Coquerel, zo-als in Abbeville, een veel voorkomende molennaam, afgeleid van Rómaans *coccarellum*, zo genoemd wegens de gelijkenis met het geluid van een haan. Kokerel in Helen-Bos is zeker een migratiennaam.

Lange Streek : 1659 *de lange streeck* (k. Averbode). – Wei-de op A 201, liep verder over de percelen A 200 en A 202 (zie kaart 6). Streek verwijst naar een langgerekt perceel, wat in Helen-Bos het geval was.

Manspriesters, later ook **Berouw** : 1330 *in territorio de manpriesters* (KAB 14.649, f. 71), 1587 *goederen geheeten manspriesters* (SG 2973bis), 1645 (beemden) *tot manspries-ters oft Bieraus* (KAB 14.650, f. 124v), 1661 *naer beraes toe* (KAB 14.690, f. 5), 1754 (weide) *genoempt berauw oft*

manspriesters, de groote koije weijde oock berauw oft manspriesters genoempt (Dal 12/4, f. 11 en 11v).

Idem als Vetweide, B 282 en B 284a noordkant, maar ook Grote Koeiweide, in totaal 30 bunders tussen Vloedgracht en 's-Hertogengracht. Manpriesters, 1293 *juxta curiam de manpriesters* (KAB 14.649, f. 79v), is een andere naam voor de Scholieren van Zoutleeuw. Berouw, bieraus, beraes zijn vervormingen van Henrick Braes, licentiaat in de rechten (SG 7593, f. 23). Ook Brans in 1685: *Het Clooster vande Scholieren tot Leeuw van alle henne heelensche goederen ende van alle henne goederen gelegen tot Brans ofte manssuster ende opden meersheuvel* (SG 7531, nr. 5).

Mertshuffel: 1261 *in loco dicto mertshuffele* (KAB 14.719, f. 75), 1290 *Mertsuffle* (Bets I, 69), 1293 *retro mertshuffele* (KAB 14.649, f. 80v), 20 aug. 1302 *apud mersuffle* (KAB 966, 14), begin juni 1314 *apud mertshuffle* (KAB 966, 20), 1330 *retro mertshoffle, mertshufle* (KAB 14.649, f. 71 en 71v), 1366 *supra mertshuffel* (SG 2957), 8 okt. 1380 *meertshoffel* (KAB 968, 159), 18 feb. 1443 *juxta mertshoffel* (KAB 973, 416), 1467 *jnden mertsoffel* (SG 1520, f. 52), 1532 *opden mertssoffel* (SG 2957), 1610 *op den meertshuffel* (SG 3784, f. 5), 1645 *de metshueuels* (KAB 14.650, f. 125v), 1651 *Mertshouel* (KAB 14.652, p. 96), 1661 *de meertshoffel* (KAB 14.690, f. 8), 1719 *op den meerts heuvel* (SG 2959, f. 14v), 1828 *Meerts Heuvel* (k. Guiot).

Veld tussen Vloedgracht en Grote Koeiweide. Op deze plaats is geen enkele hoogte te bespeuren. De verklaring van huffel, als bijvorm van heuvel, gaat niet op. Voor Lindemans (Med. 1941, p. 17-18) is *huffel* een natte weide, wat ook in Helen-Bos het geval is.

Pijpaarden: 1691 (land) *op die pijparden* (SG 7531 nr. 141), ca. 1700 (beemd) *jnde pypaerden rgt. shertogen gracht* (SG 2973), 1731 *naer die pijpaerden* (KAB 14.710,

f. 39), 1733 (beemd) *in de peypaerden* (SG 3885), ca. 1750 *inde peijpaerden* (SG 3876), 1828 *Peyp Aerde Veld* (Kad).

Weiden tussen de Grote Gete en 's-Hertogengracht in Helen-Bos, nabij Drieslinter. Niet identiek met de Pijpaard in Budingen. Pijpaard: afleiding op -aard van het werkwoord *pijen* of *pijpen* «op fluit of schalmei spelen». Pijpaard «fluitspeler» was dan de oorspronkelijke eigenaar van de weide. Een tweede mogelijkheid is *pijp* met de betekenis «pijp, bout, afvoerbuis». Pijpaard is dan de weide met een pijp of bout ter ontwatering.

Stautenburg: 1661 (beemd) *bij stautenborgh* (KAB 14.690, f. 5), 1690 (Bosch bij Leeuwe) *ontrent St Rochus bij Stauwtenborgh* (KAB 14.654, f. 6), 1706 *bij stautenborgh* (SG 2959, f. 4), 1712 *het gebrant huys tot stoutenborgh* (SG 2964). – Het toponiem is te situeren tussen Bos en Melkwezer, nabij de verdwenen Sint-Rochuskapel. Deze stond op A 101 (zie daar). Stautenburg is een persoonsnaam met stout «moedig, dapper» + borg «burg, versterking» (Debrabandere, 2003).

Vlaas: 1293 *prope vlaes* (KAB 14.649, f. 80v), 1366 *der vlaes* (SG 2957), 1485 *den vlaes prope mertsoffel* (SG 1520, f. 73), 1586 (beemd) *gheheeten die vlase* (KAB 14.667, f. 26), 1754 *eene weijde de Vlaes genoempt* (Dal 12/4, f. 13).

Vroegere plas, onder meer de weide op B 215. Vlaas, Frans *flache*, is een stilstaande plas in bos en hei (Mennen, 2002, 55).

Wageman: ca. 1590 (beemd) *te Bossche gheeten den wageman* (R 44.710, nr. 223), 1623 (beemd) *te bossche ... den wageman* (SG 3, f. 134). – Weide aan Gete en 's-Hertogengracht. Een Otto Wagheman leefde rond 1380 (R 44.700, f. 55).

Zeven Zillen : 1659 *de 7 zillen* (k. Averbode). — Weide op B 190 langs de Gete. Benoeming naar de grootte. In werkelijkheid was de weide kleiner.

7. Akkerland

7.1. KOUTER, OUD CULTUURLAND

Kouter, uit Latijn *cultura*, duidt gronden aan die al bebouwd waren tijdens de Frankische landname. Het werd de naam van het gezamenlijke landbouwland van een nederzetting. Gewoonlijk wordt kouter nader bepaald.

Boskouter : ca. 1350 *in die boschcoutere* (R 44.699, f. 47v), 13 juli 1394 *in loco dicto boscoutere* (KAB 969, 194), 26 sept. 1400 *dboschcouter iuxta triscum dictum de veeweyde* (KAB 969, 219), 1456 *in ... boschcoutere* (KAB 14.649, f. 5), 1459 *inde bosch couter* (KAB 14.650, f. 102v), 1507 *jn boschcoutere* (R 44.707, f. 130 en 135), 1511 *drye boenders ... int bosch couter* (KAB 14.623, f. 38v). – Kouter of veld in het gehucht Bos. Idem als Bosveld, maar vooral als Groot Bosveld.

Kruiskouter : 1350 *cruyscoutere* (KAB 14.719, f. 151v), 1460 *in loco dicto cruyscoutere* (SG 1520, f. 45v). – Kouter ten noorden van het kruis, gevormd door Jan van Heelustraet en Kruisveldstraat.

Kleine Kruiskouter : 1652 *op den cleijnen cruijscauter oft wingelken* (SG 7531 nr. 3), 1691 *jnde cleijn cruijscautere* (SG 7351 nr. 158). – Idem als Winkelken, Klein Kruisveld en Helensveld, dit is het veldje aan de kruising van Jan van Heelustraet en Kruisveldstraat, maar op grondgebied van Melkwezer.

Rommaalsekouter : 1828-1860 *Veld van Rommersum Cauter* (k. Guiot en Popp). – Rommersum is een vervorming van Rommaalse, verkeerde verwijzing naar het gehucht Rommersom onder Hoegaarden. De kouter, gelegen tussen Kruisveldstraat, Jan van Heelustraet en Spoorwegstraat, werd genoemd naar de molen van Rommaal.

7.2. VERBINDINGEN MET LAND

Land als simplex wordt verder gespecificeerd met de naam van de eigenaar : 1703 *een halff sille landts van St Jans Gulde alhier* (SG 2959, f. 9), land op de Minneweg in Helen-Bos, grenzend aan de straat van Leeuw naar Tienen; 1719 *dry zillen lants geheeten ste Laureys* (SG 2959, f. 10v), land van de Sint-Laureiskerk in Helen-Bos.

Verbindingen met land komen in Helen-Bos weinig voor.

Daalland : 1661 (beemd) *genaempt den daelant* (KAB 14.690, f. 6), (beemden) *aghter roumael genaempt den daelant* (SG 7531 nr. 34). – Beemden in Helen-Bos tussen de Gete en de Dormaalsebeek. Daal betekent «nederwaarts gelegen».

Moerlanden : 1691 (land) *bij de moerlanden* (SG 7531 nr. 157). – Land nabij de Neerlinterseweg, omgeving Moesbeek in Helen-Bos. Moer, uit *mōra*, is volgens Gysse-ling turfexploitatiegebied (Med. 1954, 105).

7.3. VERBINDINGEN MET VELD

Talrijker zijn de verbindingen met veld. Veld wordt gebruikt voor een aaneenschakeling van percelen akker- en weiland, begrensd door hoofdwegen.

Bosveld : maart 1321 *in campo dicto boschuelt* (KAB 966, 30), 17 aug. 1348 *in dbosschuelt* (KAB 989, f. 55v), 13 juli 1394 (rugzijde) *int bosuelt* (KAB 969, 194), 28 mei 1410 *in campo dicto boschuelt* (KAB 970, 251), 17 okt. 1412 (rugzijde) *int bosvelt* (KAB 970, 262), 1461 *aen bosche velt* (KAB 14.623, f. 10), 1507 *aen dBoschvelt* (KAB 1218, f. 15), 1546 *Den coutere geheeyten bosch velt* (KAB 10.246, f. 23), 1569 (hout halen) *in dat Bousvelt* (KAB 1229,

f. 491v), 1587 *int bosuelt* (Vis. Z2), ca. 1590 *jnt Bosschveldt* (R 44.710, nr. 133), 1651 *int bosveldt byden morsborne* (KAB 14.652, p. 15), 1666 *Int Bosch velt* (PV2, 15), 1703 *int bosvelt* (SG 2959, f. 6), 1748 *in het boschvelt* (SD 489, nr. 74), 1845 *Bosch veld* (ABu dp 2).

Zeer groot veld bij het gehucht Bos, tussen 's-Hertogen-gracht, de Leeuwerweg en de Moesbeek aan het Krasbroek. Idem als Boskouter. Dikwijls gedifferentieerd met de adjectieven groot en klein.

Groot Bosveld : 22 maart 1685 *jnt groot Boschveldt* (KAB 986, 1027), 1709 *int groot bos veldt* (SG 2964), 1719 *int groot bosch velt* (SG 2959, f. 13), 1754 *in het groot Bosch velt* (Dal 12/4, f. 14v), 1828 *Groot Bosch veld* (k. Guiot). – Groot veld tussen 's-Hertogengracht en de Moesbeek, nabij de gemeente Bos.

Klein Bosveld : 1709 *int cleyn bosch veldt* (SG 2964), 1729 *'t Kleijn Bosch velt* (Dal 12/5), 1754 *bouen het reijt in het Kleijn Bosch velt* (Dal 12/4, f. 13v.), 1828 *Klein Bosch Veld* (k. Guiot). – Deel van het Bosveld gelegen tussen de Leeuwerweg en de Oude Kassei.

Helensveld : 1575 *jnt heelen velt* (SG 2973bis), 1685 *int winckelken ofte heelens veldeken* (SG 7531 nr. 47), 1703 *in het Heelens veldt* (SG 2959, f. 3). – Idem als Winkelken en Klein Kruisveld, op grondgebied Melkwezer.

Hoonsveld : 1587 *in bosch gelegen int hoonsvelt* (Vis. Z2). – Gesitueerd in Bos, maar verder onbekend. Hoons is een persoonsnaam, te vergelijken met Hoens, Huens, Ons, uit de Germaanse voornaam Huno (Debrabandere, 2003, 613).

Klein Veld : 1546 *jnt cleyn velt* (KAB 10.246, f. 8v), 1587 *int cleyn veldeken* (SG 2973bis), 1703 *in het clynveldt* (SG 2959, f. 7v). In 1546 gesitueerd achter Lambrecht Claes bij Rommaal.

Kruisveld: 17 aug. 1348 *opt cruysvelt* (KAB 989, f. 55v), 14 nov. 1475 *in den maylant by het cruysvelt* (KAB 19.596, f. 1v), 1546 *opt cruys velt* (KAB 10.246, f. 9), 1651 *int cruysveldt* (KAB 14.652, p. 56 en 346), 1733 *in het cruijs veldt* (SG 3903, f. 7v), 2 feb. 1780 (land) *in het cruys veld-eken* (SG 1528/2, p. 41), 1828 *Kruys veld* (k. Guiot), 1845 *Kruysveld* (ABu Melkwezer). Met differentiatie ook **Klein Kruisveld**: 1546 *opt cleyn cruysvelt* (KAB 10.246, f. 9), 20 juni 1630 *jnt clyn cruijsveldeken* (SG 6055), 1642 *jnt cleyn cruysvelt* (SG 1524/3, f. 20).

Idem als de Kruiskouter en Kleine Kruiskouter, zo genoemd naar de kruising van weg 1 en 2 bij de grens met Melkwezer. Zie ook Winkelken en Helensveld.

Malantsveld: 1709 *int maelants velt* (SG 2964), 1733 *int' malants veldt* (SG 3885). – Uitbreiding van Malant in Melkwezer: 1333 *malant* (KAB 14.649, f. 71), enz. Misschien een verkorting van een niet geattesteerd maalland «land op afhellend terrein». Het Malant ligt op een uitloper van de Hazenberg.

Molenveld: 1731 *Heelen ... in het molenvelt* (KAB 14.710, f. 35), 1787 *onder heelen in het molen veldt* (KAB 14.715, p. 5). – Veld bij de verdwenen Molen van Rommaal.

Nollaveld: 1828 *Veld van Nolla* (k. Guiot), ca. 1860 *Nolla veld* (k. Popp). – Vervorming van Hola (z.a.).

Ootsveld: 1713-1719 (beemd) *in d'ootsveldt, het oost velt* (SG 2959, f. 13v en 16v). – In Helen-Bos, verder onbekend.

Rommaalsveld: 1651 *int Rommelsveldt* (KAB 14.652, p. 58), 1685 *int Rommael velt* (SG 7531 nr. 33), 1703 *in het Rommael veldt, in het Rommaels veldt* (SG 2959, f. 2 en 3), 1846 *Rommersom Veld* (ABu Orsmaal). – Idem als Rommaalsekouter. Rommersom verwijst verkeerdelijk naar het gehucht onder Hoegaarden.

Wezerveld : 1587 *int wesar velt becans byden wech nae die reetse te gaen* (Vis. Z2), 1587 *jnt wezers velt* (SG 2973bis), 29 januari 1629 *jnt wesar velt* (SG 3889), 1709 *int wesar veldt* (SG 2964), 1731 *in t'Weservelt op den Savelbergh* (KAB 14.710, f. 39), 1733 *int Wezervelt* (SG 3885), 1790 *int' wezerveld* (KAB 3097).

Veld in Bos nabij het dorp Wezer (nu Melkwezer genoemd). Komt gedeeltelijk overeen met het Groot Bosveld.

Zwartveld : 1474 *opt swertvelt* (SG 1520, f. 61), 1691 *jnt swert veldt, rgt. die weijgaert straete* (SG 7531 nr. 91), 1731 *Bosch. in het swertvelt onder sautleeuw [= Helen]* (KAB 14.710, f. 47v), 1787 *onder bosch ontrent de vieweije bij het sweert velt* (KAB 1045, p. 10).

Veld tussen de huidige Spoorwegstraat en de Steenweg. Zwart : benoeming naar de kleur is in de toponymie zeer frequent, zoals het Zwartbroek in Zoutleeuw of het Zwartveldeken in Orsmaal-Gussenhoven. Uitgebreid over zwart, wit en grijs, schreef L.H. Maas in Naamkunde 1990.

7.4. EEN AANEENGESLOTEN BLOK

Het voornaamste woord voor een door heggen en houtkanten ingesloten perceel is *blok*, uit Middelnederlands *beloke*, bij het werkwoord *beluiken*. Een blok is kleiner dan een veld en is meestal gewoon een synoniem van perceel toebehorend aan dezelfde eigenaar.

Blok : 30 dec. 1445 *quinque sillas uel circiter vlgariter nuncupatas dbloc* (KAB 10.930, 439). — Perceel van «ongeveer vijf zillen», gesitueerd nabij Rommaal aan de Gete, verder onbekend.

Scholierenblok : 1661 *op teynde van Scholieren block* (KAB 14.690, f. 7). — Eigendom van de Scholieren van Zoutleeuw, in Helen-Bos.

7.5. EEN OPPERVLAKTE ALS TWEDE LID

In Helen-Bos, een duidelijk agrarische gemeente, vond ik enkele namen met een oppervlakte als tweede lid, namelijk *bunder* en *zille*. Zie bij de beemden ook *Halfbunder* en *Zeven zillen*.

Langbunder : ca. 1700 (Scholieren) *een bunder landt genaempt het lanck bunder* (SG 2973), 1709 *het lanck boender* (SG 2964), 1754 (Scholieren) *een Bonder lants in het groot Bosch veldt genoempt het lanck Bonder* (Dal 12/4, f. 15). — Het Langbunder, eigendom van de Scholieren van Zoutleeuw, komt overeen met de percelen A 107 + A 75.

Kerkzille. Op 7 aug. 1626 verkochten Laureys Coenen en Jan Coenen zijn broeder, *woonende tot mechelen, schaelgien deccker van syn ambacht* een huis en hof gelegen in Helen en grenzend aan *die kerke sille van heelen* (SG 3889, f. 65v). De koper was Anthoon Cluckers.

Twee-en-half zillen. In 1685 bezat Jonker Jan van Wachtendonck als erffgenaam van Quare in Helen een half bunder land *dwelck genoempt wordt ij 1/2 sillen* (SG 7531 nr. 53). Verder onbekend.

7.6. ANDERE SPECIFIEKE LANDBENAMINGEN

Doelen : 1703 *by die doelen rgt. ... die veestraet* (SG 2959, f. 7). — Terrein van de boogschutters, gesitueerd bij de Veestraat, te lezen als de Vierstraat.

Grond : 12 sept. 1364 *in campo ... in loco vulgariter dicto inden gront* (KAB 967, 120), 1546 *jnde gront* (KAB 10.246,

f. 8), 1605 *jnden gront* (SG 1520/2 f. 31). – Dit veld was in 1364 gelegen tussen Helen en Orsmaal, en in 1605 tussen Orsmaal en Wezer. Voor grond : vergelijk met Grondgoot en Grondgracht in Budingen (Kempeneers, 2005).

Hamschinkel : 1661 *inden hamschinckel* (KAB 14.690, f. 4v-5). – In Helen-Bos, verder onbekend. Hamschinkel is een benoeming naar de vorm, te vergelijken met de water-naam Schenkel of Schinkel bij Amsterdam, letterlijk «bovenbeen», zo genoemd wegens de gebogen vorm (Schönfeld, in : Med. 1951, 79-80). Ook de persoonsnaam Schinkel, beroepsnaam voor een slachter, is mogelijk (Debrabandere, 2003, 1099).

Hola : 1697 *den hola* (SG 3904, f. 46v), 1703 *land genoempt den Hoela* (SG 2959, f. 3v), 1709 *inden houla* (SG 2964), 1723 en 1736 *boven Heelen rgt. den hoela, den houlla onder orsmael* (SG 3903, f. 8 en 68v), 1845 *Holy* (ABu Melkwezer), 1846 *Hola* (ABu Orsmaal).

Veld op de grens tussen Helen en Orsmaal. Men zou kunnen denken aan een verkorting uit «holand», dit is hoog-land. De Hola ligt op een heuvelrug tussen de Moesbeek en de Kleine Gete. De moeilijkheid is echter dat «land» enkel in het toponiem Hola zou zijn afgesleten.

Maneschijn : 1645 *Lenaert meijs ... vanden maeneschijn oft garenbempt* (KAB 14.650, f. 125v), 1660 *inden maneschijn* (SG 3574, f. 11), 1661 *naer den maenenschijn* (KAB 14.690, f. 3v), 1729 *Straete van de maneschijn naer de drefte* (Dal 12/5), 1731 *inden manescheijn* (KAB 14.710, f. 140v), 1754 *t velt genoempt de maeneschijn* (Dal 12/4, f. 12v), 1997 *Maeneschijn* (Kad).

Veld in de hoek van Rettekensstraat en Melkweg. Dit toponiem komt eveneens in Geetbets voor, waar Lindemans en Borgers (1949, 63) deze «zonderlinge bosbenaming» trachten te verklaren als «uitgedunde bos-

sen, waar de maan doorheen scheen». In Asse is *het maen schijn* in 1697 eveneens een bos. Veeleer verwijst de Maneschijn naar een eigenaar, die wegens zijn kaal hoofd spottend *maneschijn* werd genoemd. Vergelijk hiervoor de bijnaam *Gerardus Manescin*, vermeld door Lindemans (Asse, 1952, 155). Ook Debrabandere (2003, 813) kent het woord als persoonsnaam.

Winkelken : 1652 (een sille) *op den cleijnen cruijscauter oft wingelken* (SG 7531 nr. 3), 1685 *jnt winckelken rgt. die vierstrate, int winckelken ofte heelens veldeken* (SG 7531, nr. 41 en 47), 1706 *int winckelken* (SG 2959, f. 4). — Idem als Helens Veldeken onder Melkwezer.

8. Kerkelijke gebouwen

8.1. DE SINT-LAURENSKERK VAN HELEN

8.1.1. Benamingen

Kerk van Helen : 1280 *ecclesie [= genitief] de heelne* (KAB 10.934bis, f. 17v), 1383 *bide kerke van heelne* (KAB 10.934bis, f. 17), 1397 *retro ecclesiam de heelene* (KAB 3344, f. 2v), 1558 *Heelen, ecclesia* (De Ridder, 1865, 140), 1661 *lanx de kercke* (KAB 14.690, f. 6), 1782-86 Joannes Keuleers als kerkmeester *der kercke van heelen* (KAB 3095). Naar de naam van de patroonheilige heet de kerk ook **Sint-Laurenskerk** : ca. 1400 *Sanctus laurentius ex parte ecclesie de helene* (R 44.700, f. 75v), ca. 1470 (land rgt.) *sinte laureys* (R 44.703, f. 89v), 1498 *Sanctus lauwerentius* (R 44.705, f. 43), 1550 *Ecclesia siue capella parochialis sancti laurentij ville de heelen* (KAB 3094), 1719 *sinte Laureys* (SG 2959, f. 10v), 1990 *Sint-Laurenskapel* (k. Zoutleeuw).

De Sint-Laurenskerk van Helen staat op C 119 met een oppervlakte van 1 a 10 ca. Hiernaast ligt het kerkhof op C 120. In 1661 kwamen het huis en hof van de pastoor *aenden kerckhof van Heelen* (KAB 14.690, f. 6).

In 1603 bevond het torengevel zich in zo een slechte staat, dat niemand nog de klok durfde luiden. De situatie werd met de dag erger, zodat de gemeenschap zelf in 1633 de kosten moest dragen voor het herstel van de toren. In 1663 begon de twist tussen de gemeentenaren en de tiendeheffers opnieuw. De abdij van Oplinter, die instond voor het onderhoud van koor en beuk, beweerde dat deze taak was weggelegd voor de pastoor van Orsmaal. Het resultaat was enkel, dat het gebouw nog meer verloederde.

8.1.2. *Een vernieuwde kerk*

Een proces leidde tot een historisch akkoord, dat op 4 september 1761 plechtig werd aanvaard door: aan de ene kant de *gemeijntenaeren ende innegesetenen van Heelen* en aan de andere kant 1. de Vrouwe Abdisse van Maagdendaal, 2. de heer Vicomte de Lardinois *agent generael van het order van Malte ende Commanderie van Chantraine* en 3. heer Daniel Godts plebaan van Zoutleeuw als deservitor in Helen (KAB 10.937).

De abdij van Maagdendaal verbond zich ertoe om het oude koor te repareren, en daar aan naar het zuiden een nieuwe sacristie te bouwen. Verder zou de abdij een nieuwe beuk maken, 32 voeten lang en 22 voeten breed, zorgen voor een lambrisering en het witten van de kerk. De toren op de gevel zou uitgerust worden met *een behoorelijck ende bequaem belfroijsje*, met hierin een *nieuwe thiende clocke ten minsten van drij hondert pondt*, dus zo zwaar als de oude tiendeklok die in de toren hing *als Heelen meerder gepeupleert was* (= meer bevolkt was). Naast vensters moest Maagdendaal bovendien zorgen voor wat er verder nodig was, namelijk een *predickstoel, bichtstoel, met eene decante vunte* (een fatsoenlijke doopvont), enz., dit alles volgens het plan opgemaakt door de expert Egidius Culp.

Om de kosten enigszins te recupereren mocht de abdis alle materialen van de oude kerk en toren afbreken en gebruiken, *steenens, eijser ende houtwerck*. De abdij moest met het werk beginnen tijdens het lopende jaar, voor november, en de kerk afmaken voor het einde van 1762. Verder mochten de bouwers beschikken over de *boni* van de kerkfabriek, die Daniel Godts als *deservitor* had ontvangen tussen 1732 en 1760. Bij deze gelegenheid werd ook een nieuwe kerkmeester aangesteld die *naer ouder gewoonte* elk jaar de rekeningen moest voorleggen. Voor de eerste drie jaren

zou deze functie bediend worden door pachter Jan Ceulemans (verder in het akkoord ook Jan Ceuleneers en Keulers genoemd). Deze woonde op het pachthof op C 138 aan het kruispunt Jan van Heelstraat en Kruisveldstraat.

Goederen van de kerkfabriek, waarvan de huur in 1761 afliep of onvoldoende opbracht, zouden *naer voorgaende pleck billetten publieckelijck verpacht worden*, voor Bamis (1 oktober). De derde gedaagde, Daniel Godts, moest tevens afzien van de inkomsten die hij genoten had van de Tafel van de H. Geest van Helen en Bos. Vanaf heden werd *naer ouder gewoonte* voor het beheer van de rekeningen *eenen arm-meester* aangesteld. Voor de eerste drie jaar moest de genoemde kerkmeester deze taak op zich nemen.

Als tegenprestatie ging Jan Ceuleneers, *pachter tot Heelen voorschreven met sijne consoorten*, akkoord met het volgende. De eerste gedaagde, de abdijs van Oplinter, mocht beschikken over de *generaele thiende onder het geheel district der parochie van Heelen*, dus niet alleen de tienden van de abdijs, maar ook die van de Commanderie van Chantrain én de pastorele tiende die tot heden Daniel Godts van Zoutleeuw genoot. Hierdoor kreeg de abdijs jaarlijks 1000 guldens voor een termijn van 6 à 9 jaren, en bovendien een waarborg van 4 à 5000 guldens. Met het akkoord kwam er een einde aan de processen. Alle betrokkenen gingen akkoord met de opgestelde tekst. Er was één uitzondering: met de bouw kon pas begonnen worden in 1762, maar het werk zou wel af zijn op de feestdag van Sint-Laureis op 10 augustus (KAB 10.937).

8.2. EEN HUIS VOOR DE PASTOOR

Huis Pastoreel, Pastorie : 1661 *huys hoff vanden pastoor van heelen* (KAB 14.690, f. 6), 1709 *die pastoreye van heelen* (SG 2964), 19 mei 1761 *het huijs pastoreel* (KAB 10.937), ca. 1860 *Pastory* (legger Popp), 1870 *Pastory* (Bev. mfm 4311). De Pastorie van Helen-Bos staat op C 118 (2 a 80 ca) met de tuin op C 117 (10 a 90 ca groot), gelegen naast de Sint-Laurenskapel.

Samen met de verbouwing van de kerk voorzag het historisch akkoord van 4 september 1761 in de bouw van een nieuwe pastorie (KAB 10.937, p. 7). Het pastoreel huis was in 1705 verwoest. In 1761 zag men nog enkel *de fundamenten met den kelder ontrent de kercke*. De abdijs van Oplinter verklaarde zich akkoord om een nieuwe pastorie te bouwen volgens het plan van Egidius Culp, maar enkel in de loop van de volgende 6 jaren. Maar als de landdeken, bezitter van het beneficie in de Kapel van Bos, eerder kwam te overlijden of zijn beneficie zou verlaten, dan zou de abdijs het huis pastoreel moeten bouwen één jaar na zijn dood. De pastorie kwam er in 1769 zoals het jaartal boven de deur uitwijst.

8.3. DE KAPEL VAN BOS

Kapel van Bos : 13 juli 1394 (*iuxta bona*) *capelle beate marie virginis in busco* (KAB 969, 194), 30 sept. 1415 *in cappella dicte ville de busco* (KAB 10.928, 315), 1539 *de capelle van bossche* (SG 2973bis), 1550 *Capella beate marie virginis de busco* (KAB 3094), 1558 *Busci, ecclesia, capella Marie* (De Ridder, 1865, 137), 1600 *sacellum de bos prope leeuw* (Vis. Z1), 1661 *die kercke oft cappelle van Bosch* (KAB 14.690, f. 3v), 1708 *die capelle van bos* (SG 2959, f. 4v), enz. Recent **O.L.Vrouwkerk** (k. Zoutleeuw).

Kerk of kapel toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw, gelegen op B 159 met het kerkhof op B 160. De rekeningen van 1790-1797 melden een betaling van 113 gulden 17 stuivers *aen den klokgieter van der ghijn van de gebeste klock te ergieten* (KAB 3097, f. 3). De gebarsten klok kostte niet alleen meer dan 113 gulden. Hierbij kwamen nog volgende kosten : 13 gulden 10 stuivers en 2 mijten voor schrijnwerker Pirard *voor de asse te ermaeken van de klock*, bovendien $5 = 12 = 2$ voor Jacobus Haron voor twee klokzelen, $1 = 8 = 0$ voor L. Rykers voor *vragt van d'oude klock naer Loven* (het vervoer naar Leuven), en $15 = 19 = 0$ voor de smid Peetermans voor het beslaan van de asse. Het gevolg was dat de kapel schulden maakte. In 1794 betaalde de kapel 300 gulden, maar had toen een schuld van 886 gulden. De rest werd door de plebaan van Zoutleeuw kwijtgescholden *om de groote armoede van de capelle van Bosch* (KAB 3097, f. 3v). In 2005 zien we nog gedeeltelijk leesbaar op een steen boven de kerkdeur : A° 1559 / DEN XXI / NOV BIDT...

8.4. HET KLOOSTER VAN DE 7 WEEËN

Op 13 juli 1510 werd in Bos, naast de Onze-Lieve-Vrouwkapel, een klooster gesticht, genoemd Klooster of Kluis van de Zeven Weeën, in het Latijn (*domus ... septem dolorum Beate marie virginis apud capellam de busco*) (KAB 14.698). De Kluis zelf klimt op tot minstens 1427. Onderaan de stichtingsakte heeft een latere hand een bijvoegsel opgenaaid met volgende tekst :

«Omtrent den Jare 1500, leefden eenige godvruchtige dochters te samen in eene Kluis, te Heelenbosch, naby Zout-Leeuw. — Zekere Helwydis Stevens, kwam zich met haar vervoegen, droeg er hare goederen op, zoodat men daermêe in staet was, een Klooster met Kerk te kunnen

bouwen. De Kluizenaressen wendden zich tot den bisschop van Luik, opdat hunne Kluis tot een Klooster zou verheven worden. Erardus de Marka, staet haer verzoek toe, in byzonden brief van 13 July 1510 en bepaelt het getal religieusen op dertien en dat, der werkzusters op vyf, terwyl hy de genoemde Helwydis Stevens aen het hoofd des Kloosters stelt. — Deze nonnen volgden den regel van den H. Augustinus, en zyn later naer Zout-Leeuw overgegaen».

In de stichtingsakte is de naam van de zuster verlatijnst tot *nostra soror heylwigh stephani*. De akte zelf is uitgegeven in «Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique», 1869, 1, p. 91-95, en 1881, 17, p. 246-249. De nonnen genoten een rente van 4 rinsgulden op een huis naast het convent. Deze rente bleef onbetaald. Daarom deden de nonnen *vanden Cloester oft Chuyzen geheeten vanden Seuen Ween te Bossche* de woning met toebehoorten *becommeren*, die toen eigendom was van Marie Dillen, achtergelaten weduwe van Goordt Follers (KAB 38.487/12).

In 1584 bleven er slechts 3 zusters over : 2 woonden bij de E.H. Rombout Vergheest, koordeken in de Sint-Romboutskerk in Mechelen, die toen in Leeuw verbleef, en 1 woonde bij haar vader in Luik. Na de dood van de koordeken in 1585 kwamen *die susteren van bossche* naar het klooster van Bethania in Zoutleeuw, terwijl de deken begraven werd in de kerk voor het hoog altaar. De zusters van Bos waren akkoord om in Bethania te blijven. Op Sint-Maria-Magdalenadag (22 juli) 1585, schreef priorin Peeters, *ontfinghen sy ons habyt ende werden met ons gheunieert*. In 1592 verkochten zij *het huys te bosch met den gront ende plaetsen soe sy ghelegghen was die die Religiosen van bosch toebehoerde* (KAB 14.711, f. 14 en 22). Het huis werd eigendom van de kapel. Zo noteerde G. van den Es-

sche, als kapelmeester van de Kapel van Bos, nog in 1790-1797 de *inkomster der seve ween* (KAB 3097).

8.5. TWEE KAPELLEN VOOR BETHANIA

Het Bethaniaklooster liet twee kapellen bouwen. De eerste waarvan ik in de uitgegeven bronnen geen spoor vind, was toegewijd aan **Onze Lieve Vrouw van Scherpenheuvel**. Zo lees ik in het rekeningenboek van priorin Magdalena Peeters : *In april 1605 soe wert op onsen dijck ghemaect een cleyne capelleken gheheeten ons lieue vrouwe op scherpenhuevel* (KAB 14.711, f. 129). En in 1607 : *onse l. vrouwen capelleken op onsen dyck gheheeten scherpen hoevel* (o.c., f. 134 en 170v). Op 29 juli 1643 noteren de registers van de stad Leeuw, dat iedereen tot zijn devotie *passagie ende repassagie* moet krijgen tot die *Cappelle van onse Lieue vrouwe gheeten clyne scherpenhuevel*. Om deze doorgang te vrijwaren vroegen de nonnen van Bethania om een muur te trekken. Op 2 augustus 1643 werd aan de Mater van Bethanien door de burgemeesters en schepenen *geconsenteert den muer lancx die vliete te trecken* (KAB 14.700).

In Helen-Bos bestond er derhalve al een verering voor Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel in 1605, terwijl de eerste steen van de basiliek pas in 1609 werd gelegd, enige maanden na de ondertekening van het Twaalfjarig Bestand, door de aartshertogen Albrecht en Isabella.

Op de plaats van de Kapel van Scherpenheuvel in Helen-Bos kwam een grotere kapel, heden bekend als de **Bethaniakapel**. In deze kapel kwamen de gelovigen de genezing van kinderziekten afsmecken. Als *ex-voto's* bonden ze linten aan het traliewerk. Elke gelovige nam een stuk lint mee van een voorgaande bedevaarder en vormde

zo een eeuwige ketting tussen de pelgrims (Brab. Folkl. 1925, nr. 20-21-22, blz. 175, met oude foto).

Volgens het opschrift werd de kapel gebouwd in 1659 : *Consolatrix afflictorum, ora pro nobis* (Troosteres der bedrukten, bid voor ons), met het chronogram : *LaVDI MarIae bethanIa feCIIt Anno 1659*, dit is : Tot lof van Maria heeft Bethania [deze kapel] gemaakt. Toch betaalden de nonnen al op kerstdag 1653 voor de eerste keer een cijns van 1 denier. Van de rentmeester van Zijne Majesteits Domeinen, Adriaen Valentin Corselius, kregen ze de toestemming om vijf voeten (= 1,43 meter) van de openbare weg in te nemen *om een cleyne capelleken te stellen op ende nefens hun erfue aende gebrande brugge buyten de stadt Leeuwe* (R 44.714, nr. 297; en verder : KAB 14.710, f. 145v en achteraan).

De oudste benaming van de Bethaniakapel was gewoon het **Heilig Huisken** : 1661 *tot aen een heijlighen huijsken, aen die gebrande brugge tegen ouer het H. huysken* (KAB 14.690, f. 3v en 6). Later spreekt men van het **Kapelleken**, toebehorend aan Bethanië : 1731 (Bethanië) *Capelleken* (aan de) *de geluystraete leydende naer Bosch* (KAB 14.710, f. 144), 1787 (Bethanië) *eene wyde onder Bos daer het Capelleken op staet* (KAB 14.715, p. 9), en **Bethaniakapel** : ca. 1778 *Bethanie Capel* (k. Ferraris), 1996 *Bethaniakapel* (k. Zoutleeuw). De kapel van Bethanië werd in 1975 volledig opgeknapt. In 1994 vernielden dieven de kapeldeur om het offergeld te roven. De houten deur werd toen vervangen door een metalen (Vandeput, 1996, 58).

8.6. ZORG VOOR DE ARMEN

Armentafel (Helen): ca. 1400 *die arme van helene* (R 44.700, f. 75), 1472 *Pauperes de helenne* (R 44.687), 1498 *darne van heelene* (R 44.705, f. 43), 1703 *die Armen van Heelen* (SG 2959, f. 2). In 1719 heette een bunder beemds *den Armen hoff*, gelegen aan de Gete (SG 2959, f. 14v). **Armentafel (Bos):** 1709 (beemd) *vanden armen van bosch* (SG 2964). – In het akkoord over de bouw van een kerk en een pastorie in 1761 werd beslist om de goederen van *den heijlighen geest van Heelen* publiekelijk te verhuren. Als armenmeester werd voor 3 jaar Jan Ceuleneers of Keulers aangesteld (KAB 10.937).

Leprozen. Melaatsen verbleven altijd op een afgelegen plaats van de gemeente. Ook Helen had een leprozerij. Circa 1650 bezaten *die leprosen van heelen* een stuk grond aan de Orbe (SG 3904, f. 8), dit is perceel B 339 in Orsmaal-Gussenhoven.

8.7. GRIEKEN IN HET BEGIJNHOF

Kerk van Grieken: 1340 *ecclesia de grieken* (KAB 14.719, f. 40), 1558 *Heelen. Ecclesia Beghinarum in Grieken* (De Ridder, 1865, 140).

De plaats Grieken, tussen de Kleine Gete en de Vloedgracht, hoorde oorspronkelijk tot het grondgebied van Helen-Bos. Volgens de overlevering werd op de plaats Grieken in 1242 een Begijnhof gesticht. Dit hof bestond uit de kerk, de firmerij en 24 huisjes. Op 21 februari 1578 brandde de Hollandse ruitery het Begijnhof geheel af. Uitgebreed bij Kempeneers (Zoutleeuw, 2003, 95-96).

8.8. OUDE EN NIEUWE KAPELLEN

Sint-Rochuskapel : 1690 (land) *ontrent St Rochus bij Stauwtenborgh* (KAB 14.654, f. 6), 1709 *aen ste Rochus* (SG 2964), 1754 sesse sillen landts in het groot Bosch velt *ontrent Ste Rochus cappelle* (Dal 12/4, f. 14v). – De 6 zillen in de laatste attestatie hoorden toe aan de Scholieren en komen overeen met de nummers A 98, A 103-105 en A 172-173 (zie kaart 6), in de omgeving van de driehoek gevormd door de Steenweg en de Wezersebaan. De Sint-Rochuskapel staat nog aangeduid op de Ferrariskaart circa 1778. De kapel stond op perceel A 101 langs de huidige Steenweg. Een nieuwe Sint-Rochuskapel bevindt zich op B 39 in de hoek gevormd door de Spoorwegstraat en de Steenweg. Thans maakt de kapel deel uit van het hoekhuis. Vandeput (1996, 99) denkt dat de Sint-Rochuskapel dateert van rond 1850. In die periode stond hier het huis van landbouwer Dionisius Vanrykelen uit Helen-Bos (Kempeneers, Hist. Atlas). Rochus wordt afgebeeld met ontbloot bovenbeen met een wonde. Hij verzorgde pestlijders en liep zelf de ziekte op. Naast de heilige zit een hond met een stuk brood dat het dier hem elke dag kwam brengen. Rochus is de patroonheilige van alle genezers. Feestdag 16 augustus (Sanctus, p. 23).

Vier kapellen zijn toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw.

Kapel van O.L.Vrouw Middelaes, met opschrift *O.L.V. Middelaes B.V.O.* – Kapel op B 135e in Bos, in de hoek gevormd door Leeuwerweg en Leeuwerstraat, ingewijd op 15 augustus 1988 (Vandeput, 1996, 96-97).

Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand, met opschrift *O.L.V. van gedurigen bijstand B.V.O.*, langs de Jan van Heelstraat, op C 115t, gebouwd in 1952 (Vandeput, 100).

Onze-Lieve-Vrouw van het H. Hart, met opschrift *O.L.V. van het H. Hart*, op C 20 bij het kruispunt Jan van Heelustraet en Kruisveldstraet, op de kaart van het NGI (33/1 Zuid, uitgave 2000) verkeerd Sint-Laurentius Kapel genoemd. Volgens Vandeput (p. 101) stond hier eerder een kapel van Sint-Rochus bij een grote linde, afgebroken in 1966 bij de verbreding van de weg. De linde waaide in 1918 om. De kapel was vrij groot. Er stonden 6 bidstoelen in. De bouwdatum is onzeker. Volgens de overlevering werd ze opgericht door de familie Beckers-Vandenbergh. Griffier Fredericus Beckers, getrouwd met Maria Theresia Vandenbergh, bezat rond 1860 de grond C 20 en de boerderij hier tegenover op C 138 (Hist. Atlas). Op de kaart van Popp van circa 1860 staat op C 20 nog geen kapel.

Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, met opschrift *Gift van Isidore Grené-Hamels aan O.L.V. van Lourdes 1922*, gelegen Jan van Heelustraet (= Galerijstraat in Melkwezer), sectie A 3e.

9. Burgerlijke bouwwerken

9.1. SCHAARSE BOERDERIJNAMEN

Hof heeft de betekenis van tuin, zoals in 1601 *den warmoeshoff*, gelegen bij de molens van Rommaal (SG 1520/2, f. 23v), maar ook van boerderij. De Warmoeshof komt overeen met een deel van C 178. Warmoes = groente.

Hof te Braze : 1661 *t'hoff te brase* (KAB 14.690, f. 7v). – Verdwenen boerderij. In de attestatie wordt een gracht gesitueerd tussen de Scholierenbeemden en het Hof te Braze, *scheijdende alsoo de voors. paelen van Leeuw* [= Helen] *ende Bungen*. Voor Braze, vgl. de persoonsnaam Jan Braze en Bernaert Braese, vermeld in 1691 (SG 7531, nr. 64-65).

Hof van Rommaal : 1480 *thoff van Rummale metten huysengen ende drye bempden* (SG 1520, f. 71). – Boerderij bij de Molen van Rommaal (zie daar).

Pachthof Van de Poel : 1787 *het pachthof van J. van de Poel tot Bosch* (KAB 3096). – Pachthof op B 54, groot 18 a 90 ca. In 1796 was de hoeve bewoond door de weduwe Marie Koekelberg (60 jaar), samen met haar kinderen François, Henrij en Charlotte Vandepoel (Bev. 1796, p. 44v). In 1887 was de boerderij bekend als de *Villa d'Anethan* (Wauters, 112). Het pachthof was toen eigendom van Julius-Josephus D'Anethan, minister in Brussel (legger Popp). Recentelijk heet de nog bestaande boerderij de **Boswinning** : 1996 *Boswinninghoeve* (k. Zoutleeuw), 2000 *Hoeve Boswinning* (k. NGI).

Pachthof Lenaerts : 1727 Gilis Lenaerts 1771 Hendrick Lenaerts (SG 2960), 1887 *la Ferme Lenaerts* (Wauters, 112). Deze hoeve, op C 124a tegenover de kerk van Helen (k. Popp), bevond zich oorspronkelijk op C 126, dus

op de hoek met hiernaast een vijver (k. Ferraris). In 1796 woonde hier Hendrick Lenaerts, burgemeester van Helen (Bev. 1796, f. 45). Elisabeth vander Linden trouwde op 30 november 1709 met Jan Smolders. Deze overleed op 6 april 1726. Elisabeth hertrouwde vijf maanden later, op 22 november 1726, met Gilis Lenaerts, naar wie de boerderij genoemd zal worden.

Drie Schouwen : 1661 *ontrent de dry schauwen* (KAB 14.690, f. 6), 1695 *dije drije schauwen* (SG 3575, f. 118), 1697 *op den heerbaen by de dry schauwen van Ste Cruys tot luyck* (SG 3904, f. 36v), ca. 1700 *Les trois cheminees* (KPH 5347), 1703 *ontrent die dry schauwen rgt. ... die Heerbaene* (SG 2959, f. 2), 1720 *die dry schouwen ... ende die molensteghe* (SG 2973/3, p. 25), 1731 *teghen over de drij schauwen* (KAB 14.620, f. 16), 1731 *den Cornbempt (= C 161) rgt. ... de drij schauwen ende de molen steghe* (KAB 14.620, f. 20), 1733 *aen de dry schouwen van jouff. Guilis* (SG 3885), 1741 *de straet van de dry schauwen naer Heelen (= Kerkweg)* (SG 3903, f. 33v), 1750 *de winningh van Jan bollen genaemt de dry schouwen tot Rommael* (PV2, 3), 1800 *die dry schauwen* (KAB 3770, f. 11).

Verdwenen hoeve op C 162, grenzend aan de Heerbaan van Leeuw naar Tienen en de Molenweg. Diagonaal door perceel C 162 loopt heden de Spoorwegstraat.

Gebrand Huis : 1712 *het gebrant huys tot stoutenborgh* (SG 2964). – Gesitueerd in Stautenborg, verder onbekend.

Speelhuis : 1595 *tegen over het speelhuys* (SG 2973bis), 8 juli 1642 *het speelhuys ... groot met huys viuers ende boomgaert mette bempden ende een half bonder landts ende vyff sillen weyde gelegen aende Brugge te heelen tsamen neghen bonderen* (SG 1524/3, f. 19v), 1661 *neffens het speelhuys* (KAB 14.690, f. 6), 1691 *tot Roummael bij t'speelhuijs* (SG 7531 nr. 57), 1724 *xj sillen voor het speelhuys* (SG 3903,

f. 49). Idem als **Speelhof**: 1703 Huybrecht van der Linden (nu Jan Smolders) *vyff sillen landts syn erffue het speelhoff geheeten* (SG 2959, f. 3), 1748 *t spel hoff* (SG 2959, f. 14v), 1753 *negen sillen lants genampt t speelhof* (SG 3885), 1782 sieur laurentius de hertoghe van *het speelhof* (KAB 3095, f. 2), 1997 *Speelhof* (Kad).

Groot lustgoed op de percelen C 122c + C 159d en C 159e, grenzend aan de Molen van Rommaal, samen groot 10 ha 37 a 70 ca. Het huis, nog aangeduid bij Ferraris circa 1778, stond op C 122c, naast de huidige Spoorwegstraat.

9.2. DE MOLENS VAN HELEN

Wedemolen: 1330 *juxta weetmolen* (KAB 14.649, f. 80). – Verdwenen molen, waarschijnlijk dezelfde als de Wedemolen in Orsmaal-Gussenhoven aan het Broek (Kempeneers, 2004, 221-222). Wede is een plant, waaruit een blauwe verfstof werd getrokken.

Molen van Rommaal: 1387 *den molen van Rumale* (Wauters, 112), 1460 *de molen van Rummale* (KAB 1520/1, f. 46 en 46v), 1480 *thoff van Rummale ... by de goede der molen van rummale toebehorende* (SG 1520, f. 71), 1601 *den warmoeshoff vande molens van Rommael* (SG 1520/2, f. 23v), 8 juli 1642 *die molen van Rommael* (SG 1524/3, f. 36), 1748 *den molen van rommael* (SG 2959, f. 1). Soms staat de gehuchtnaam Rommaal voorop: 1661 ouer de groote gete (sic) *achter Rommael meulen* (KAB 14.690, f. 6), 1703 (nu Arnoldus desnu) *molder in die Rommael molen*, huys ende molen, groot twee boenderen en half (SG 2959, f. 22), ca. 1700 *Bommel molen* (sic) (KPH 5347), 1706 *den rommalschen molen geleghen tot Rommael* van den heere

van Loon (SG 2959, f. 4), 1731 *ontrent de Rommaelsche mol-
len rgt. de gete* (KAB 14.620, f. 108).

Verdwenen molen op de Kleine Gete, op het uiteinde van de Molenweg nummer 22, aan perceel C 160. Het was een dubbele molen, namelijk koren- en slagmolen. Hij was eigendom van het kapittel van Sint-Kruis in Luik, maar in 1460 van de abdij van Vlierbeek. Op 17 december 1460 verkocht Leonart van Gribonal, abt van het klooster van Vlierbeek, *die corenmolen, slachmolen met allen den huysingen, stallen, beempden ende met allen huer toebehoirten gehe-
ten de molen van Rummale*, aan Mathys van Weser (KAB 1520/1, f. 46 en 46v). In 1629 ging de *moelen van Roumael ende haere appendentien* van borggraaf Dunckwaert naar Aert vander Linden die hem overliet aan zijn zoon Steven vander Linden (SG 7531, nr. 56). Op de kaart van de *fortificatien* van Zoutleeuw van circa 1700 staat de molen nog aangeduid (KPH 5347). Hij verdween kort daarna.

9.3. BRUGGEN

Brug : 1661 de reetsche straete tot aen *de brugge ouer s'hertoghen gracht* (KAB 14.690, f. 5). — Brug over 's-Hertogengracht aan perceel A 214 op de grens met Melkwezer. Het algemeen gebruikte woord is brug, meestal uitgebreid met een bepaling.

Brug van Helen : 1342 *aen de brugghe te heelen* (Wau-
ters, 112), ca. 1400 *apud pontem de helene ... den brugge beempt* (R 44.700, f. 75), ca. 1470 *ultra pontem de helene in-
fra jaceam* (R 44.703, f. 90), 1498 *aende brugge te heelene
rgt. ... die gheete* (R 44.705, f. 42), 8 juli 1642 *aende Brugge
te heelen* (SG 1524/3, f. 19v), 1703 *aen die brugghe tot Heelen*
(SG 2959, f. 3). Met vooropgeplaatste dorpsnaam : 1661 *tot
aen de heelensche brugge liggende ouer de gete, ouer de Heel-*

sche brugge (KAB 14.690, f. 6 en 7). — Brug waar de Dorpsweg, nu Jan van Heelstraat, de Gete oversteekt. Idem als *Getebrug*, 1847 *Gette Brug* (ABu).

Begijnenbrug : 1661 *naer de beghyne brugge toe, tot op de bogijne Brugge, aen de begijne brugge* (KAB 14.690, f. 4, 5v en 7v). — Brug over de Vloedgracht bij het oude Begijnhof van Zoutleeuw, aan het begin van het voetpad naar het Hof van Zurpel.

Gebrande Brug : 1539-1561 *aen de gebrande brugge* (SG 2973bis), 1661 *buyten die gebrande brugge inde geluystraet* (KAB 1083, p. 3). — Deze brug lag over de Vloedgracht tegenover de Bethaniakapel. De brug werd volgens notaris Opstad verbrand *in den Luycxschen creygh anno 1470*. Op de kaart van Ferraris ca. 1778 is de benaming verplaatst naar de Kemmerbrug (Kempeneers, Zoutleeuw, 2003, 238).

Kemmersebrug : 11 jan. 1450 *by die kemmers brugge* (handschrift Jacobs), 1661 *de kemmerstraete oft kemmersche brugge* (KAB 14.690, f. 3v). Zo genoemd naar de familie Kemmers (Kempeneers, 2003, 238).

Moesbrug : 1847 *Moesbrug* (ABu). — Brug over de Moesbeek bij de kruising van de Geluystraat, tussen de percelen A 191-192.

Hagense Vonder : 1623 *die haghenssche vondere* (SG 2732, f. 4), 1680 *het voetpat gaende naer den haghenschen vonder* (SG 7593, f. 3v), 1820 *la Ghete au Vonder* (Tab. Buidingen). Idem als **Lange Vonder** : 1646-1700 *de Langhen vonder* (R 44.714, nr. 45). — Vonder of «kleine brug» over de Grote Gete tussen Helen-Bos en Buidingen, tussen de percelen B 190 en B 191. Hagense verwijst naar het gehucht Terhagen in Buidingen.

9.4. ANDERE CONSTRUCTIES

Redoute : 1719 die straet gaende naer *de redoute* (SG 2959, f. 18). – Redoute, dialectisch rondut, is een versterking bedoeld voor de bescherming van bruggen. In Helen-Bos lag de redoute op B 93 nabij de Kemmerbrug aan de Vloedgracht. Een tweede redoute lag, op grondgebied Zoutleeuw, kruiselings tegenover de Bethaniakapel. In deze versterking logeerden ook soldaten.

Gaar : 1709 *die gaer* aen Bosch (SG 2964), 1782-86 (betaald aan Joannes Matys) voor het maeken vande *gaere aen het kerckhof* (KAB 3094). – Gaar, uit ouder gader, is een afsluiting, dikwijls verduidelijkt met klip en val. **Klipgaar** : 1724 (beemd) genaempt *de clipgaer* rgt. scher-toghen gracht (SG 2964). **Valgader** : 1440 *by dat valgader te Rummale* (Lh. 6, f. 154).

10. Wegen en voetpaden

10.1. TYPE I VERSUS TYPE II

Veel oude wegbenamingen bestaan uit een omschrijving die beantwoordt aan de formule «soortnaam (komende) van A en (gaande) naar B». A is het beginpunt van de weg, B het eindpunt. Enkele voorbeelden : 1595 *die straet gaende van heelen nae orsmael*, 1651 *den heerwech gaende van Leeuwe naer Thienen*. Dikwijls wordt het beginpunt A weggelaten : 1330 *prope viam qua itur lintris* (= bij de weg langswaar men gaat naar Linter), 1731 *den wegh gaende naer orsmael*, of korter in 1709 *het voetpat naer bosch*.

<i>soortnaam</i>	<i>komende van beginpunt A</i>	<i>gaende naar eindpunt B</i>
die straet	gaende van heelen	nae orsmael
den heerwech	gaende van Leeuwe	naer Thienen
prope viam	—	qua itur lintris
den wegh	—	gaende naer orsmael
het voetpat	—	naer bosch

Is het eindpunt een gemeentenaam, dan kan deze als adjectief voor de soortnaam worden geplaatst : 1553 *den lynterschen wech*, 1651 *den thienschen wech*, of met Limburgse -er-afleiding : 1820 *Leeuwer Weg*. Frans Claes noemt in zijn artikel «Tiensestraat contra Tienenstraat in Oost-Brabant» de onverbogen vorm type I, de verbogen vorm type II (Naamk. 1979, 145-151). De onverbogen vorm vinden we bv. in 1846 in *Orsmael Straet*.

10.2. ALGEMENE BENAMINGEN

Gemeen, in het Latijn *communis* of *publicus*, duidt in het algemeen op een openbare weg : 30 dec. 1445 *stratam*

communem (KAB 10.930, 439) of «gemene straat», gesitueerd bij Rommaal, is gelijk aan de Tienseweg, nu Kruisveldstraat.

's-Herenstraat : 1498 aende brugge te heelene rgt. ... *tsheeren strate* (R 44.705, f. 42), 1595 *sheeren straete* gaende van Leeuwe naer orsmael (SG 2973bis). 's-Herenweg : 1 juli 1457 *sheren wech* (KAB 10.931, 469). — De «straat des heren» betekent gewoon de openbare weg, niet te verwarren met Heerweg. Dezelfde betekenis heeft 's-Hertogenstraat : ca. 1470 *infra ... stratam domini ducis dictam getestrate* (R 44.703, f. 90). — 's-Hertogenstraat is hier de Getestraat nabij de Helensebrug.

Vaarstraat : 1651 *op de vaerstraete* (AB 14.652, f. 58). — Synoniem van rijweg.

10.3. DE HOOFDWEGEN VAN HELEN-BOS

10.3.1. De Kruisveldstraat [1]

Heerweg naar Tienen. De Kruisveldstraat verbindt de Tiensestraat in Zoutleeuw met Melkwezer. Voor deze weg komen omschrijvingen voor met de begin- en eindpunten Tienen en Zoutleeuw. Gecombineerd met de appellatieven baan, grote weg, heerbaan, heerweg, steenweg, straat en weg zijn de geattesteerde vormen zeer talrijk. Een keuze uit de mogelijkheden : 1324 *juxta heerwech* (KAB 14.649, f. 58), 1330 *in via de lewis* (KAB 14.649, 80v), 1561 *den wech naer thienen oft sheeren strate* (SG 2973bis), 1651 *den heerwech gaende van Leeuwe naer Thienen* (KAB 14.652, p. 58), 1661 *op de herbaene van Leeuwe naer Thienen* (KAB 14.690, f. 6), 1685 *die straete van Leeuw naer Thienen* (SG 7531 nr. 33), 1703 *op die heerbaen naer thienen* (SG 2959, f. 7), 1706 *aen den steenwegh naer*

thienen (SG 2959, f. 4), 1731 *de heirbaene van Leeuwe naer thienen* (KAB 14.620, f. 16), 1828 *Baan van Tienen naar Zout Leeuw* (Kad. A), 1828 *Grooten weg van Thienen naar Zout-Leeuw* (k. Guiot).

Tienseweg. Wordt de gemeentenaam Tienen vooropgeplaatst, dan ontstaat type II (cf. 10.1): 1651 *byden thienschen wech* (KAB 14.652, p. 54), 1820 *Thienschewegh* (Tab), 1847 *Thienscheweg* (Bev. mfm 4311).

Kruisstraat: 1397 *supra cruystrate* (KAB 3344, f. 60v), 1546 *op de cruystrate, sur la rue croixzé* (KAB 10.246, f. 9 en 46), 3 aug. 1700 *op de cruijsstraet onder heelen* (KAB 1055, Helen-Bos), 1753 *onder heelen aen de cruijstraet* (SG 3909, f. 115). – Zo genoemd naar de kruising van de Jan van Heelstraat en de Kruisveldstraat. Recentelijk **Kruisveldstraat** (k. Zoutleeuw).

Vierstraat: 1440 *op die vierstrate* (Lh. 6, f. 170), 1455 *supra plateam dictam vierstrate ... qua itur versus thenis* (SG 2957), 1462 *inter helene et wesere opde vierstrate* (SG 1520, f. 8v), 1587 *byde vierstraete* (SG 2973bis), 1703 *die veestraet* (= verschrijving voor vierstraat) (SG 2959, f. 7), circa 1730 *op de vierstraete te heelen* (SG 3909, f. 22). – Variant van Kruisstraat, zo genoemd naar de 4 straten die samenkomen op de grens met Melkwezer.

10.3.2. De grensweg naar Neerlinter [2]

Walweg. Op de grens van Helen en Melkwezer loopt een weg van aan de Kruisveldstraat richting Neerlinter. In omschrijvingen komen de begin- en eindpunten Helen en Neerlinter voor: 1691 *den wegh van heelen naer linter* (SG 7531 nr. 157), 1828 *Wale Weg van Heelen naar Neerlinter* (k. Guiot) of circa 1860 kortweg *Waelweg* (k. Popp).

Neerlinterseweg : als type II in : 1820 *Neerlinterschen weg* (Tab), 1847 *Neerlinterschen weg* (Bev. mfm 4311).

Reetsestraat. Van Melkwezer uit gezien liep deze weg naar Reets : 1587 *byden wech nae die reetse te gaen* (Vis. Z2), 1691 *den wegh vanden cleijnen maelant naer die reetse* (SG 7531 nr. 176), en als type II in 1661 bij stautenborgh *lanxt de reetsche straete* tot aen de brugge ouer s'hertoghen gracht (KAB 14.690, f. 5).

Jan van Heelustrat. Thans heeft het eerste deel van weg 2, aan het kruispunt van de Kruisveldstraat, een dubbele benaming : *Jan van Heelustra*t (k. Zoutleeuw) aan de kant van Helen, en *Galerijstraat* (k. Linter) aan de kant van Melkwezer. De gemeentegrens loopt in het midden van de straat!

10.3.3. *Van Orsmaal naar Zoutleeuw* [3]

Orsmaalweg. Weg 3 ligt in het verlengde van de Koeportstraat in Zoutleeuw en vormt over een bepaalde afstand de grens met Orsmaal-Gussenhoven. In de oude naamgeving worden Leeuw en Orsmaal als merkpunten genoemd : 1691 *die straete naer Orsmael leijdende* (SG 7531 nr. 147), 1828 *Grooten weg van Orsmael naar Zout-Leeuw* (k. Guiot), ca. 1860 *Weg van Orsmael-Gussenhoven naer Zout-Leeuw* (k. Popp). Met Orsmaal, type I : 1820 *Orsmael wegh* (Tab).

Helensestraat. Ook Helen is een merkpunt : 1731 *de straete van Leeuwe naer Heelen* (KAB 14.620, f. 12), en als type II : 1646-1700 *by de heelensche straete* (R 44.714, nr. 43).

10.3.4. *Van Helen naar Orsmaal [9, 8]*

Orsmaalstraat. Weg 9 begint in de Atlas der Buurtwegen aan de Molenweg en loopt verder naar Orsmaal. Daarom is er soms verwarring mogelijk met weg 3 (zie hierboven). In de naamgeving zijn Helen en Orsmaal de normale merkpunten : 1595 *die straet gaende van heelen nae orsmael* (SG 2973bis), 1703 *den wegh van Heelen naer Orsmael* (SG 2959, f. 2v), 1820 *Orsmaelweg* (Tab), 1846 *Orsmael Straet* (ABu), 1996 *Orsmaalstraat* (k. Zoutleeuw).

Molenweg. In het verlengde van de Orsmaalstraat lag eertijds de Molenweg nummer 8 : 1561 *den moelenstrate* (SG 2973bis), 1661 *aen de molenstraet van Rommael* (KAB 14.690, f. 6), 1820 *Molen wegh* (Tab). Idem als **Kerkweg** : ca. 1860 *Kerk weg* (k. Popp).

Spoorwegstraat : 1996 idem (k. Zoutleeuw). – De Molenweg of Kerkweg is heden rechtgetrokken en heet nu Spoorwegstraat, die gedeeltelijk ook samenvalt met de vroegere Groenstraat 4.

10.3.5. *Van Helen naar Bos [4, 19]*

Veeweidestraat : 1651 *inde viewey rgt. die vieweystrate* (KAB 14.652, p. 12), ca. 1700 *aen de veeweeye straet* (SG 2973). – De Veeweidestraat liep als weg 4 van de huidige Kruisveldstraat naar de Steenweg. Ze wordt zo genoemd naar de Veeweide aldaar en valt nu gedeeltelijk samen met de **Spoorwegstraat** (k. Zoutleeuw).

Wijngaardstraat : 1691 (Zwartveld rgt.) *die weijgaert straete, die wijngaert straete, op die wijngaerde strate* (SG 7531 nr. 91, 92 en 149), ca. 1700 *op die wyngaert straet* (SG 2973), 1820 *Weygaertsstrate* (Tab), 1828 *Weygaerd Straet* (k. Guiot). – Idem als Veeweidestraat en Groenstraat nr. 4.

Groenstraat : 1847 *Groen Straet* (ABu), ca. 1860 *Groen straet* (k. Popp). – Groene wegen of straten zijn groen door de permanente grasbegroeiing.

Bosstraat. Met een omschrijving in 1754 *de straete van Heelen naer Bosch* (Dal 12/4, f. 14v), en in samenstelling in 1996 *Bosstraat* (k. Zoutleeuw). – Naam voor weg 19, van aan de Steenweg naar het gehucht Bos.

Dorpsstraat (Bos) : 1828 *Dorpstraet* (k. Guiot), 1846 *Dorps Straet* (ABu), 1847 *Dorpstraet* (Bev. mfm 4311), 1860 *Dorp straet* (k. Popp). – Nu Bosstraat, niet te verwarren met de Dorpsstraat in Helen.

Weg naar Terhagen : 1397 *in boscoutere ... non longe a via qua itur versus der haghén* (KAB 3344, f. 20). – De Bosstraat liep oorspronkelijk naar het gehucht Terhagen onder Budingen.

10.3.6. De Dorpsstraat van Helen [5]

Jan van Heelstraat : 1996 idem (k. Zoutleeuw). – Weg 5, de oude Dorpsstraat, bestaat uit 3 delen : 1. een eerste deel van aan de Kruisveldstraat tot aan de Orsmaalstraat, 2. van Orsmaalstraat tot aan de Getebrug en 3. tussen Getebrug en Orsmaalweg. Voor de bekende kroniekschrijver Jan van Heelu, zie bij de Opmerking onder 2.1.

Dorpstraat (Helen) : 1661 *sheerenstraete oft dorpstraete* (KAB 14.690, f. 6), 1847 *Dorpstraet* (Bev. mfm 4311). Idem als **Dorpsweg** : 1820 *Dorps wegh* (Tab), 1847 *Dorps Weg* (ABu), 1870 *Dorpsweg* (Bev. mfm 4311).

Getestraat : ca. 1470 *stratam domini ducis dictam getestrate* (R 44.703, f. 90). – Gedeelte van de Dorpsstraat dat leidt naar de Gete.

Helstraat/-steeg : 1465 *jn helene jnde helstrate* (SG 1520, f. 50), 1472 *jn helen jn platea dicta die helle* (o.c., f. 58v), 1595 *jnde helstraet rgt. die gete* (SG 2973 bis), 1759 *de helstege ende de gete* (Cijnsboek Liefkenrode, p. 77, art. 20). — Idem als Getestraat. Helle betekent afdalend terrein, afgeleid van Germaans **haljo*, verwant met **halu* «afhellend».

Sint-Jansbornsteeg : 1546 *op die strate die te Sinte Jans borne gaet, sur la rue qui vat vers la fontaine de saint Jehan* (KAB 10.246, f. 8 en 44v), 1577 *het straetken naer den St Jansborn gaende* (SG 2973bis), 1587 *die sint Jansborne steghe* (Vis. Z2), 1666 *die steghe lijdende naer st Jans borne* (PV2, 15).

10.3.7. Van Leeuw naar Linter [6]

Weg 6 begint aan de Bethaniakapel aan de Vloedgracht en eindigt aan de Neerlinterseweg nummer 2. Een nieuwe straat verbindt weg 6 met de Tiensestraat in Zoutleeuw. Deze vernieuwde straat heet nu Steenweg. Het overgebleven oude gedeelte is bekend als de Oude Kassei.

Weg naar Linter : 1330 *prope viam qua itur lintris* (KAB 14.649, f. 71), 1397 *in boscoutere supra viam qua itur versus lintris* (KAB 3344, f. 20), ca. 1700 *die bane van leeuw naer linther* (SG 2973), 1754 *de straete van leeuw naer neerlinter* (Dal 12/4, f. 14v). — Niet te verwarren met de weg van Helen naar Neerlinter.

Linterseweg : 11 dec. 1553 *jnt boschuelt bouen den lyntherschen wech* (KAB 982, 802), 1651 *int Bossveldt den Linterschen wech* (KAB 14.652, p. 13), 1731 *op den Savelbergh ontrent den Linterschen wegh* (KAB 14.710, f. 39). — Met vooropgeplaatste gemeentenaam, type II.

Zaveldriesstraat : 1645 (beemd) *op de saueldriessche straet* (KAB 14.650, f. 127). – Waarschijnlijk identiek met weg 6 nabij 's-Hertogengracht aan de Zavelberg.

Geluisstraat : 1539 *inde geluystrate* (SG 2973bis), 1600 onsen boomgaert (namelijk van Bethania) *in die Gheluys-traet* (KAB 14.708, f. 2v en 13), 1660 *die geluijstrate* (SG 3574, f. 14), 1661 *de geluystraete comende vande Reetse* (KAB 14.690, f. 3), 1691 *op de gelluijstrate* (SG 7531 nr. 142), 1762 *onder bosch indie galuijstraet* (KAB 14.710, f. 145v), 1787 *die galge straete (sic) lydende naer Bos* (KAB 14.715, p. 9), 1847 *Gelans Straet* (ABu), 1847 *Gelauwstraet* (Bev. mfm 4311). – Idem als Oude Kassei en verder Steenweg. Middelnederlands *geluy* betekent stro van goede hoedanigheid (Mnl. Wdb. 225).

Oude Kassei, 1996 idem (k. Zoutleeuw). **Steenweg** : 1731 in het swertvelt rgt. *den steenwegh* (KAB 14.710, f. 47v), 1996 *Steenweg* (k. Zoutleeuw).

10.4. SECUNDAIRE WEGEN

10.4.1. Leeuwerstraat en Rettekensweg [7]

Weg 7 bestaat uit 2 delen. Het eerste deel heet nu Leeuwerstraat. De straat werd verlengd doorheen de Vlaas en de Meertsheuvel tot in de Budingenweg in Zoutleeuw. Het tweede deel is een aftakking, die uitkomt aan de Vloedgrachtstraat.

Straat naar de Dreften : 1729 *Straete van de manschijn naer de drefte* (Dal 12/5), 1754 *de straet uyt bosch leijdende naer de voors. driesschen oft drefften* (Dal 12/4, f. 13). – De Dreften waren weiden op de percelen B 214 en B 216.

Leeuwerstraat : 1890 *Leeuwerstraat* (Bev. mfm 4311), 1996 *Leeuwerstraat* (k. Zoutleeuw). Idem als **Leeuwerweg** : 1820 *Leeuwer Weg* (Tab), ca. 1860 *Leeuwerweg* (k. Popp). – Weg naar Leeuw, type II met Limburgse -er-afleiding. Niet te verwarren met de gelijknamige naam voor weg 10.

Weg naar Zurpel : 18 feb. 1443 *juxta mertshoffel juxta stratam tendentem de lewis uersus zurpele* (KAB 973, 416), 1459 *den wech daermen te surpel wert gaet* (KAB 14.650, f. 9), 1661 *den voetpat comende van Surpel* (KAB 14.690, f. 4). – Voetpad nummer 7 liep van de Begijnenbrug naar het Hof van Zurpel onder Budingen (Kempeneers, 2005). Voorbij de Rettekensstraat kon men 2 richtingen uit : 1) naar het voetpad 15 dat verder liep naar het Hof van Zurpel, en 2) naar de Melkweg met nummer 12. Deze Melkweg kwam eertijds uit aan een steegje dat de grens vormde tussen Budingen en Helen-Bos, langs perceel B 276. Dit steegje heette in 1661 *de kaluere straet* (KAB 14.690 f. 7v) en in 1754 *het Kaluer weijken oft steeghsken* (Dal 12/4, f. 12).

Kemmerstraat : 1616 *aen de kemmerstrate* (KAB 985, 959), 1661 *de kemmerstraete, de kemmerse straete nu geheeten den quaeden plas, Kemmers-Straet* (KAB 14.690, f. 3, 3v en 4), zo genoemd naar de familie Kemmers. De oude benaming was **Kempenstraat** : 1293 *juxta campinnestrate* (KAB 14.649, f. 80v), 1321 *prope kempenstrate* (KAB 1023, f. 6v), 1697 *op de kemptstraet* (SG 2973/3), 1754 *den quaedden plas oft de kemme-straet* (Dal 12/4, f. 13v). Zie ook Kempeneers, Zoutleeuw, 2003, 148.

Rettekensstraat : 1828 *Rettekensstraat* (k. Guiot), ca. 1860 *Rettekens straet* (k. Popp).

10.4.2. *De Leeuwerweg naar Bos [10]*

De weg of eerder het voetpad nummer 10 begon eertijds aan de Kemmerbrug en liep naar de Kapel van Bos. Thans heet deze weg **Leeuwerweg** (k. Zoutleeuw), niet te verwarren met de Leeuwerstraat nummer 7.

Voetpad naar Leeuw : 1661 *den voetwech leijdende van Bosch naer Leeuwe* (KAB 14.690, f. 4), 1709 *het voetpadt naer Leeuw* (SG 2964), 1729 *voetwegh van sautleeuw naer Bosch* (Dal 12/5), 1820 *Sentier vers Léau* (Tab).

Bosweg : 1820 *Boschweg* (Tab), 1846 *Bosch weg* (ABu).

Kapelstraat : 1614 (huis) *jnde cappelstraete* (SG 2957), zo genoemd naar de Kapel van Bos.

10.4.3. *De Minnenweg [11]*

Minnenweg : 1457 *jnden minnenwech* (SG 1520, f. 3), 1690 *op den minnenwegh* (KAB 14.654, f. 24), 1703 *den minnewegh* (SG 2959, f. 2), 1820 *Minnenweg* (Tab), 1847 *Minne weg* (ABu). – Voortzetting van de Minneweg in Orsmaal-Gussenhoven, uitkomend in de Kruisveldstraat, nu verdwenen. **Minnen** is een persoonsnaam. **Minne** als watergeest, te vergelijken met nekker, is niet erg waarschijnlijk.

10.4.4. *Van Bos naar Wezer [20]*

Weg 20 begint aan de Steenweg (de vroegere Geluistraat) en leidt naar de dorpskom van Melkwezer.

Weg naar Wezer : 29 januari 1629 *den wech gaende van bos naer wezer* (SG 3889), 1754 *den wegh van Bosch naer Weseren* (Dal 12/4, f. 15), 1846 *Chemin d'agriculture à Melckwezer* (ABu). Nu **Wezersebaan** (k. Zoutleeuw). – Met vooropplaatsing van de gemeentenaam Wezer, type II.

Binnenweg : ca. 1860 *Binne weg* (k. Popp). – Enkel op de kaart van Popp.

10.4.5. *De Molensteeg* [22]

Weg 22 begint aan de Kruisveldstraat, kruist de Spoorwegstraat en komt uit aan de verdwenen molen van Rommaal op de Gete. Op de kaart van Zoutleeuw is deze weg ten onrechte niet meer aangeduid.

Molensteeg : 1587 *die molensteghe* (Vis. Z2), 1706 *de molenstege ende de maeleweijde* (SG 2959, f. 4), 1731 *de drij schauwen ende de molen stege* (KAB 14.620, f. 20), 1733 *de drij schauwen ... de molensteghe* (SG 3885), 1748 *die meulenstege* (SG 2959, f. 5v). Idem als **Rommaalse Molenweg** : 1846 *Roomschen Molenweg* (ABu).

10.4.6. *De Donkersteeg* [24]

De Donkersteeg nummer 24 verbindt de Orsmaalweg (of Koepoortstraat) met de Zoutleeuwsesteenweg. Ook bekend als Diefstraatje.

Diefstraat : 1 mei 1235 *de diefstege* (KAB 966, 1), circa 1370 *iuxta stratam dictam diefstreetken, in de diefstrate* (R 44.699, f. 40 en 46v), 1409 *prope diefstraetelken* (KAB 14.719, f. 59v), 1787 *in de diefte stege* (KAB 1045, p. 67). Een Diefpedeken was ook bekend in Hoegaarden (Kempe-neers, 1985, 112).

Donkerstraat : 6 september 1400 *iuxta stratulam dictam donckelstreetken* (KAB 969, 217), 22 februari 1431 *juxta donckelstrate* (KAB 972, 349), 1646 *die donckerstraete* (R 44.714, nr. 106), ca. 1690 *au chemin nommé donckerstraete* (KAB 8619, nr. 13), 1735 *inde donckelstraete* (KAB 14.620, f. 120), ca. 1750 *Donkersteeg* (SG 3876), 1846 *Don-*

kelsteeg (ABu). — Met voor onze regio normale afwisseling r/l in donker/donkel.

10.5. VERDWENEN VOETPADEN

In Helen-Bos zijn de voetpaden verdwenen. De meest gebruikte woorden zijn voetpad en voetweg : ca. 1700 *het voetpat van bos naer stautenborgh* (SG 2973), 1731 *den voetwegh van Leeuwe naer wezer* (KAB 14.620, f. 16). Pedeken, verkort tot peken, is zeldzaam : 1691 *jn peecken vuijt heelen naer Thienen* (SG 7531 nr. 146). In de Tableau van 1820 en de Atlas der Buurtwegen van 1847 zijn de voetpaden vertaald als *sentier*. C. Popp vertaalt ze opnieuw in *wegel*. Zo heet voetpad 17 *Bosch wegel*. Door vertaling en hervertaling gingen de oorspronkelijke toponiemen verloren.

Melkweg [12], in 1754 met een omschrijving : *de drefft straat leijdende naer de groote koije weijde* (Dal 12/4, f. 12v), en verder : 1820 *Melkweg* (Tab), 1846 *Melckweg*, (ABu), 1847 *Melkweg* (Bev. mfm 4311). — Verdwenen voetpad van de Rettekensstraat naar de weiden. Dit toponiem komt ook voor in Goetsenhoven en Melkwezer.

Zoutleeuwwegel [13] : 1846 *Sentier de Léau* (ABu), ca. 1860 *Zout Leeuw wegel* (k. Popp). — Verdwenen voetpad. Begon aan de Jan van Heelstraat, kruiste de Spoorwegstraat en liep verder langs de linkeroever van de Gete naar Zoutleeuw. Het voetpad bestond nog in 1962 (k. NGI).

Melkwezerwegel [14] : 1731 *den voetwegh van Leeuwe naer wezer* (KAB 14.620, f. 16), 1820 *Sentier vers Melkwezer* (Tab). — Verdwenen voetpad in het Kruisveld dat begon tegenover de Drie Schouwen.

Budingenwegel [15] : 1820 *Sentier vers Budingen* (Tab). — Verdwenen voetpad, liep van aan de huidige

Leeuwerstraat naar 's-Hertogengracht en in Budingen verder naar het Hof van Zurpel. Bestond nog in 1962 (k. NGI).

Neerlintersewegel [16]: ca. 1700 *het voetpat van bos naer stautenborgh* (SG 2973), 1820 *Sentier vers Neerlinter* (Tab), ca. 1860 *Neerlinterschen wegel* (k. Popp). – Verdwenen voetpad, begon aan de Steenweg op de Zavelberg en liep naar 's-Hertogengracht en zo verder naar Neerlinter. Bestond nog gedeeltelijk in 1962 (k. NGI).

Boswegel [17]: ca. 1700 *tvoetpat van heelen naer bosch, het voetpat naer die capel van bosch* (SG 2973), 1754 *den wegh oft voetpat comende van Bosch naer Heelen* (Dal 12/4, f. 14v), 1820 *Sentier de heelen à bosch* (Tab), ca. 1860 *Bosch wegel* (k. Popp). – Verdwenen voetpad, begon aan de Kruisveldstraat, liep door Zwartveld en Klein Bosveld en kwam aan de Leeuwerweg uit. Bestond nog grotendeels in 1962 (k. NGI).

Orsmaalwegel [18]: 1820 *Sentier vers Orsmael* (Tab). – Benaming voor 3 korte voetpaden in de dorpskern van Helen, alle verdwenen.

Geteweg [21]: 1846 *Gette Straet* (ABu). – Verdwenen voetpad van de Spoorwegstraat in het dorp naar de Gete.

Kerkwegel [23]: 1846 *Sentier de l'Eglise* (ABu). – Verdwenen voetpad in het Klein Bosveld, naar de kerk van Bos. Een tweede verdwenen voetpad in hetzelfde veld heeft ook nummer 23. In 1754 grensde pand B 128 van de Scholieren aan *den voetwegh uyt leeuw naer ter Haegen* (Dal 12/4, f. 14). Deze voetweg kruiste 's-Hertogengracht en de Grote Gete (aan de Vonder) en kwam in het gehucht Terhagen uit.

10.6. UITGANG VAN DE WEIDEN

Drie wegen die niet in de Atlas der Buurtwegen voorkomen, heb ik zelf genummerd. Bij Popp heten ze *Sortie des prairies*.

Brazestraat [25]: 1661 *die Brase straet* (KAB 14.690, f. 8), 1691 (op den mertshuffel) *den wegh van Leeuw naer Braze* (SG 7531 nr. 159), 1729 *de Brazestraet* (Dal 12/5). – Weg van de Vloedgrachtstraat aan de Vroente naar de Mertshuffel. Braze is een veel voorkomende familienaam.

Vloedgrachtstraat [26]: 1661 *den vloetgracht straet* (KAB 14.690, f. 8). Straatje langs de Vloedgracht.

Maneschijnstraat [27]: Straatje van de Vloedgrachtstraat naar de Maneschijn.

IJzerenweg: 1911 *Yzerenweg van Zoutleeuw naar Neerlinter* (k. Guiot), 1996 *Oude spoorwegbedding, IJzerenweg* (k. Zoutleeuw). – Een aftakking van de spoorweg die in Drieslinter begon, liep in Helen-Bos in zuidoostelijke richting naar het station van Zoutleeuw. Deze weg is nu een fietspad.

OVERZICHT VAN HET WEGENNET

1847	2005
Tussen [] = voorgestelde naam voor wegen zonder naam.	
01 Thienschen weg	Kruisveldstraat.
02 Neerlinterschen Weg	1.Galerijstraat in Melkwezer en J. van Heelustraet in Helen-Bos. 2.Steenweg op Melkwezer.
03 Orsmael Weg	1.[Orsmaalweg]. 2.Koepoortstraat in Zoutleeuw.
04 Groen Straet	1.[Groenstraat]. 2.Valt samen met de Spoorwegstraat.
05 Dorps Weg	Jan van Heelustraet.
06 Geluystraet	1.Oude Kassei. 2.Steenweg.

07 Leeuwer Weg	Leeuwerstraat.
Rettekensstraat	[Rettekensstraat].
08 Molenweg	(Rechtgetrokken) Spoorwegstraat.
Ook : Kerkweg	
09 Orsmael Straet	1.Orsmaalstraat. 2.Spoorwegstraat.
10 Bosch Weg	Leeuwerweg.
11 Minneweg	Verdwenen.
12 Melckweg	Verdwenen.
13 Zout Leeuw wegel	Verdwenen.
14 Melckwezerwegel	Verdwenen.
15 Budingewegel	Verdwenen.
16 Neerlinterschen wegel	Verdwenen.
17 Boschwegel	Verdwenen.
18 Orsmaelwegel	Verdwenen.
19 Dorps Straet (Bos)	Bosstraat.
20 Binneweg	Wezersebaan.
21 Gete Straet	Verdwenen.
22 Roomschen Molenweg	[Molensteeg].
23 Kerkwegel (Bos)	Verdwenen.
24 Donkelsteeg	[Donkersteeg].
25 Niet in ABu.	[Brazestraat].
26 Niet in ABu.	[Vloedgrachtstraat].
27 Niet in ABu.	[Maneschijnstraat].

11. Illustraties

Fig. 1 : Het kruispunt heette Vierstraat of Kruisstraat. De rechterzijde is nu de Galerijstraat, de linker de Jan van Heelstraat.

Fig. 2 : De Grote Gete in Helen-Bos op 26 juli 2004.

Fig. 3 : Paasmaandag 1 april 2002 : de Vloedgracht langs de Potanenweg. Rechts ligt Helen-Bos.

Fig. 4 : 's-Hertogengracht in Helen-Bos op 26 juli 2004.

Fig. 5 : De Grote Koeiweide.

Fig. 6 : De Sint-Laurenskerk op 1 augustus 2004. De kerk werd hersteld in 1761-1762.

Fig. 7 : De Kapel van Bos op 1 augustus 2004.

Fig. 8 : Paasmaandag 1 april 2002. De Bethaniakapel aan de grens met Zoutleeuw.

Fig. 9 : De Boswinning op 1 augustus 2004.

Fig. 10 : Helen-Bos : brug over de Gete waar eertijds de Molen van Rommaal stond.

Fig. 11 : De Geluistraat, nu Oude Kassei genoemd. Op de achtergrond de Bethaniakapel. 1 augustus 2004.

Fig. 12 : Brug over de Grote Gete op de grens van Budingen en Helenbos. Onderhoud van het voetpad op 26 juli 2004.

12. Afkortingen

Abu	Atlas der Buurtwegen.
ARA	Algemeen Rijksarchief. Brussel.
AT	Armentafel Tienen (kaartenboek).
AW	Atlas der Waterlopen.
Cf.	Conferatur (vergelijk).
Dal	Dalscholieren Zoutleeuw.
dp	Detailplan.
f.	Folio.
Hand.	Handelingen.
HHD	Hagelands Historisch Documentatiecentrum (1992). Tienen.
k.	Kaart.
KAB	Kerkarchief van Brabant.
KCTD	Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie.
KPH	Kaarten en Plans in Handschrift.
Lh	Leenhof van de hertog van Brabant.
Med.	Mededelingen.
mfm	Microfilm
NGI	Nationaal Geografisch Instituut.
o.c.	Opere citato (aangehaald werk).
p.	Pagina.
R	Rekenkamers.
rgt.	Regenoten = aangrenzend.
Ro.	Abdij van Rotem te Halen.
SD	Sint-Denijs (Luik).
SG	Schepengriffies.
Tab	Tableau des chemins/rivières.
v.	Verso.
Vis.	Visitaties.

13. Geraadpleegde bronnen

13.1. ONUITGEGEVEN BRONNEN

Anderlecht. Rijksarchief

* *Leenhof van de hertog van Brabant (Lh)*

- Lh 28. Denombrementen van Loven ende Thienen, 1530.
- Lh 103. Denombrementen van diverse jaren en kwartieren. Circa 1620.

Brussel. Rijksarchief

* *Kerkarchief van Brabant (KAB)*

Stukken betreffende de abdij van Heilisseem.

- KAB 8394. Goederen van de abdij van Heilisseem. Op velijn, 304 folio's. 1458-1480. Cf. 8451, bundel D.
- KAB 8395. Manuaal van goederen en renten van de abdij van Heilisseem, vernieuwd in 1464.
- KAB 8451. Abdij van Heilisseem, betreffende het Hof ter Hagen. Bundel A : vernieuwd in 1685. Bundel D : Goeden en renten, vernieuwd in 1480. Cf. origineel in KAB 8394. Bundel E : condities van verhuring, 1663. Bundel F : «nieuw boeck», 1710. Bundel G : vernieuwd 27 april 1639. Bundel M : vernieuwing 1737-1738.
- KAB 8619. Goederen van de abdij van Heilisseem. 1 katern met 16 nummers. Ca. 1690.
- KAB 8960. Kopie van het Tiendenboek van de Onze-Lieve-Vrouwkapel van Bos bij Zoutleeuw, 17de eeuw. 4 blz.

Stukken betreffende het Klooster van Rameien (La Ramée) te Jauchelette.

- KAB 10.246. Registre vanden nieuwen Regenooten vander Thieden van Orsmale, 1546. Folio 1-32 over Orsmaal en Helen in het Nederlands, f. 33-76 in het Frans.

* *Leenhof van de hertog van Brabant (Lh)*

- Lh 6. Denombrementen van Loven ende Thienen, 1440. Microfilm 1867.

- Lh 17. Hoofd-leenboek van Loven ende Thienen, ca. 1500 met kopieën van oude akten. Microfilm 1880.

* *Rekenkamers (R)*

- R 44.687. Cijnsboek van de hertog van Brabant. Circa 1470.
- R 44.699. Cijnsboek van de hertog van Brabant. Circa 1370 met aanvullingen (zie datum [13]94 f. 57 en 1393 f. 57v). 57 folio's.
- R 44.700. Idem. Circa 1400 met aanvullingen (zie datum 1421 f. 38v). 78 folio's.
- R 44.702. Idem. Datum [14]82 op f. 1. 47 folio's.
- R 44.703. Idem. Circa 1470. 91 folio's.
- R 44.705. Idem. 1498 (f. 1). Onvolledig. 47 beschreven folio's.
- R 44.707. Idem. Vernieuwd in 1507.
- R 44.710. Idem. Circa 1590, met aanvullingen tot 1632.
- R 44.711. Idem. Onvolledig. Vernieuwd in 1646 met aanvullingen tot 1744. Zie ook 44.714.
- R 44.714. Idem. Vernieuwd anno 1646 (in werkelijkheid later). 132 folio's. Identiek met nr. 44.711.
- R 44.715. Etat des Cens sous Leauwe et environs. Circa 1735. 33 folio's.

* *Schepengriffies (SG)*

- SG 7610, bundel 13, 21-27, 31-32, 35-45, 47-49, 51.

Hasselt. Rijksarchief

* *Bezittingen van de abdij van Rotem, in Budingen (Ro.)*

- Ro. 56. Register betreffende landen, enz. Zeer interessant register.
- Ro. 57. Register oft liggende boek (...), 24 februari 1668.
- Ro. 64. Cijnsboek van het klooster van Sint Marienrode bij Rotem. Vernieuwd in 1531. 1 schrift met 12 folio's.
- Ro. 65. Idem. Vernieuwd in 1565 en wederom vernieuwd in 1634. 18 folio's.
- Ro. 66. Idem. Vernieuwd op 15 maart 1565 en met begin van nieuw cijnsboek in 1597 (niet volledig). 21 folio's.

Leuven. Rijksarchief Vlaams-Brabant (RAL)

* *Bevolking (mfm)*

- Bevolkingsregister Helen-Bos. 1847, 1870 en 1890. Eigen collectie op microfilm 4311.

* *Kerkarchief van Brabant (KAB)*

Stukken betreffende de Sint-Lenaartskerk.

- KAB 966-986. Oorkonden betreffende de Sint-Lenaartskerk in Zoutleeuw, 1 mei 1235 – 7 sept. 1680.
- KAB 989. Cartularium. 74 folio's.
- KAB 1023. Registrum capituli Leonardi. 1321 (met latere aanvullingen). 157 folio's.
- KAB 1045. Opgevinge van de goederen en revenuen (...) van het Kapittel, overgedragen aan de regering, 1787-1795.
- KAB 1050. Manuale Capituli Leewensis omnium redituum in pecunijs. 87 folio's. Circa 1640.
- KAB 1055. Goederen van Sint-Lenaartskerk van Zoutleeuw, alfabetisch geordend volgens ligging. 1447-1787.
- KAB 1214-1221 en nr. 1238-1238bis. Rekeningen van de kerkfabriek jaar 1405 en 1452-1599. Uitgegeven door L. De Mecheleer, 1997.

Stukken betreffende de Sint-Laurenskerk en de Kapel in Helen-Bos.

- KAB 3094. Staat van de kerk in 1550. 1 blz.
- KAB 3095. Rekeningen van de Sint-Laurenskerk 1782-1786. 5 + 5 folio's.
- KAB 3096. Inkomsten van de kapel van Bos, 1787. 1 bundel + 1 groot blad.
- KAB 3097. Rekeningen van de kapel van Bos, 1790-1797. 3 folio's.

Stukken betreffende de Klerkenkapel van Zoutleeuw.

- KAB 3344. Redditus capelle beate marie virginis. 1397, met afschriften van vroegere akten. 84 folio's.

Stukken betreffende de Kerk en de Armen van Orsmaal.

- KAB 3770. (In de inventaris verkeerd 3769). Ingebonden boek, getiteld «Register der kerck en Armen van Orsmael». 1800. 35 folio's + index. Voorheen SG 3906.

Stukken betreffende de Bogaarden.

- KAB 14.620. Register van alle de goederen en renten, herschreven in 1731. Met aanvullingen tot 1795. 184 + 4 folio's.

Stukken betreffende de Dalscholieren. Zie ook onder Mechelen.

- KAB 14.623. Cartularium 14de-16de eeuw, met ook kopieën van ordonnanties. 73 folio's.
- KAB 14.649. Cijnsboek van het Scholierenklooster. 1456. (Met fragmenten van 1330). 81 folio's.
- KAB 14.650. Rekeningen door Jan vanden Plasse, broeder van de Scholieren. Vertaald «vanden latine in dietschen». 1459, met aanvullingen door broeder Joannes Monfels in 1645.
- KAB 14.651. Register door Nicolas Nisem. 1598-1616 (en aanvullingen in 1643-1644). 388 folio's.
- KAB 14.652. Register van allen de goederen des Capittels van St. Leonarts, 1651. Door kanunnik Petrus Cleermans.
- KAB 14.654. Register van het Scholierenklooster door Jacob Pluijmers, 1690. 107 folio's.
- KAB 14.667. (Beschadigd) cijnsboekje van het Scholierenklooster, 1586. 57 folio's.
- KAB 14.668. Fragment uit een cijnsboek van het Scholierenklooster, circa 1724, met verwijzingen naar vroegere betalingen.
- KAB 14.690. Extract uit het Tiendenboek van Helen. 1269, vernieuwd 1661.

Stukken betreffende het Klooster van Bethanien.

- KAB 14.698. Stichtingoorkunde van het klooster van de 7 weeën. 1510.
- KAB 14.708. Den Pachtboek oft Renteboek des Conuents van bethanien. 1600. 226 folio's.
- KAB 14.709. Den pacht boek oft Rent boek, onder Suster Dorothea Mariot priorinne, 1680-1701. 66 folio's.
- KAB 14.710. Register van allen die goederen ... competerende het Goitshuys van Bethanien. Vernieuwd 1731.
- KAB 14.715. Opgave van goederen, overgemaakt aan het gouvernement in 1787. 42 blz.
- KAB 38.487/12. Akte van een erfrente op een woning, gekocht door het klooster van de 7 weeën. 1554.

Stukken betreffende het Begijnhof.

- KAB 14.719. Cartularium van het Begijnhof, begonnen in 1450. 174 folio's.
- KAB 14.726. Fragmenten van verscheidene conditieboeken, waarvan het eerste vernieuwd werd door rentmeester Adriaen van Nivele in 1649, met latere aanvullingen.

* *Schepengriffies (SG)*

- SG 293. Protocolle, 17 juni 1767 tot 1774, met enkele akten van 1722-1724. 331 folio's.
- SG 1520/1. Wettelijke passeringen, 1456-1492 (in de inventaris verkeerd 1556-1595). 115 folio's.
- SG 1520/2. Prothocolle van Orsmael, 1594-1609. 46 folio's (+ losse bladen).
- SG 1524/3. Idem. 1635-1648. 87 folio's.
- SG 1528/2. Leenboeken met leenverheffingen. 1705-1728. 24 folio's.
- SG 2730. Aandrachten voor de jaren 1617-1619. 39 folio's.
- SG 2731. Idem. 1619-1622. 45 folio's.
- SG 2732. Idem. 1623-1639. 140 folio's.
- SG 2733. Idem. 1640-1650. 170 folio's.
- SG 2734. Idem. 1651-1663. 182 folio's.
- SG 2735. Idem. 1663-1668. 90 folio's.
- SG 2736. Idem. 1677-1679. 23 folio's.
- SG 2957. Schepenbrieven op perkament betreffende Helen-Bos, 14de-17de eeuw.
- SG 2959. Aandrachten van 1703 tot 1748 met aanvullingen.
- SG 2960. Zettingen 20ste penning 1712-1771.
- SG 2964. Aandrachten van 1709, 1712, 1719 en 1724.
- SG 2965. Lijst tot betaling van de 20ste penning. 1710-1760.
- SG 2972. Extracten uit het manuaal van Anthonis Barbilon. 1530 en later.
- SG 2973. Diverse stukken over Bos, waaronder 1 bundel met 7 beschreven folio's, circa 1700.
- SG 2973/2. Protocollen van Helen. 3 bundels. 1539-1603.

- SG 2973/3. Rolle van het Cijnshof van Sint-Lambrecht en Sint-Kruis in Helen. 1695-1698, en 1709-1724.
- SG 3574. Verscheidene bundels «Aandrachten van land».
- SG 3575. Schouwingen van wegen, waterlopen e.d.
- SG 3784. Rekeninghe vander boendergelt (...). 1610-11-12 (69 folio's), 1647 (niet gepagineerd), 1652 (niet gepag.).
- SG 3786. Cohier vanden huyszen ende hoouen binnen Leuwe, Heele bosse ende ter hoeue. 1590.
- SG 3876/1. Charters 19 en 20.
- SG 3876/2. Charters 37, 38, 46 en 51.
- SG 3885. Aendragt Boeck voor het dorp van Melckweser, 1733. Geklasseerd per eigenaar. Met percelen gelegen in Helen.
- SG 3889. Aandrachten van laten van het Hof van Maagdendaal en Houffalise van goederen gelegen in Wezer, 1626-1631. 1 katern, gefolieerd 64-73. Met attestaties betreffende Helen.
- SG 3903. Aandrachten van het Dorp Orsmaal. Met veel toponiemen uit Helen-Bos en Zoutleeuw.
- SG 3904. Diverse rekeningen van akten.
- SG 3909. Leenboek vn Orsmael, circa 1730-1788. 157 folio's.
- SG 6055. Losse stukken uit 15de, 16de en 17de eeuw.
- SG 6543. Cijnsboek onder Budingen toebehorend aan Dierick van Eertryck, 1569. Met hernieuwing in 1575, 1597, 1602 en 1609. 42 folio's.
- SG 7531. Cijnsboek van het kapittel van Sint-Kruis in Luik. Goederen in Helen, vernieuwd in 1691. 177 nummers + annex.

Luik. Rijksarchief

* *Sint-Denijskapittel (SD). (Inventaris A.2.5)*

- SD 3. Liber primus chartarum. 1240-1715. Kopie opgesteld in 1738.
- SD 4. Liber secundus cartarum. Kopie van charters, opgesteld in 1739.
- SD 489. Cheijnsboek van groote ende cleyne cheynsen. 1748-1761. Klein interessant boekje met 75 nummers, maar in zeer slechte staat.

Mechelen. Aartsbisschoppelijk archief
(Varkensstraat 6)

* *Dalscholieren (Dal)*

- Dal 12/1 (letter L). Chynsboek, anno 1718, met aanvullingen tot 1793.
- Dal 12/2 (letter H). Generaelen notitienboek, door H. Pulinx, procureur, 1730. 150 blz.
- Dal 12/3. Nieuwen generalen ende particulieren notitien boek, door H. Pulinx, 1733. 466 + XI folio's, met aanvullingen.
- Dal 12/4. Rekeningen van circa 1754. Genummerde folio's. Met verwijzingen naar het Kaartboek, cf. 12/5. Over Helen-Bos f. 11-15.
- Dal 12/5. Kaartboek. Opmeting door landmeter G. Beckers, 1729-1732. Over Helen-Bos p. 4-5.

* *Pastors (Past.)*

- Pastores. Lijst van de pastors in Helen-Bos (f. 11) vanaf het einde van de 16de eeuw.

* *Visitaties van het district Leeuw (Vis.)*

- Vis. Z1. Visitaties Helen-Bos, 1600-1624.
- Vis. Z2. Idem, 1587-1599.

Tienen. Hagelands Historisch Documentatiecentrum

* *Kerkarchief van Brabant (KAB)*

Stukken betreffende het Klooster van Maagdendaal in Oplinter.

- KAB 10.926, nummer 178.
- KAB 10.928, nummer 314-315, 317, 337.
- KAB 10.930, nummer 439-440.
- KAB 10.931, nummer 469.
- KAB 10.934bis. Register van de pitantiedienst van de abdi van Maagdendaal. Door Jan vanden Opstalle. 1383. 98 folio's.
- KAB 10.937. Extract uit de verbalen, betreffende het herstel van de kerk. 1761. Eén bundel.

* *Serie*

- Serie G 3. Cijnsboek van de hertog van Brabant, vernieuwd in 1623. Sluit aan bij R 44.709-44.710.

Tienen. Privéverzameling dr. H. Jacobs

- Manuscripten geklasseerd als MS + volgnummer.

Zoutleeuw. Privé-archief drukkerij Ed. Peeters

- Cheijnsboek genaemt Liefkenroye, 25 april 1669. Vernieuwd op 3 mei 1764. 89 bladzijden (onvolledig).

13.2. UITGEGEVEN BRONNEN

Bets, P.V.

- Zout-Leeuw. Beschrijving, geschiedenis, instellingen. 2 delen. Tienen, 1887-1888.

Bevolkingstelling.

- Jaar IV (1796). Kanton Zoutleeuw. Brussel, 1988. Helen-Bos, f. 44v tot 45.

Claes, F.

- Bijdrage tot de toponymie van Schaffen en Molenstede. In : *Handelingen LXVIII* (1996), p. 91-202.

Claes, Jo e.a.

- Sanctus. Meer dan 500 heiligen herkennen. Leuven, Davidsfonds, 2003, 3de druk.

Debrabandere, Frans

- Woordenboek van de familienamen van België en Noord-Frankrijk. Amsterdam-Antwerpen, 2003.

De Mecheleer, Lieve

- Rekeningen van de kerkfabriek van de Sint-Leonarduskerk van Zoutleeuw. In : *Fontes historiae artis neerlandicae. III*. Brussel, 1997. 660 blz. Zie KAB nr. 1214 e.v.

De Ridder, C.B.

- Notice sur la géographie ecclésiastique (...). In : *Analectes (...)*, deel I (1864) en II (1865).

Etymologisch

- Etymologisch woordenboek van het Nederlands. A-E. Amsterdam, 2003.

Greimas, Algirdas Julien

- Dictionnaire de l'ancien français. Parijs, 2001.

Gysseling, M.

- Toponymisch woordenboek (...). 2 delen. Tongeren, 1960.

Kempeneers, Paul

- Hydronymie van het Dijle- en Netebekken. In : Naamkunde 15 (1983), 5-95.
- Hoegaardse Plaatsnamen. In : NGF, Monografieën XV, Leuven, 1985.
- Tiense Plaatsnamen. 2 delen. Tienen, eigen beheer, 1987.
- Hakendover. In : Toponymica IX, 5. Leuven, 1991.
- Kuntich. In : Toponymica IX, 6. Leuven, 1994.
- Oplinter. In : Toponymica, IX, 7. Leuven, 1995.
- Waanrode. In : Toponymica, IX, 8. Leuven, 1998.
- Toponymie van Landen. In : NGF, Monografieën XVII, Leuven, 2000.
- Thuis in Tienen. 3 delen. Tienen, 1999.
- Goetsenhoven. In : Toponymica, IX, 9. Leuven, 2002.
- Zoutleeuw. In : NGF, Monografieën XIX, Leuven, 2003.
- Historische Atlas van Helen-Bos. Onuitgegeven atlas en thesaurus van eigenaars. Tienen, 2003.
- Toponymie van Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer. In : Handelingen, LXXVI/2004, p. 73-311. Ook verschenen als Toponymica IX, 11. Leuven, 2004.
- Toponymie van Budingen. In : Werken van de KCTD, nummer 25. Tongeren, 2005.

Lexicon

- Lexicon der gemeenten van België. Fusies. 1976.

Lindemans, J. en F. Borgers

- Oostbrabantse Plaatsnamen, III. Geetbets. In : Toponymica, IX, 3. Leuven-Brussel, 1949.

Mennen, Victor

- Toponymie van Eksel. In : Werken van de KCTD, Vlaamse afdeling, nr. 23. Tongeren, 2002. Ook als Monografie XVIII, in : *Nomina geographica flandrica*. Leuven, 2002.

O Donaill, Niall

- *Foclóir Gaeilge-Béarla*. (Irish-English dictionary). Dublin, 1998.

Pokorny, J.

- *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. 2 delen. Bern-München, 1959-1969.

Sanctus, zie Jo Claes e.a.

Vandeput, Emiel

- *Mijmerend langs de kapellen van Groot-Zoutleeuw*. Zoutleeuw, 1996.

Vanderstegen, J.B.

- *Carte générale et alphabétique des villes, bourgs, villages et terres franches du duché de Brabant*. Brussel, anastatische herdruk 1996.

Van Osta, W.

- *Toponymie van Brasschaat*. 2 delen + kaarten. Gent, 1995.

Verdam, J.

- *Middelnederlandsch handwoordenboek*. Leiden, 1932, 3e druk. Onveranderde herdruk, Den Haag, 1979.
- *Idem. Supplement door J.J. Van der Voort Van der Kleij*. Leiden, 1983.

Wauters, A.

- *Géographie et histoire des communes belges, Canton de Léau* (hoofdstuk Helen-Bos). Brussel, 1887.

Wegwijs

- *Wegwijs Vlaams-Brabant*. Leuven, uitgave 2004.

13.3. KAARTEN EN ATLASSEN

Abdij van Averbode

- *Het kaartboek van Averbode 1650-1680*. Leuven, KAB 5009. Brussel, Gemeentekrediet 1997. Gehucht Bos p. 76-78.

Atlas (ABu)

- Atlas der buurtwegen. Helen-Bosch. Goedgekeurd in 1847. Provinciehuis, Leuven.

Atlas (AW)

- Atlas der Waterlopen. Gewijzigd in 1952 en verbeterd in 1969. Provinciehuis Leuven. Zie ook Tableau.

Boonaerts, C.

- Kadasterkaart van Budingén, opgemeten door landmeter C. Boonaerts, kopie 1881 en 1915. Kadaster te Tienen.

Dalscholieren

- Kaartboek Dalscholieren, 1729-1732. Bewaard in Mechelen, nummer 12/5.

Egidius

- KPH 2892. 1) Het plang der kercke van Heelen, 26 x 33 cm. 2) Doorsnede van de kerk en de toren + Pastoreel Huys, 23 x 38 cm. 1761-1769.

Ferraris

- Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden. Uitgevoerd van 1771 tot 1778. Verkleinde facsimile-uitgave door het Gemeentekrediet van België, 1965.

Guiot

- Kadasterkaart, in 1828 opgemaakt door landmeter J. Bte Guiot, schaal 1/2500. Kopie 1911. Heelenbosch in 3 sectien.

Nationaal Geografisch Instituut, Brussel (NGI)

- Nr. 33/1-2 en 5-6. Landen-Sint-Truiden. Uitgave 1962.
- Nr. 33/1 Zoutleeuw Zuid, 33/2 Gorsem Zuid en 33/5 Wommersom Noord. Uitgave 2000.

Popp, P.C.

- Atlas cadastral parcellaire de la Belgique. Commune de Heelenbosch. Circa 1860.

Tableau

- Tableau des Chemins de La Commune de Heelen-Bosch. 1820. Vlaams-Brabant, Bibliotheek en archief.
- Tableau des Rivières. Heelen-Bosch. 1820. Idem.

Zoutleeuw fortificaties

- Plattegrond van de fortificaties van Zoutleeuw, circa 1700. In : KPH nr. 5347. RA Brussel.

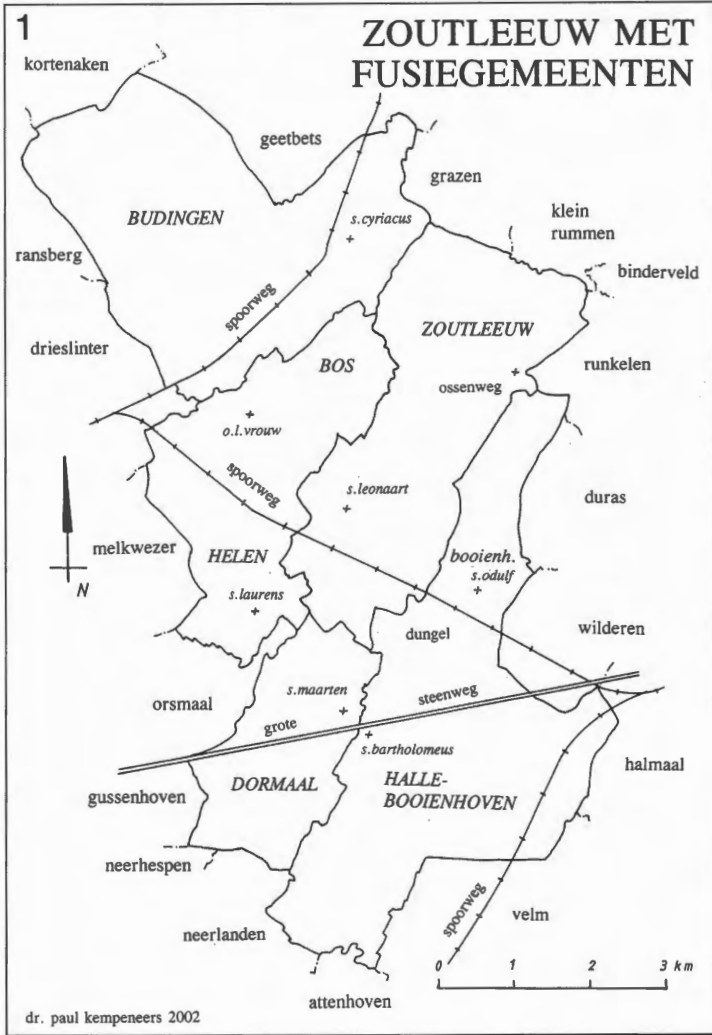
Zoutleeuw

- Plattegrond Stad Zoutleeuw, schaal 1/15.000. Brussel, Carto, 1996, 3de druk.

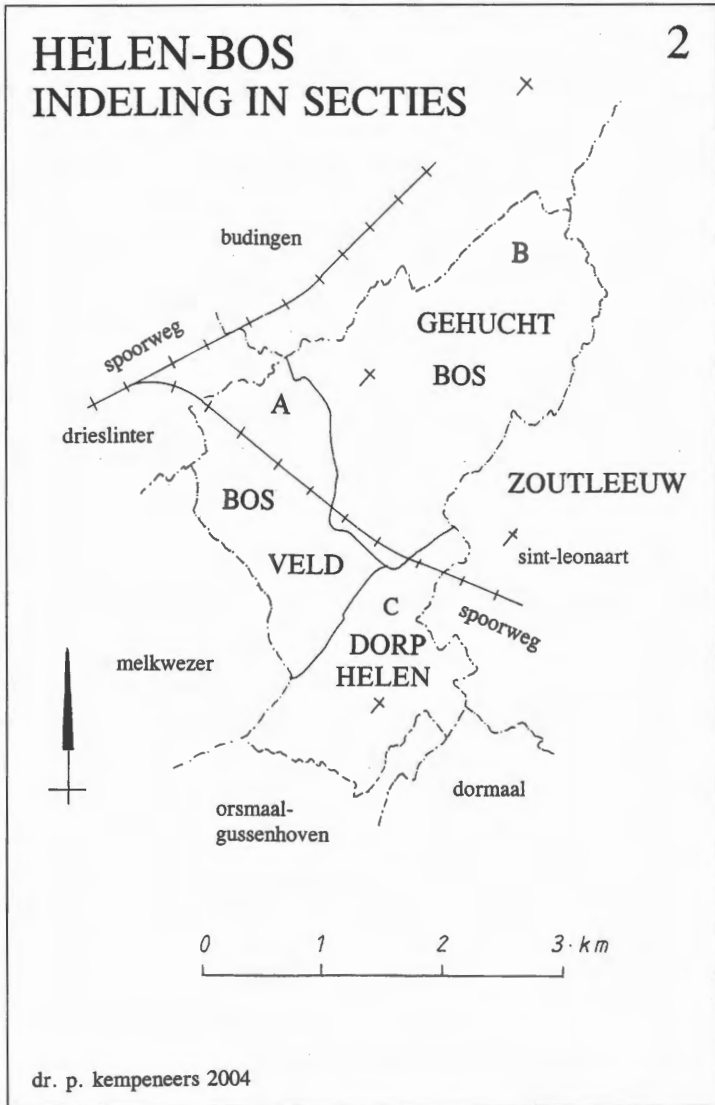
13.4. TIJDSCHRIFTEN EN REEKSEN

- *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*. Leuven-Brussel, deel I (1864) - .
- *Brabantse Folklore (en Geschiedenis)*. Brussel 1 (1921) - . Sedert 1995 : in Leuven. Stopgezet in 1996. Register 1961-1996 door P. Kempeneers e.a. Leuven, 1999.
- *Hagelands Gedenkschriften*. Tienen, 1907-1929.
- *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor toponymie en dialectologie*. Brussel, 1 (1927) - .
- *Mededeelingen*. Uitgegeven door de Vlaamsche Toponymische Vereniging te Leuven. Leuven, 1 (1925) - 44 (1968).
- *Naamkunde*. Leuven-Amsterdam, 1 (1969) - . Register op de namen : P. Kempeneers, 1996.
- *Oost 1* (1963)-. Vanaf 1976 onder de titel *Oost-Brabant*.

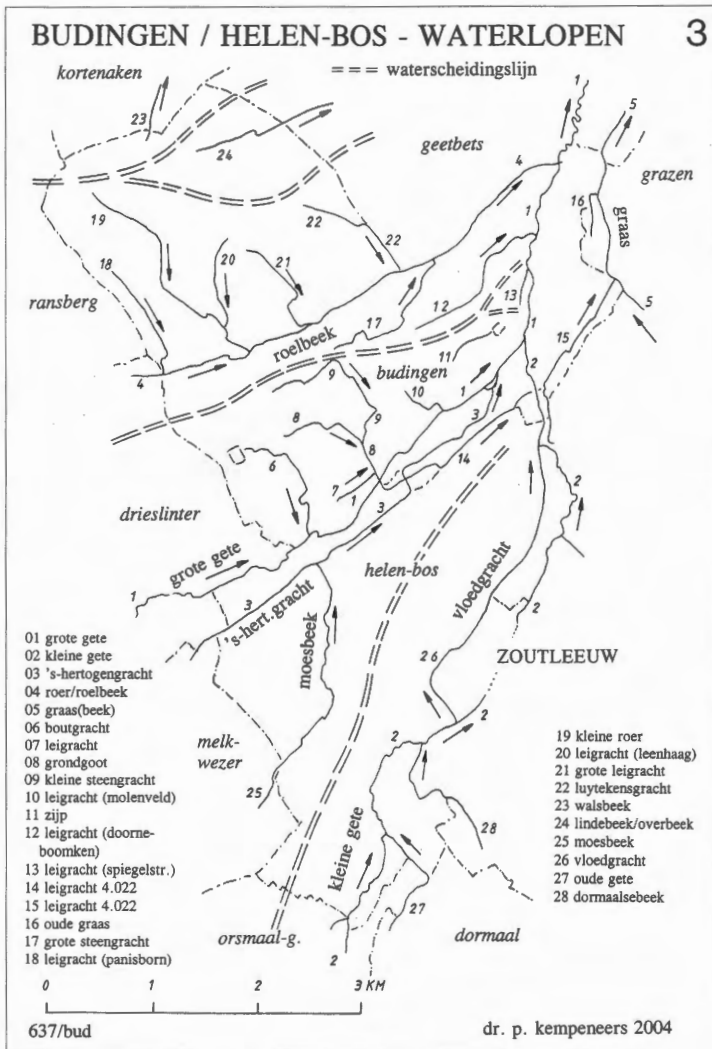
14. Atlas

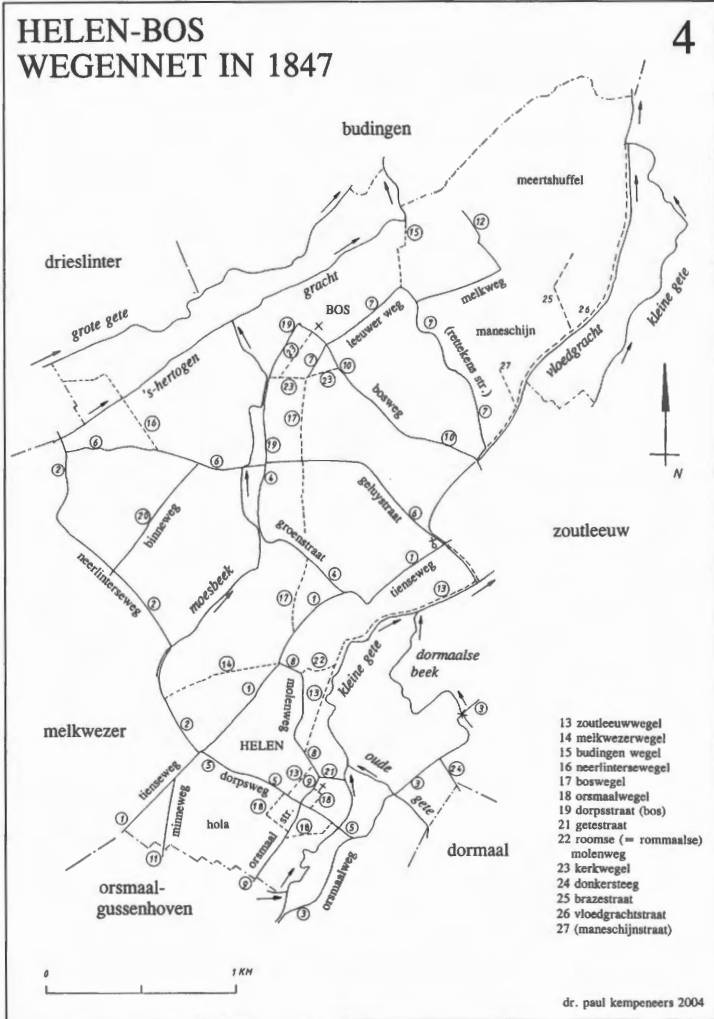
Kaart 1. - Zoutleeuw met fusiegemeenten.

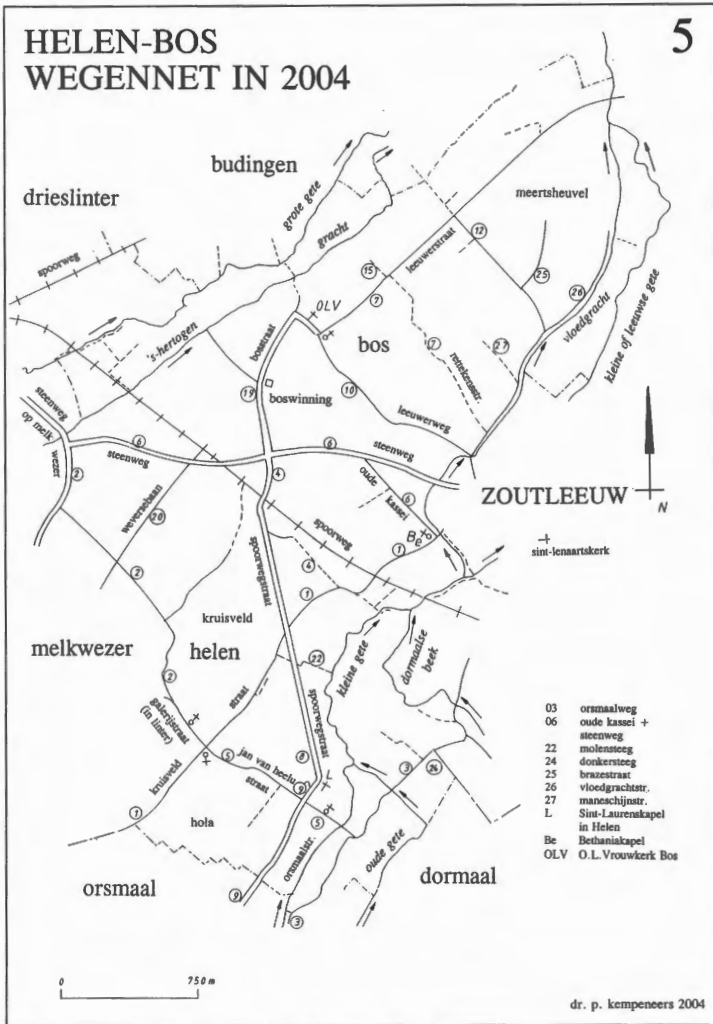
Kaart 2. – Helen-Bos. Indeling in secties.

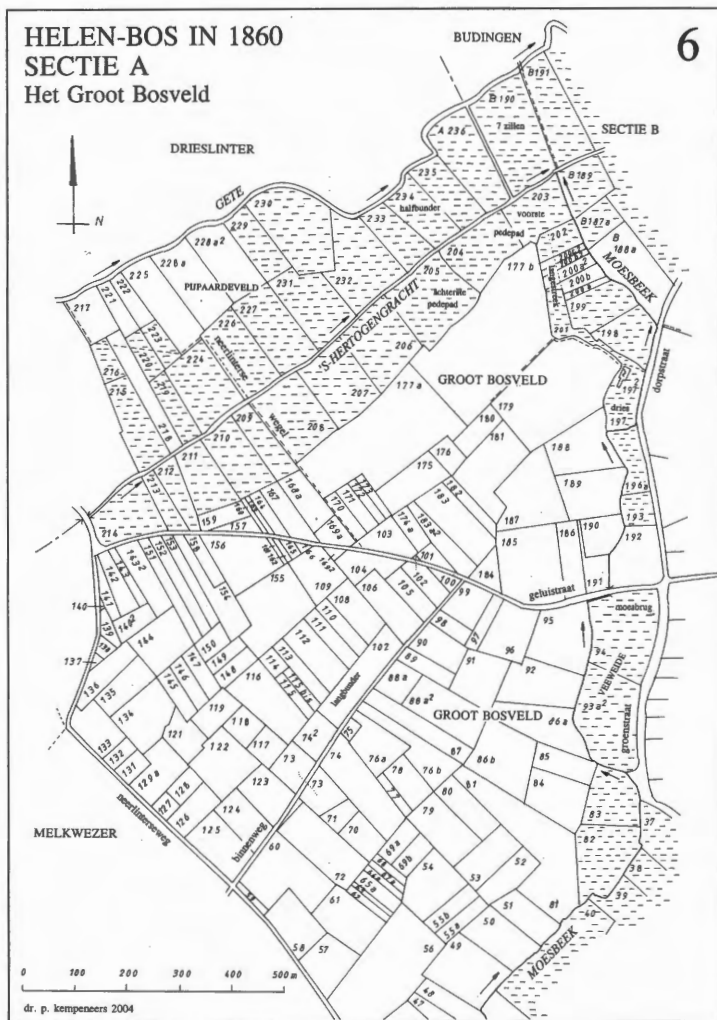
Kaart 3. – De waterlopen in Budingen en Helen-Bos.

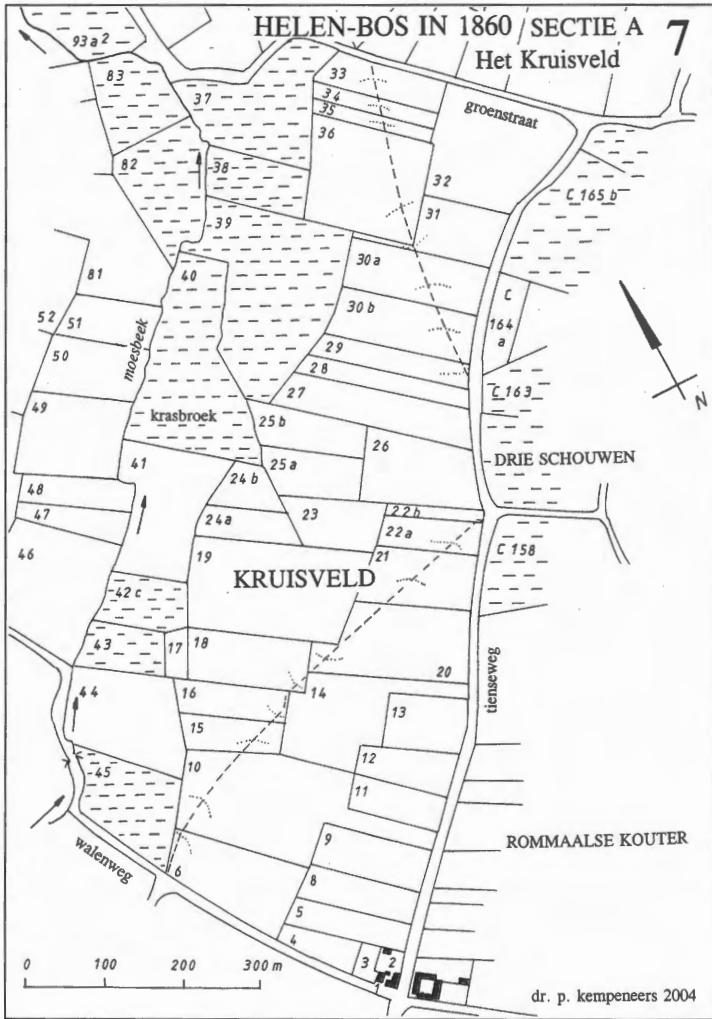
Kaart 4. – Het wegennet in Helen-Bos in 1847.

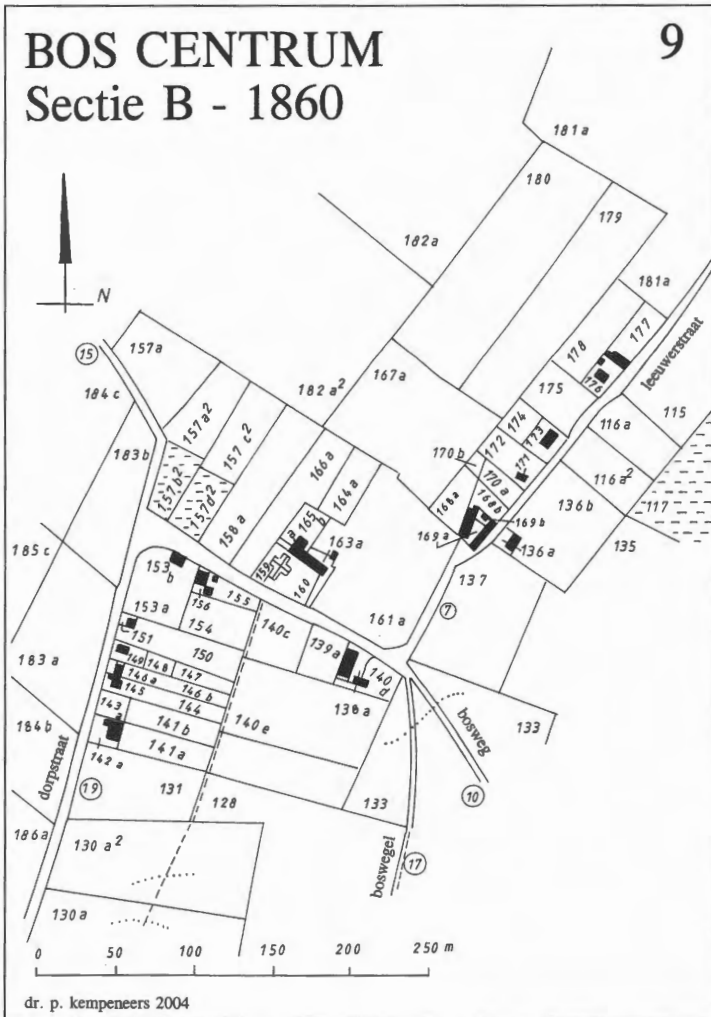
Kaart 5. – Het wegennet in Helen-Bos in 2004.

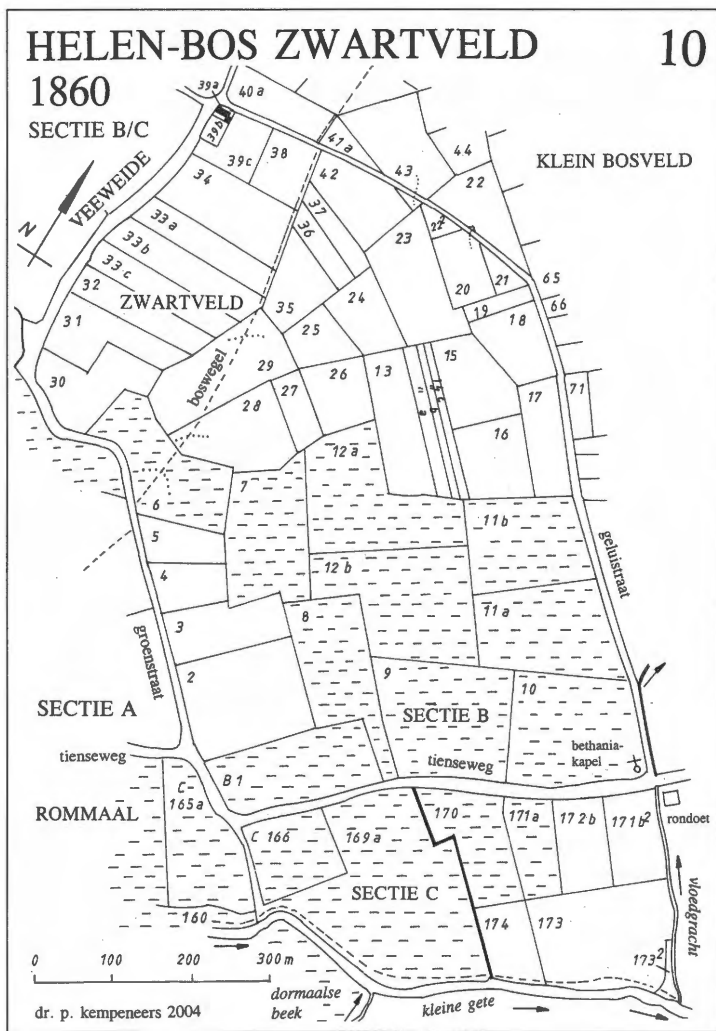
Kaart 6. – Sectie A. Het Groot Bosveld.

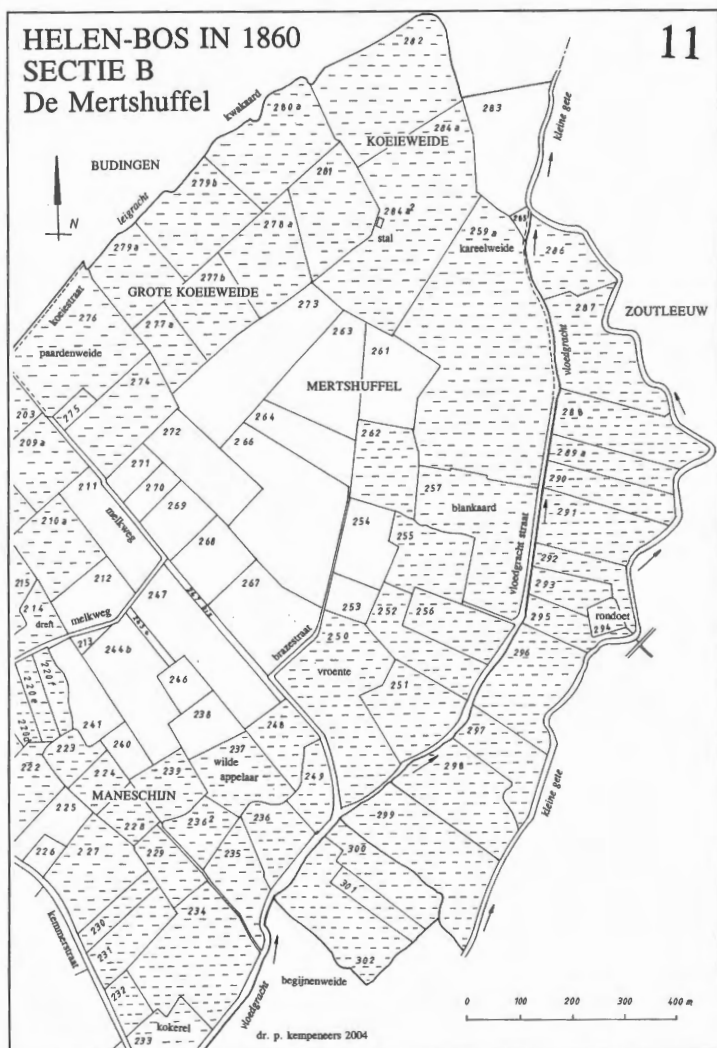
Kaart 7. - Sectie A. Het Kruisveld.

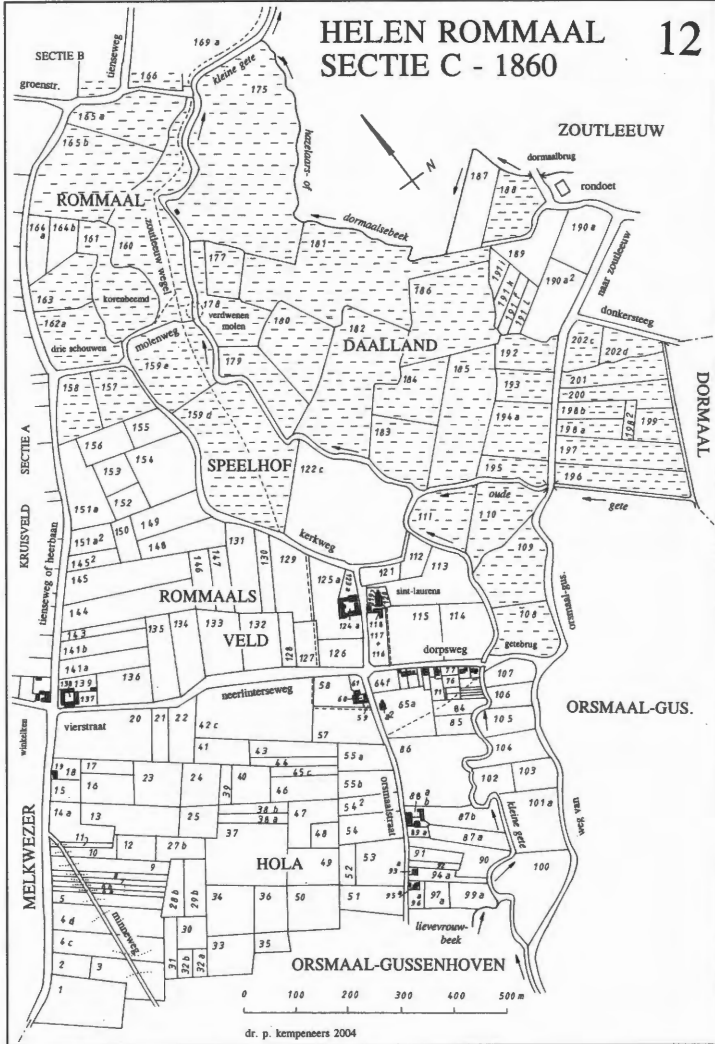
Kaart 9. - Sectie B. Bos Centrum in 1860.

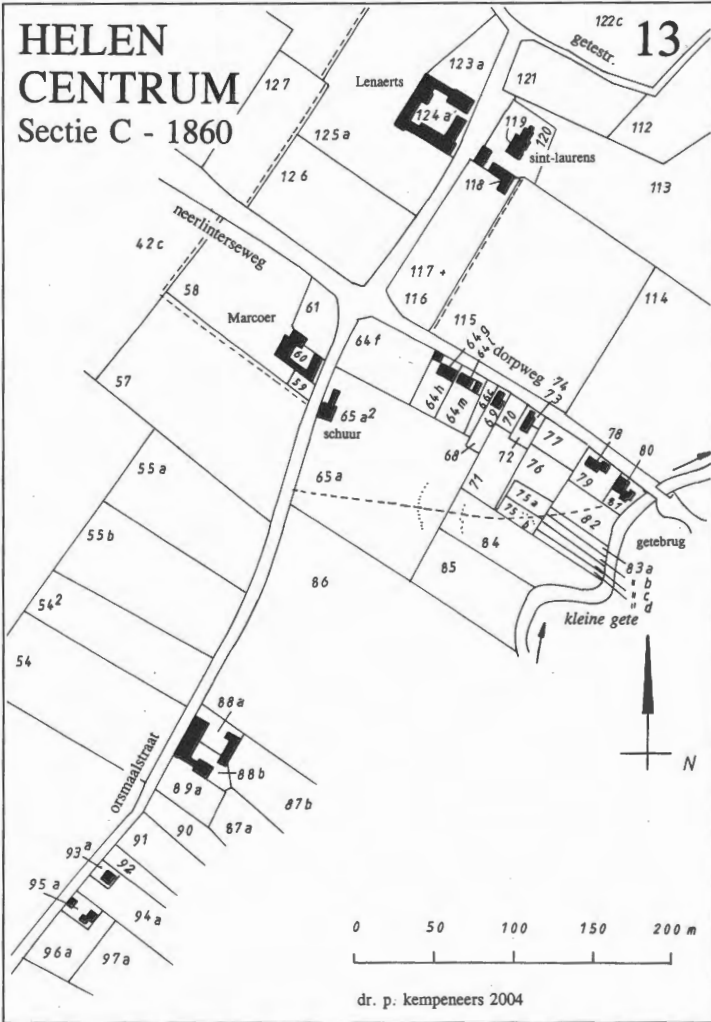
Kaart 10. – Sectie B/C. Het Zwartveld in 1860.

Kaart 11. – Sectie B. De Mertshuffel.

Kaart 12. - Sectie C. Rommaal in Helen-Bos.

Kaart 13. - Sectie C. Helen Centrum rond 1860.

15. Klapper

De nummers verwijzen naar de paragrafen.

F = figuren. K = kaarten in de Atlas.

- Aard 6.5.1
Abdij van Averbode 6.7
Abdij van Oplinter 4.2, 8.1.2, 8.2
Abdij van Vlierbeek 9.2
Achterste Pedepad 6.7; K6
Armenhof 8.6
Armentafel 8.6
Averbode, zie abdij
Bake, Mathilde 2.1
Bauselbroek 3.2.1
Baxdijk K8
Beckers, Fredericus 8.8
Beemd 6.4
Begijnenbrug 9.3
Begijnenweide K11
Begijnhof 6.4.1, 8.7, 9.3
Beraes 6.7
Berg 4.1
Bergbeemd 6.4.3
Berouw 6.7
Bethania 8.4
Bethaniakapel 8.5; F8; K5, K10
Bevolking 1.6
Bieraus 6.7
Binnenweg 10.4.4; K4, K6
Blanckaert, Johannes 6.7
Blankart, Renier 6.7
Blankaard 6.7; K11
Blok 7.4
Bollen, Jan 9.1
Boomgaard 5.3
Borgelbeemd 6.4.3
Borne 3.4
Bos 5.2
Bos (gehucht) 2.2; K1, K8
Boskens 5.2
Boskouter 7.1
Bosstraat 10.3.5; K5
Bosveld 1.4, 7.3; K2
Bosweg 10.4.2; K4, K8-9
Boswegel 10.5; K4, K9-10
Boswinning 9.1; F9; K8
Boutgracht [6] K3
Braes, Henrick 6.7
Braese, Bernaert 9.1
Brans 6.7
Braze, Jan 9.1
Brazestraat 10.6; K4-5, K11
Broek 6.2
Brug 9.3; F12
Brug van Helen 9.3
Bruggebeemd 6.4.2
Bruul 6.7
Budingen 1.1
Budingenwegel 10.5; K4
Bunder 7.5
Buscus 2.2, 5.2
Ceulemans/Ceuleneers/Keulers,
Jan 8.1.2, 8.6
Chantrain (Commanderij) 8.1.2

- Claes, Lambrecht 7.3
Cluuckers, Anthoon 7.5
Coenen, Jan 7.5
Coenen, Laureys 7.5
Coquerel 6.7
Coulant d'eau 3.2.2
Culp, Egidius 8.1.2, 8.2
Daalland 7.2; K12
D'Anethan, Julius Josephus 9.1
De Heelne, Willelmus 2.1
De Hertoghe, Laurentius 9.1
De Lardinois, Vicomte 8.1.2
De Marka, Erardus 8.4
Departement van de Dijle 1.3
De Rummala, Henricus 2.3
Desnu, Arnoldus 9.2
Diefsteeg 10.4.6
Diefstraatje 10.4.6
Dillen, Marie 8.4
Doelen 7.6
Donkersteeg 10.4.6; K4-5, K12
Donkerstraat 10.4.6
Dormaal 1.1
Dormaalbrug K12
Dormaalsebeek [28] 3.3.2; K3, K10, K12
Dorp Helen 1.4; K2
Dorpstraat 10.3.5, 10.3.6; K4, K6, K8-9
Dorpsweg 10.3.6; K4, K12-13
Dreft 6.5.2; K8
Dreftstraat 10.5
Drie Schouwen 9.1; K7; K12
Dries 6.5.2; K6
Drieslinter 1.2
Drinkwaert (borggraaf) 6.7, 9.2
Drogen Dries 6.5.2
Dunckwart (borggraaf) 9.2
Eik 5.3
Flache 6.7
Fleuren 6.7
Follers, Goordt 8.4
Fossa domini ducis 3.2.1
Fossa marlosa 4.2
Fovea aque currentis 3.2.2
Fovea ducis 3.2.1
Fusiegemeenten K1
Gaar 9.4
Gaarbeemd 6.4.2
Galerijstraat 10.3.2; F1; K5
Galgestraat 10.3.7
Garenbeemd 6.4.2
Gebrand Huis 9.1
Gebrande Brug 9.3
Gehucht Bos 1.4; K2, K8
Geluistraat 10.3.7; F11; K4, K6, K8, K10
Gemene Straat 10.2
Gete 3.1.1, 3.1.2
Getebrug 9.3; K12-13
Getestraat [5] 10.3.6
Getestraat [21] 10.5; K4
Geteweg 10.5
Godts, Daniel (plebaan) 8.1.2
Gorse der Hazenberg 3.0
Gorse van de Keiberg 3.3.1
Gos 3.3.1
Graas(beek) [5] K3

- Grené, Isidore 8.8
Griekenbeemden 6.4.1
Groenbergssken 4.1
Groenstraat 10.3.5; K4, K6-7,
K10, K12
Grond 7.6
Grondgoot [8] 3.2.3; K3
Groot Bosveld 7.3; K6
Grote Dries 6.5.2
Grote Gete [1] 3.1.1; F2; K3
Grote Koeiweide 6.6; F5; K11
Grote Leigracht [21] K3
Grote Peerdsweide 6.6
Grote Steengracht [17] K3
Grote Steenweg K1
Gulis, juff. 9.1
Guiot 1.4
Hagense Vonder 9.3
Halbunder 6.7; K6
Halle-Booienhoven 1.1
Halmaal 1.1
Hamschinkel 7.6
Haron, Jacobus 8.3
Hazelaar 5.3
Hazelaarbeek 3.3.2; K12
Heelu 2.1
Heerweg 10.3.1
Heilig Huiskens 8.5
Heilige Geest 8.6
Helen 2.1; K1
Helense Brug 9.3
Helensestraat 10.3.3
Helensveld 7.3
Helle 10.3.6
Helsteeg 10.3.6
Helstraat 10.3.6
Herenstraat, 's 10.2
Herenweg, 's 10.2
Hertogengracht, 's [3] 3.2.1; F4;
K3, K5-6, K8
Hertogenstraat, 's 10.2
Hoekbeemd 6.4.3
Hof van Braze 9.1
Hof van Grieken 6.4.1
Hof van Rommaal 9.1
Hof van Zurpel 10.4.1
Holla 7.6; K4-5, K12
Hollanders, Adriaen 6.3
Hoonsveld 7.3
Horzels 3.3.2
Huffel 6.7
Huis pastoreel 8.2
IJzerenweg 10.6
Jacea 3.1.1, 3.1.2
Jacea antiqua 3.1.4
Jan van Heelstraat 10.3.2,
10.3.6; F1; K5
Jansborn 3.4
Jauche 3.1.2
Kalverstraat 1.3, 10.4.1
Kalverweide 6.6
Kapel van Bos 8.3; F7
Kapel van O.L.Vrouw Middela
res 8.8
Kapel van O.L.Vrouw van Gedu
rigen Bijstand 8.8
Kapel van O.L.Vrouw v.h. H.
Hart 8.8

- Kapel van O.L.Vrouw van Lourdes 8.8
Kapel van O.L.Vrouw van Scherpenheuvel 8.5
Kappelleken (Bethania) 8.5
Kapelstraat 10.4.2
Kapittelbeemd 6.4.1
Kareelweide 6.6; K11
Kemmerse Brug 9.3; K8
Kemmerstraat 9.3, 10.4.1; K8, K11
Kempeneers, Anna 5.4
Kempenstraat 10.4.1
Kerk van Bos 8.3
Kerk van Grieken 8.7
Kerk van Helen 8.1
Kerkhof van Bos 8.3
Kerkhof van Helen 8.1.1
Kerkweg 10.3.4; K12
Kerkwegel 10.5; K4
Kerkzille 7.5
Kerselaar 5.3
Ketelken 4.2
Keuleers/C-, Joannes 8.1.1, 8.1.2, 8.6
Klein Bosveld 7.3; K8, K10
Klein Kruisveld 7.3
Klein Veld 7.3
Kleine Gete [2] 3.1.2; K3, K10, K12
Kleine Kruiskouter 7.1
Kleine Roer [19] K3
Kleine Steengracht [9] K3
Klipgaar 9.4
Klok 8.1.2, 8.3
Klooster van Bethania 8.4
Klooster van Zeven Weeën 8.4
Kluis Zeven weeën 8.4
Koeistraat K11
Koeiweide 6.6
Kokerelle 6.7; K8, K11
Koppelweide 6.6
Korenbeemd 6.4.3; K12
Korenmolen 9.2
Kouter 7.1
Krasbroek 6.2; K7
Krashoek 6.2
Kruiskouter 7.1
Kruisstraat 10.3.1; F1
Kruisveld 7.3; K7
Kruisveldstraat 10.3.1; K5
Kuit 4.2
Kwadeplas 3.5
Kwakaard (Bud.) K11
Land 7.2
Langbunder 7.4; K6
Lange Beemd 6.4.3
Langestreek 6.7; K6
Lange Vonder 9.3
Leeuwerstraat 10.4.1; K5, K8-9
Leeuwerweg 10.4.1, 10.4.2; K4-5
Leeuwse Gete 3.1.2
Leigracht [7] K3
Leigracht [10] K3
Leigracht [12] K3
Leigracht [13] K3
Leigracht [14] 3.2.3; K3
Leigracht [15] 3.2.3; K3

- Leigracht [18] K3
Leigracht [20] K3
Lenaerts (hoeve) K13
Lenaerts, Gilis 9.1
Lenaerts, Henricus 5.4, 9.1
Leprozen 8.6
Leugenbeek 3.1.3
Lievrouwbeek 3.4; K12
Linde 5.3
Lindebeek [24] K3
Linterseweg 10.3.7
Loopgracht [14] 3.2.3
Luytekensgracht [22] K3
Luyten, Hendrick 3.4
-maal 2.3
Maalweide 6.6
Malantsveld 7.3
Maneschijn 7.6; K4, K8, K11
Manescin, Gerardus 7.6
Maneschijnstraat 10.6; K4-5
Manspriesters 6.7
Manszuster 6.7
Marcoer (hoeve) K13
Marselaersbeemd 6.4.1
Matys, Joannes 9.4
Meertsheuvel 6.7; K5, K11
Meertshuffel 6.7; K4
Meijs, Lenaert 7.6
Melkweg 10.5; K4, K8, K11
Melkwezer 1.2, 5.1
Melkwezerweg 10.5; K4
Mergelkuit 4.2
Mertshuffel 6.7; K11
Minnenweg 10.4.3; K4, K12
Moerlanden 7.2
Moesbeek [25] 3.3.1; K3, K6-7
Moesbrug 9.3; K6
Molen van Rommaal 9.2; F10;
K12
Molenbeek 3.3.2
Molenbeemd 6.4.2
Molensteeg 10.4.5; K5
Molenstraat 10.3.4
Molenveld 7.3
Molenweg [8] 10.3.4
Molenweg [22] K12
Morsborn 3.4
Neerlinter 1.2
Neerlinterseweg 10.3.2; K4, K6,
K12-13
Neerlintersewegel 10.5; K4, K6
Nemus 2.2
Nollaveld 7.3
Novelino/Novelincx 6.4.3
Onze-Lieve-Vrouw 8.8
Onze-Lieve-Vrouwborn 3.4
Onze-Lieve-Vrouwkerk 8.3; K1,
K5
Onze-Lieve-Vrouw van Scher-
penheuvel 8.5
Ootsveld 7.3
Opperste Boomgaard 5.4
Opstad (notaris) 9.3
Orsmaal 1.2, 5.1
Orsmaalstraat 10.3.4; K4-5,
K12-13
Orsmaalweg 10.3.3; K4-5
Orsmaalwegel 10.5; K4

- Oude Gete [27] 3.1.4; K3, K12
Oude Graas [16] K3
Oude Kassei 10.3.7; F11; K5
Overbeek [24] K3
Paal 1.3
Paardenweide K8, K11
Pachthof van Lenaerts 9.1
Pachthof van Van de Poel 9.1
Pastorie 8.2
Pedeken 10.5
Peerdsweide 6.6; K8, K11
Peetermans (smid) 8.3
Peeters, Magdalena (piorin) 8.4,
8.5
Pijpaarden 6.7
Pijpaardeveld 6.7; K6
Pirard (schrijnwerker) 8.3
Pomerium 5.4
Potanenweg F3
Quarre 7.5
Rameien (La Ramée) 6.5.1
Redoute 9.4; K8, K10-11
Reets 6.2
Reetsenbroek 6.2
Reetsestraat 10.3.2
Rettekensstraat 10.4.1; K4-5, K8
Rijt 3.3.1
Roelbeek [4] K3
Roer [4] K3
Rommaal 2.3; K10
Rommaalmolen 9.2
Rommaalse Kouter 7.1; K7
Rommaalse Molen 9.2
Rommaalse Molenweg 10.4.5
Rommaalsveld 7.3; K12
Rondebeemd 6.4.3
Rondut 9.4; K8, K10-12
Roomse Molenweg K4
Rot 5.1
Rykers, L. 8.3
Saison 6.5.1
Sattekesgracht 3.2.1
Schinkel 7.6
Scholieren 6.7
Scholierenblok 7.4
Scholierendreef 6.5.2
Scotte, Henricus 2.3
Secties 1.4; K2
Sentier 10.5
Sijpers, Daniel 6.6
Sint-Jansborn 3.4
Sint-Jansbornsteeg 10.3.6
Sint-Jansgilde 7.2
Sint-Kruis (Luik) 9.2
Sint-Laurenskerk 7.2, 8.1.1; F6;
K1, K5, K12-13
Sint-Leonartsdries 6.5.2
Sint-Rochuskapel (2x) 8.8
Slagmolen 9.2
Smolders, Jan 9.1
Sortie des prairies 10.6
Speelhof 9.1; K12
Speelhuis 9.1
Spoorweg K1, K5
Spoorwegstraat 10.3.4, 10.3.5;
K5
Stautenborg 6.7
Steegje 10.4.1

- Steenweg 10.3.7; K5
Stevens, Heylwich 8.4
Straat naar de Dreften 10.4.1
Tafel van de H. Geest 8.1.2, 8.6
Tiense Gete 3.1.1
Tienseweg 10.3.1; K4, K7, K10
Twee-en-half zillen 7.5
Type I-II 10.1
Vaarstraat 10.2
Valgader 9.4
Vandenbergh, Maria Th. 8.8
Van den Essche, G. 8.4
Vandepoel, Charlotte 9.1
Vandepoel, François 9.1
Vandepoel, Henri 9.1
Van de Poel, J. 9.1
Vander Eycken, Nielaes 6.7
Van der Ghijn 8.3
Van der Linden, Aert 9.2
Van der Linden, Elisabeth 9.1
Van der Linden, Huybrecht 9.1
Van der Linden, Steven 9.2
Van Gribonal, Leonart 9.2
Van Halle, Willem 6.3
Van Heelu, Jan 2.1
Van Leeuw, Jan 2.1
Van Loon 9.2
Van Rummale, Oliviers 2.3
Vanrykelen, Dionisius 8.8
Van Wachtendonck, Jan 6.4.2,
7.5
Van Weser, Mathys 9.2
Veeweide 6.6; K6, K10
Veeweidestraat 10.3.5
Veld 7.3
Veltere, Walterus 2.3
Vergheest, Rombout 8.4
Vetweide 6.6
Vierstraat 10.3.1; F1; K12
Villa d'Anethan 9.1
Vinckenboschweide 6.6
Vlaams-Brabant 1.1
Vlaas 6.7; K8
Vlaasbeemd 6.4.3
Vlierbeek, zie abdij
Vloedgracht [26] 3.2.2; F3; K3,
K8, K10
Vloedgrachtstraat 10.6; K4-5,
K11
Voetpad 10.5
Voetpad naar Leeuw 10.4.2
Voetweg 10.5
Voetweg naar Terhagen 10.5
Vonder 9.3; K8
Voorste Pedepad 6.7; K6
Vroente 6.3; K11
Vrouwborn 3.4
Wageman 6.7
Wagheman, Otto 6.7
Walenweg 10.3.2; K7
Walsbeek [23] K3
Warmoeshof 9.1
Waterhof 3.3.1
Waterlopen 3.2.2; K3
Waterscheidingslijn K3
Wedemolen 9.2
Weg naar Linter 10.3.7
Weg naar Terhagen 10.3.5

Weg naar Wezer 10.4.4
Weg naar Zurpel 10.4.1
Wegel 10.5
Weide 6.6
Weversebaan 10.4.4; K5
Wezerveld 7.3
Wijngaard 5.5
Wijngaardstraat 10.3.5
Wilden Appelaar 5.3; K11
Wilgekens 5.3

Winkelken 7.6; K12
Zabel, Peter 4.2
Zavelberg 4.1
Zaveldriesstraat 10.3.7
Zeven Zillen 6.7; K6, K8
Zijp [11] K3
Zille 7.5
Zoutleeuw 1.1
Zoutleeuwwegel 10.5; K4, K12
Zwartveld 7.3; K10

Jucundi acti labores.

Gedane werken zijn aangenaam.

Mensen zonder tijd hebben nooit gewerkt.